

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRA VIBORG AMT
2004

FRA VIBORG AMT 2004

FRA VIBORG AMT 2004

Årbog udgivet af Historisk Samfund for Viborg Amt

69. årgang

FRA VIBORG AMT 2004

er redigeret af

Ole Degn

under medvirken af

Jesper Hjeremind (billedredaktion), Henning Ringgaard Lauridsen

Forsidebillede: Birkesø, set fra vest. Syd for søen, til højre i billedet, var nedkastningspladsen under Anden Verdenskrig. Foto: Helmuth Spanggård, 2001.

Lay-out og tryk:

Special-Trykkeriet Viborg a-s

Trykt i 700 eksemplarer

ISBN 87-87235-33-1

Indhold

D. WILLESEN OG H.C. NIELSEN	
Rejsen til Nørremølle ved Viborg. En rejsedagbog fra juli 1870	7
VERNER NIELSEN	
En nedkastningsplads på Gammelstrup Hede. En beretning fra den tyske besættelse af Danmark under Anden Verdenskrig ...	60
KRISTIAN BUHL THOMSEN	
De første historiske provinsmuseer og deres forhold til Oldnordisk Museum. Museet i Viborg	84
HELMUTH SPANGGARD	
En Viborg-drengs cykeltur til Skagen i 1936	113
JENS CHR. MORTENSEN	
Da Hald var Danmarks Hollywood. Om filmskuespiller Emilie Sannom. Et erindringsbillede fra april 1983	131
SMÅSTYKKER	
GUNNAR DAVIDSEN	
En gravsten fra Faldborg Kirkegård	147
JØRGEN ØSTERGAARD	
Pontiac-morderen	152
Beretning for året 2003	154
Regnskab for året 2003	156

Rejsen til Nørremølle ved Viborg

En rejsedagbog fra juli 1870

Dagbogen, der her gengives, ledsages af følgende linjer af ejeren, Henrik Gerner Baark:

Denne dagbog beskriver en ferierejse til Jylland i sommeren 1870, foretaget af to venner, D. Willesen og H. C. Nielsen, begge fra København. Målet med rejsen var Nørre Mølle i Viborg, hvor Willesens bror boede.

Willesen har skrevet dagbogen, tilegnet min tipoldemor C. Nielsen. Ditlev Christoffer Willesen var født i 1826 som søn af mølleren på Nørremølle, og han har sandsynligvis haft en stilling på Kastrup Glasværk.

Hans Christian Nielsen er min tipoldefar. Han blev født omkring 1830. Han var skibsfører og sejlede for rederiet C. K. Hansen med sejskibe på Frankrig, Belgien, Holland, England og Østersøkysterne. Han boede på Amager ikke langt fra Holmbladsgade, lige op til Artillerivej, i daværende Nygade, der nu er væk. Han havde en dejlig hobby; han malede altid mange malerier. Navnlig hans søstykke var mesterlige, ligesom skibe i søen var korrekte. Han døde i 1887.

Tegningerne til dagbogen er udført af ham, på nær én, som er udført af Joakim Skovgaard. Denne tegning har Joakim Skovgaard tegnet i et brev til min morfars far, bygmester Henrik Gerner, da de arbejdede sammen ved ombygningen af Viborg Domkirke i 1876.

Dagbogen er håndskreven med en sirlig og tydelig håndskrift. Den var derfor let at skrive ind i et tekstbehandlingsprogram. Der er brugt samme retskrivning, som dagbogen er skrevet med i 1870. Kirsten Laursen, min kone, som er født i Silkeborg i 1951, takkes for at have læst korrektur.

Silkeborg d. 2 den Juli 1870.

Endelig ere vi da i Silkeborg! ja; jeg siger endelig, thi synes De, at der er Rimelighed i, at Faber i sin allernyeste Reiseliste fra 1ste Dennes skriver, at vi ville indtræffe her Kl. 3¹/₄ Emd; og saa afleverer man os først Kl. 4³/₄, rigtignok, med undtagelse af lidt Ømhed i Fødderne, i ubeskadiget

Stand. Det er uforsvarligt, dog! da det er det yndigste Regnveir, og vi ikke agtede at afbenytte Eftermiddagen til synderlig andet end at udhvile os efter de i de foregaaende to Dage udstaaene frygtelige Strabadser, og navnlig til at faae os en rigtig god Søvn paa circa 12 Timer, vil jeg for denne Gang lade det gaae upaataalt hen. Saa det skulde have været Begyndelsen til en lille meget tarvelig Meddelelse om, hvad vi haver seet og oplevet paa vor Reise, men da jeg nu seer, at jeg i min retfærdige Harm har taget Feil, og er begyndt bagfra, bliver jeg nødt til at tage fat paa ny.

Altsaa: Torsdagen d. 30te Juni Anno 1870, Kl. 4^{3/4} Emd. begav vi os, ledsagede af D'hrr. Franco og Johnsen, ombord i Dampskibet »Brage«, for et Quarter senere, efter at den sidste rørende Afsked var taget, at dampe afsted til Horsens. I Parenthes bemærkes, at en heel Deel Glasmagere, navnlig af de Hvide, ogsaa havde indfundet sig paa Quæsthuusbroen, og sendte deres Gjæstgivere og deres nærmeste Foresatte mange veemodige Blikke, om de havde Taarer i Øinene, kunde jeg paa Grund af Afstanden ikke see. Onde Tunger ville rigtignok paastaa, at det var for at ledsage Pf. Kismeyer og Mdm. Fagerstrøm til Dampskibet, at de havde givet Møde, men jeg troer nu fuldt og fast, at det var for vor Skyld.

Trods Alt, hvad der saaledes holdt os tilbage, kom vi dog afsted omtrent Kl. 5, og efter at vi ud for Trekroner havde sendt Kastrup et første, senere et andet og endelig omtrent ud for Hveen et tredje og sidste Afskedsblik, begyndte vi at ryste Hverdagsstøvet af os og puste os lidt op, vi skulde jo ligne Kunstnere, Turister eller saadant Noget. Herved kom vore nye Hatte os betydeligt til Nytte, da de, som De veed, ere noget vindige. – Ak ja! Bedrøvelig Ihukommelse om den nye Hat.

Vi dampede nu afsted og passerede Kronborg. Da der ingen smukke Damer var ombord, stiftede vi ingen videre Bekjendtskaber, dog, det er sandt! der var Een, som var interessant, derved at hun græd en heel Del, da hun tog Afsked med sin familie, og hende havde jeg betænkt at skjænke min Protection; men inden jeg endnu havde faaet indledt en Samtale med hende, sad hun nok saa muntert og passerede med en Student. Jeg lod mig dog ikke videre genere heraf, men var saavel som Nielsen fremdeles i meget godt Humeur. Vi indtog en ordentlig solid Aftensmad og derefter en stor Toddi. – Alt Dette blev vel overstaaet, og vi begyndte at belave os paa at gaae til Ro. Da, O Skjæbne! heri havde Du i den sildige Aftentime tiltænkt mig denne Prøvelse. Just som jeg gjorde en Tour forud paa Dækket, der kom en Kastevind og – i Veiret gik min fine Hat. Jeg havde imidlertid forsigtig fortøiet dens Snor i et

Selvportræt af Joakim Skovgaard 1876. Billedet viser hans hat med sikringssnor.

Knaphul og begyndte ganske rolig at hale den ned igjen, men! da brast Traaden, der forbandt Snoren og Hatten. Mit hjerte brast vel ikke ved Stødet, men bort svandt alle de skønne lyse Drømme om den Lykke, jeg ved Hattens Hjælp haabede at gjøre i Jylland blandt Damerne. Thi – Hatten flød ude i Søen. Jeg havde imidlertid Aandsnærværelse nok til øieblikkelig at løse Snoren af og sende den efter Hatten, men har endnu ikke hørt Noget til nogen af Delene.

At jeg ikke sov den Nat, kan De tænke Dem, og at det var af Græmmelse, kan der ingen Tvivl være om, thi det, at en Harmonica-Spiller, i min umiddelbare Nærhed, foredrog Ach Du lieber Augustin osv. og at en Herre, der ikke kunne taale at være i Kahytten, gik og trampede over mit Hoved, medens jeg samtidig hørte Dampmaskinens tunge Aanddrag, vilde, under andre Forhold, vel næppe have afholdt mig derfra. Nielsen kunne heller ikke sove, rimeligviis af Medfølelse, thi at en sort Myg, der havde forvildet sig i hans Sængetæppe, skulle være Aarsag deri, er jo næppe troligt.

Enhver Nat, selv om den er nok saa lang, faaer en Ende, saaledes ogsaa denne. Solen kom atter frem, og efterhaanden som den steg opad, steg ogsaa Modet i mit Bryst, hvortil Synet af den kjære jydsk Kyst ogsaa hjalp. Saa efter at Nielsen havde talt et Par Trøstensord til mig om, at mit Tab dog ei var uopretteligt, og navnlig efter at jeg havde faaet en Kop varm Kaffe, var jeg næsten ganske rask. – Vi havde imidlertid naaet Horsens Fjord, og jo længere, vi skrede frem i denne, med Steensballegaards Skove paa den ene og Boller Skove paa den anden Side samt

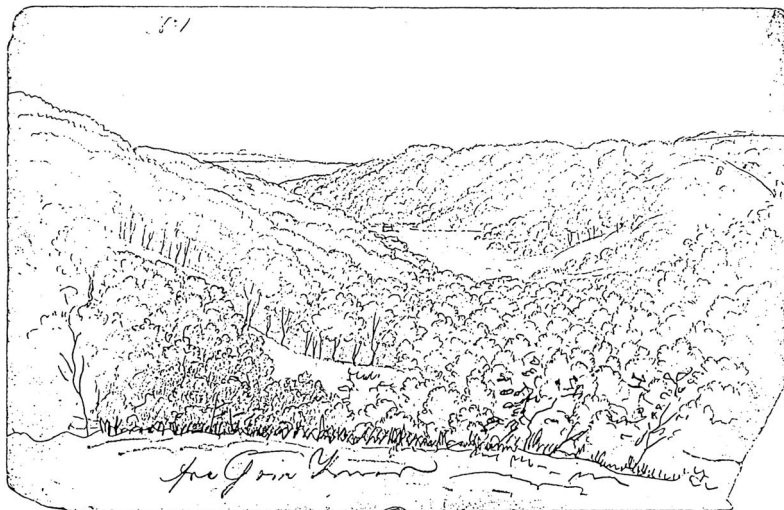

Horsens i Baggrunden, omgivet af høje, tildeels skovklædte Bakker, blev Udsigten stedse mere tiltalende. Vi naaede Byen Kl. 6. Morgen. Om denne har jeg ikke meget at sige, da vort Ophold kun var 3 Timer. Efter at have indlogeret os i Byens første Hotel og beundret en heel Deel gamle Bygninger med Karnapvinduer og Udbygninger, de Sidste tildeels heel over Gaden og forsynede med Aarstal og fromme Ønsker for Bygningernes Varighed og Held, hvilket vare udhugne i Tømmerværket, gik vi, da Johnsens Svoger endnu ikke var staaet op, ud af Byens øverste Deel. Vi stødte da først paa Byens Kirkegaard, der ligger paa en temmelig steil Bakke og var meget smuk vedligeholdt, men da der bag ved den var meget større Høider, forlod vi den snart og stode kort efter paa det højeste Punkt. Udsigten herfra var storartet. Lige under os laae Byen omgivet af smukke Alléer, og paa dens anden Side hævede Landet sig i en jævn Skraaning, vist en heel Miil, oversaaet med Bygninger, alle halvskjulte af Træer og imellem dem frodige Korn- og Græs-marker. I Baggrunden saaes en Deel af Boller Skov. Til venstre saae vi Fjorden næsten lige til dens Udløb, som ovenfor nævnt kantet med Skov. Til høire havde vi, saa langt Øiet naaede, vist circa 3 Miil, den rigeste Afveksling af Bakker og Dale, nogle med Skov, andre med Korn og Græs. Her laa en Gaard, der et Huus, hist en Kirke og en By. Alt venligt omgivet af Smaaskove, og saaledes var det, hvorhen man vendte Øiet, med Undtagelse af en Kant, hvor der laae et Slot. Paa dette vilde i Krigen 1864 General Vogel v. Falkenstein have boet, men det blev ham forment, da det var bestemt for Herr v. Bismark selv. I daglig Tale kaldes det Horsens Tugthus.

Paa Tilbageveien til Byen besaae vi et lille Lystanlæg med Dansepavillon, men da det var Kl. 8 om Morgenen, var der hverken Musik eller Damer, saa en Svingom gik vi Glip af.

Andersen var oppe, da vi kom tilbage til Byen, og efter at have hilst paa ham og Familie, samt indtaget en let Frokost og modtaget en Mængde Hilsener til Dem og Johnsens, slog Afreisens Time, og vi kjørte til Veile pr. Jernbane, hvor vi indtraf Kl. 10. Her gave vi os dog ingen Hvile, da Greisdalen med Christen Apotheker i sit Skjød vinkede os hinside Byen.

Nu staae vi i Greisdalen, med Greis-Mølleaa rislende ved Siden af os, og jeg burde jo nu fortælle Dem, hvilke Indtryk vi modtager ved at opholde os her, men jeg kan ikke! Det maa være Dem nok, naar jeg siger Dem, at vi begge i samme Aandedrag udbrode: Det er det Deiligste, jeg endnu har seet i Danmark. Man troer næsten, man befinder sig i Sveits.

Billed N° 1. Høie Knøs i Greisdalen.

Naturen her har nogen Lighed med den ved Holte, men det er efter en meget større Maalestok. I lidelige Svingninger gaaer Aaen med næsten rivende Fart, og som Følge deraf gjørende en heel Deel Vrøvl paa Bunden af Dalen, kantet med en smal Engstribbe paa dens modsatte Side. Veien, vi gaae, følger omtrent dens Slyngninger, men snart have vi den lige ved vor Fod, snart see vi den risle 15 til 20 Fod under os og dens steile Skrænt beklædt med Træer. Saaledes seer der ud til Venstre, kaste vi Blikket til Høire see vi: – ja, vi see noget Yndigt og dog næsten Ingenting, thi Bakkerne ere saa høie og Træerne saa tætte, at vi ikke kunne see Bakkens øverste Rand. Vi føle kun et deiligt Velvære ved at staae her med Skov (mest Bøgeskov) ovenover og rundt omkring os og lytte til Fuglenes og Aaens Sang. Mellem Træerne see vi Dalens modsatte Side, ligeledes Skovklædt og meget høi, et enligt, kjønt lille Huus ligger malerisk ved dens Fod. – Dog, vi maa længere frem. Omgivelserne ere stadig lige smukke, undertiden vexler Bøgen med en lille ung Granskov, der, rimeligviis i Anledning af vor Ankomst, har pyntet sig med dens smukkeste Grønt.

Nu staa vi ved Opgangen til Høie Knøs, ja, den er svær, men det maa ikke hjælpe. Stille! hvad er det vi høre i Dalstrøget paa vor Høire Side? Et underjordisk Vandfald? Ja, det vil da sige: underjordisk er det egentlig ikke, men det dækkes af Græs og Bregner. Vi høre kun, at det gjør

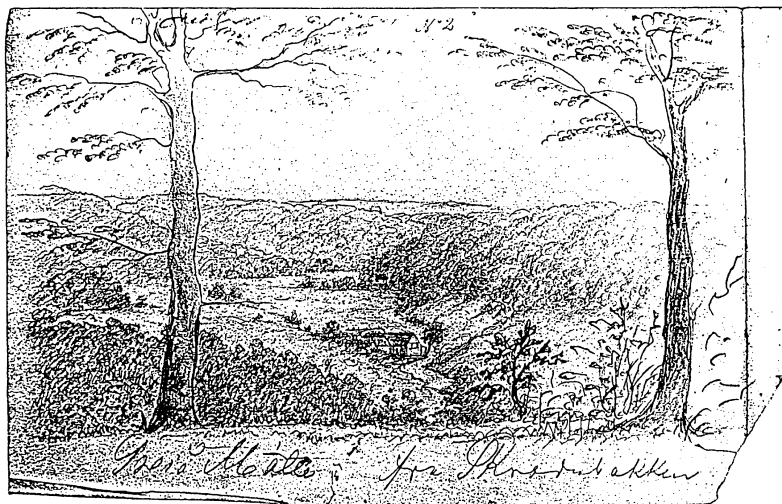
Mudder for at komme ud. Her høiere oppe danner det atter et Vandfald, men der see vi Vandfaldet, og der og der, ja, der er endnu en fjerde Bjærgstrøm. Alle forener de sig under Bregnerne til Een, men saa er den ogsaa hele 12 Tommer bred. Selv gjennem et Forstørrelsesglas vilde de Alle være smukke Bjærgstrømme, og saa Skulde De blot høre den Spectakkel, den Smule Vand kan gjøre, man faaer derved en Idee om et rigtigt Vandfald.

Puh! Saa kom vi da herop, men det kneb. Vi ville nu hvile os lidt paa Bænken, maaskee kunne vi saa tage en Skitze med det samme. Saa det gik, nu er den færdig, behag at see Billedet N° 1. Jeg har saaledes blot at præsentere Dem selve Knøsen (for Høidens skyld kunde han godt gaae for fuldvoxen), men noget smal er han unægtelig, næppe 5 Al. bred, og seer man saa ned ad hans sider, Huha! Det svimler formeligt. Heldigviis kan man tage fat i Træerne, for ikke at falde, da han er løvklædt paa Siderne med Undtagelse af den, der vender mod Greisdalen, der er betrukken med lyngruunt Fløil. Skjønt det at gaae ned der vilde være den nærmeste Vei for os, foretrækker vi dog at gaae den vi kom. Farvel.

Nørre Mølle d. 7de Juli 1870.

De har vist hørt fortælle om Folk, der kunne være to Steder paa een Gang, men rimeligviis ingensinde tidligere kjendt et saadant Vidunder. I mig har De imidlertid lært en saadan Størrelse at kjende, thi ifølge Overskriften paa mit Brev er jeg i Nørre Mølle, men efter den foregaaendes Slutning, staaer jeg i Greisdalen ved Veile, lige kommen ned fra høie Knøs tilbage til Veien langs Aaen. Vi fulgte nu denne, indtil vi kom til en Overgang over Samme, som vi passerede, men mødtes strax paa Aaens anden Side af en Skovbevokset Bakke, opad hvilken en Sti førte til Skrædderbakken. Da vi antog den snart vilde være naaet, begav vi os freidig paa Veien, men jo længere vi gik, jo steilere blev den, og hvergang der begyndte at vise sig en Flade, og vi troede Maalet naaet, dukkede en ny Bakke op over den, vi havde besteget, saa vi næsten begyndte at fortvivle, da vi endelig med Anspændelse af vor sidste Kraft naaede Toppen. Dog! havde vi end vædet Jorden med vort Ansigts Sved, stod Lønningen ogsaa i Forhold til Arbeidet.

Ved at dreie til Venstre saa vi Greisdalen i hele dens Længde med Veile By som Baggrund. Gik vi derimod til Høire, havde vi Udsigt til Dalens anden Side, med det mest smilende Landskab, man kan tænke sig. Som vi stode, saa vi begge Dalens steile Sider, der, idet den ene Trætop hævede sig over den anden, dannede to Løvvægge, der i Baggrunden løb

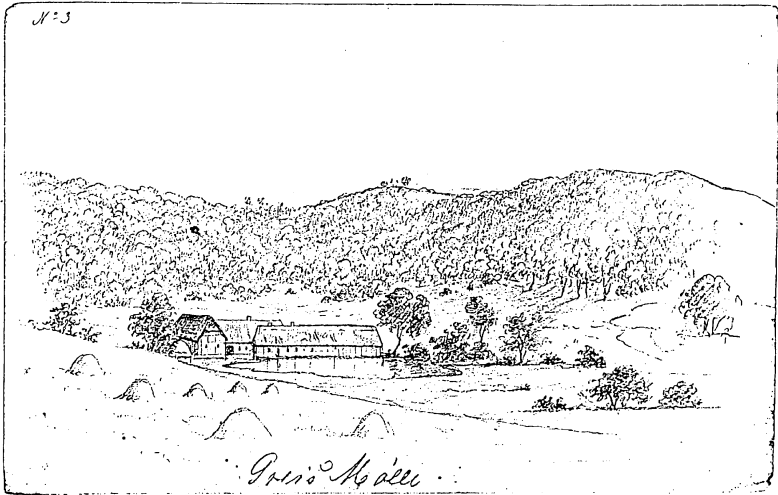

Billed N° 2. Greis Mølle set fra Skrædderbakken.

sammen til en. Her saa man en Del af Bygningerne til Greis-Klædefabrik tittle frem mellem Træerne med deres røde Tage og hvide Vægge, men lige foran os, paa en yndig Eng, hvorigjennem Aaen slyngede sig, laa en Vandmølle bekrandsset af Høstakke, se Billedet N° 2.

Havde vor Mave ikke mindet os om, at man ikke kan leve af smukke Udsigter alene, havde vi ikke i Hast forladt denne Plet. Men da vor Reisehaandbog sagde os, at Christen Apotheker ikke kunde være langt borte, fandt vi det billigt af tilfredsstillende dens Krav, og vi havde næppe naaet Bjergets Fod, før hans gjæstfrie Bolig laae lige for os. Dog havde vi nær gaaet den forbi, thi paa Skildtet stod Jens Hansen, men blev heldigviis i rette Tid underrettede om, at begge Navne bæres af samme Mand. Et Fad Tykmælk og en Kop Kaffe gjengav os Humeur og Kræfter saa fuldstændig, at vi, uden Opfordring af Reisebogen, besteg nogle skovklædte Høider i Nærheden af Huset for at søge nye Udsigter.

Da ingen Saadanne fandtes ved Stien, vi fulgte, forlod vi denne og krydsede nu gennem næsten uigjennemtrængelig Underskov over steile Bakker og dybe Dale, men – Udsigter fandt vi ikke og ligesaa lidt Vei eller Sti, derimod udfandt vi, at vi vare komne paa gale Veie. Det lykkedes os dog tilsidst af finde vort Udgangspunkt, og efter at have betalt vor fabelagtig billige Regning, fortsatte vi vor Vandring til Klædefabrikken. Da vi der havde beseet Fabrikationen, besteg vi endnu et Bjerg, hvorfra

Billed N° 3. Greis Mølle.

man havde Udsigt over alle Fabrikkens Bygninger, med dens Møller og Værksteder. Hvad vi her især beundrede, var den velgjørende Ro, der var udbredt over det Hele.

Uagtet det i Virkeligheden blæste en Del, rørte sig i Dalen ikke en Vind. Alle Bygninger vare omgivne af Haver, hvor Træer og Budske stod i frodig Væxt, og Veien, som førte til Hoved-Fabrikken, hvor Eierne bor, var kantede med Æble-, Kirsebær- og Valnødde-Træer. I selve Gaarden laae en Moder, det vil sige en Hundemoder, med et Par uopdragne Tvillinger, hvilke plagede hende paa alle mulige Maader. Snart rykkede de hende i Ørerne, snart i Benene og snart overtrampede de hende fra Ende til anden, men Moderkærligheden er opoffrende, hun fandt sig rolig i alle deres Uartigheder, ja, syntes endog at finde en vis Glæde deri. Rundt om denne Gruppe spadserede en meget stor Flok prægtige og velnærede Duer, dog om dem er ikke mere Godt at sige, Herrerne vare nogle rigtige Lapsere, og Damerne lod til at være ikke saa lidt snerpede. Et Blik paa den nette Hovedbygning var endmere tiltalende. Foruden det nette og hyggelige ved selve Bygningen, saa man alle dens Vinduer pyntet med prægtige Blomster, ja, selv i Fabrikken saa man i Vinduerne mange forskellige Slags Cactusser og andre tropiske Planter, og man fik uvilkaarlig det Indtryk, at man befandt sig 50 Mile sydligere end hjemme. Her var Enden paa vor Vandring, og vi begave os

paa Tilbageveien, paa hvilken Nielsen atter tog et Prospect af den før omtalte Vandmølle, set fra den anden Side, se Billedet N° 3.

Af det lille Huus under Skoven, som jeg tidligere har berørt, blev in-
tet Billede taget, da Nielsen begyndte at blive lidt mat, da vi atter passe-
rede det; men desuagtet vare vi dog begge enige i, at det havde været en
sjælden minderig og nydelsesrig Dag, og ligeledes i det Ønske, at De
kunde have nydt selv, hvad jeg kun høist ufuldkommen har formaaet at
beskrive.

Veile naaede vi Kl 3^{1/2} Emd.; dog, vi passerede ikke selve Byen, men
kun en Udkant af den for at naae Fjorden, hvor vi i det Fjærne øinede
et Badehuus, da vi følte stærk Trang til et Bad. Badet fik vi og vel-
gjørende var det, men her spillede Skjæbnen mig atter et Puds, som nær
blev det sidste. Det lod, som jeg særlig var udseet til at undgælde for
dens Luner. Badekamrene vare nemlig saaledes anbragte, at Nielsen for
at komme ud ad sin Dør, enten skulde slaa den fra mit Kammer paa viid
Gab eller fuldstændig lukke den. Formodentlig har han valgt det Sidste,
thi da jeg steg op af Vandet, fandt jeg min Dør aflaaet. Situationen var
beklagelig eller grundcomisk, ligesom man tager det. Efter forgjæves at
have forsøgt at aabne Døren, overveiede jeg min Stilling og kom til det
Resultat, at jeg rimeligviis var bestemt til i Fremtiden at leve som Hav-
mand. Jeg sendte derfor Slægt og Venner en Afskedstanke og stod just
beredt til atter at styrte mig i Fjordens Dyb, for ikke mere at vende til-
bage, da Nielsen kom til. Han bedrøvedes saare ved at høre min Beslut-
ning og foreslog, at vi først ved forenede Anstrængelser skulde forsøge at
sprænge Døren, og tænk Dem: – Døren sprang op! Og jeg var reddet.

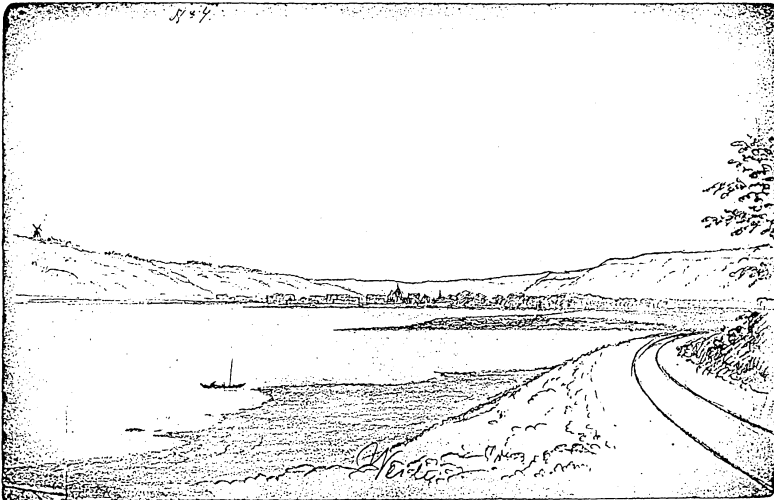
Som gjendfødte Mennesker begave vi os op i Byens Nørreskov, der
laae lige for os. Denne beklædte ligesom Skoven i Greisdalen et meget
bakket Terrain, men med den Forskjæl, at her vare Træerne meget stør-
re af Tykkelse, som dem i Dyrehaven, men meget meget høiere og ran-
ke som et Lys. De stode tillige temmelig langt fra hinanden, saaledes at
man kunde see et længere Stykke bort og derved oversee forskjellige
Bakker med deres Dale, jeg kunde gjerne sige Fjældkløfter, imellem.
Herfra førte Veien til Skyttehuset, der ligger paa en Halvø, som skyder
sig ud i Fjorden, og hvorfra sees en smuk Udsigt over denne og Byen.
Paa den modsatte Side af Fjorden sees Jernbanen til Fredericia, og paa
denne Side løber Jernbanen til Horsens ligeledes langs Fjorden ogsaa til-
deels med Skov paa Siderne.

Efter i Skyttehuset at have styrket os med Mad og Drikke, følte vi
Kraft til, i Stedet for at vende tilbage til Veile, der nok ikke har mange

Billed N° 4. Thirsbæk ved Veile.

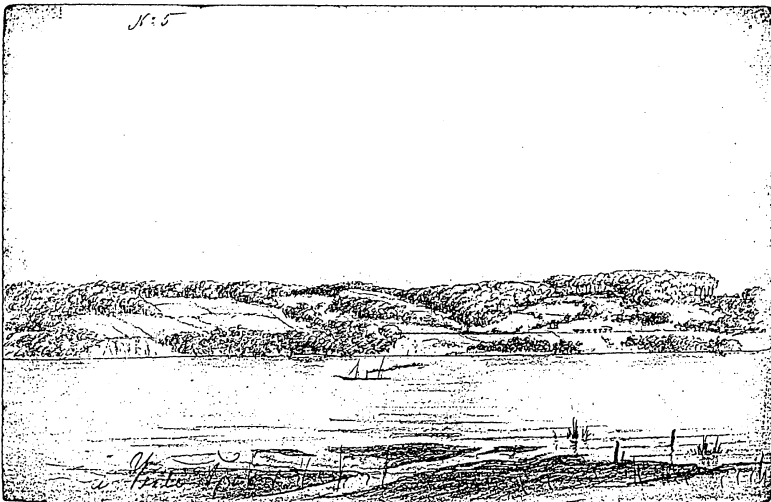
Mærkværdigheder, at fortsætte Veien langs Fjorden og igjennem Skoven til Thirsbæk, der, hvad vi om Morgenen fra Jernbanen havde bemærket, ligger henrivende smukt, hvad Billedet N° 4 yderligere vil overbevise Dem om. Paa denne interessante, men tildeels meget anstrængende Vandring benyttede Nielsen Leiligheden til at Tegne Billedet N° 5 Prospect af Veile, og senere N° 6, Udsigten over Veile Fjord. Jeg morede mig imedens med at anstille Sammenligninger mellem den Frodighed, hvormed Epheu her slyngede sig heelt op i Trærnes Toppe, og den, hvormed den voxer i Deres Have, hvilken ikke faldt ud til den Sidstes Fordeel. Da vi naaede Thirsbæk, vare vi omtrent trætte, og det var derfor ikke med ublandet Glæde vi her erfarede, at der endnu var $\frac{1}{2}$ Miil til Jernbane Stationen. Hertil kom, at den romantiske Vei langs Fjorden hørte op, og vi bleve henviste til den slagne Landevei. Gjennem en smukt muret Port af hugne Granitsten kom vi under Jernbanen ud paa Veien. En utilladelig Mængde Svingninger, som Veien gjorde, i Forening med nogle Stænk fra Oven, bidrode yderligere til at sætte vor Taalmodighed paa Prøve. Hvorledes vi udholdt denne, tør jeg ikke selv bedømme. At vi begge længtes efter, at Stationen skulde vise sig, er vist, men det ytrede sig paa forskjellig Maade, thi medens jeg i mit stille Sind ønskede, at den pludselig maatte dukke frem lige ved os, ønskede Nielsen, at en vis Mand havde taget den, skjøndt der dog saa ingen Sandsynlighed havde været for at, vi havde naaet den den Dag. Ingen af vore

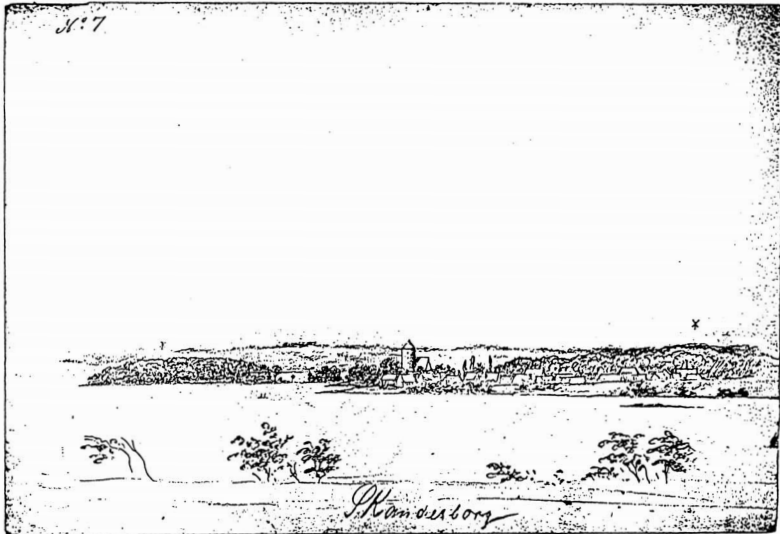
Billed N° 5. Prospect af Veile.

Ønsker gik imidlertid i Opfyldelse, Stationen laa paa sin vandte Plads, og vi naaede den igrun den tidsnok, nemlig en $\frac{1}{2}$ Time før Toget.

Halvsovende kom vi ombord i dette, men inden vi vare komne til at sove heelt, vare vi i Horsens Kl $10^{\frac{3}{4}}$. Det havde en oplivende Virkning

Billed N° 6. Udsigten over Veile Fjord.

Billed N° 7. Skanderborg seet over Søen.

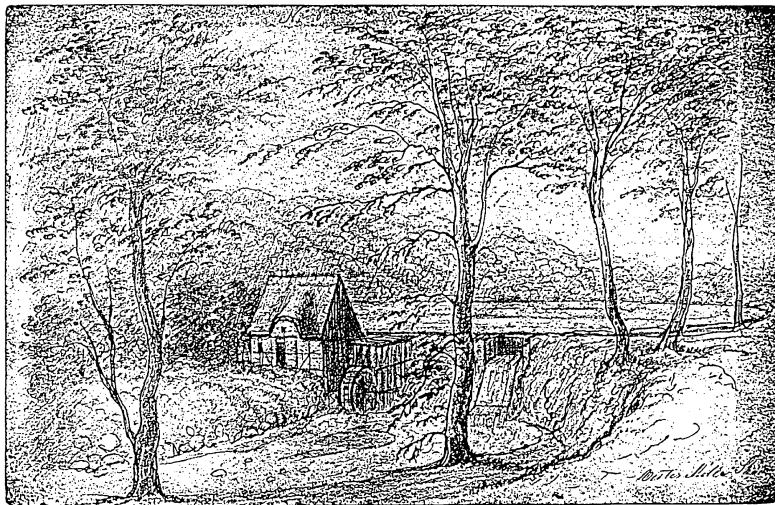
her paa Banegaarden at blive modtagne af bekjendte Ansigter, nemlig Hr. Andersen med Frue og Frøken H. Johnsen, ja, vi lode os endog forføre til at følge med dem hjem og tilbragte en behagelig Stund der, men endnu behageligere var det at komme i en god Sæng og faae en rigtig Søvn, den Første i 40 Timer, Klokken blev alt for hurtig 5, til hvilken Tid man ubarmhertig rev os ud af Søvnens Arne, da vi skulde med toget Kl. 6 til Skanderborg. Her indtraf vi Kl. 7. Vor Vei førte os her ligesom i Horsens først til de Dødes Have, dog ikke den, der tilhørte Byen, men Skanderup Landsogns, beliggende ved dets Kirke, nær Jernbanestationen. Her saae vi, hvorledes en Kirkegaard anlagt paa Sand og daarlig pleiet seer ud; øde og trist! Ingen Død boer vist her med sin gode Villie.

Skanderup Kirke har et mærkeligt Taarn, men er ellers uden Interesse. I Stedet for at gaae til Skanderborg, gik vi ad en Vei, som herfra, omkring Enden af Skanderborg Sø, førte til Vestermølle, og toge paa Veien dertil Billedet N° 7, Skanderborg seet over Søen. I Vestermølle Skov fik vi Billedet N° 8, der, hvis det er muligt at gjengivee, hvad vi saae, vil blive et, der særlig maa fryde Øiet at see. I Skyggen af steile skovklædte Bakker, der brat hæve sig paa begge Sider, laa i den derved dannede Dal en lille straatækt Mølle med dertil hørende, med Aakander og andre Vandplanter overgroede Dam, og da Bøgene ikke her, som man i Rege-

len seer det, strakte deres Grene opad eller ligeud, men lode dem hænge ud over Vandet og Møllen, fik det Hele et ubeskriveligt fredeligt Indtryk, som man næsten ikke følte sig berettiget til af forstyrre.

En Baad laae parat til at føre os til Skanderborg, og da vore Maver tilige talte om Frokost, matte vi, lidt hurtigere, end vi egentlig ønskede, atter vende tilbage til Omverdenen. En halv Time senere vare vi i Skanderborg, dog herom mere i et senere Brev.

Ombord i Dampskibet Fylla midt i Limfjorden, den 12te Juli 1870. For Forretningsfolk gaaer der circa 6 Timer for fra Viborg at naa Vesterhavet, men Folk som vi bruger 1^{1/2} Døgn dertil. Vi foretrækker nemlig at gaae tilsøes, og havde forud glædet os til at lære Limfjordens Kyster med alle dens Herregaarde at kjende, men der gjorde vi Regning uden Vert. Først imorges have vi haft en saa tæt Taage, at Dampskibet matte opsætte sin Reise en Time og da Afgangen endelig blev mulig, fik vi foruden Taagen tillige en Regn saa vedholdende, at den snart fordrev os fra Dækket, hvor vi da i Grunden ingenting kunde see. Vi sidde nu her indespærrede i Kahytten, og medens Nielsen skriver Dem til, veed jeg Intet Bedre at foretage mig end at fortsætte min Reisebeskrivelse. Vi skildtes jo sidst i Skanderborg, just som vi stode i Begreb med at indtage vor Frokost. Har De kjendt Skrædder Jessen for en 30-40 Aar siden? Saale-

Billed N° 8. Vestermølle Skov.

des som han dennegang var vor Vært her, snart stod han paa eet, snart paa to Been og snart bukkede han saa dybt, at Hovedet ikke var den Deel, der var Høiest. Maden var god, og Nielsens Humeur straalende, saa at jeg endog maatte tage mit aller alvorligste Ansigt paa for at dæmpe det lidt. Efter Frokosten havde vi kun $\frac{1}{2}$ Time at raade over i Skanderborg. Denne benyttede vi til at see Byens Kirke, (en Levning af Skanderborg Slot) den er lille og rigtig hyggelig, jeg gik gjerne i Kirke der. Fra dens Taarn haves udmærket og smuk Udsigt til alle Sider. Efter at have hilst paa Frederik den 6te, der boer tæt ved, og passeret Kirkegaarden, søgte vi snarest at naae Stationen, hvorfra vi pr. Post skulde afgaae til Silkeborg. Veien hertil var for en Deel trist og meget sandet.

Saa det lyder lidt underligt, men det var os dog virkelig en Adspredelse i en Kro underveis at træffe en Deel Bønder og en Degn, der vendte hjem fra Begravelse. Vi fik ogsaa en Deel af den Begravedes Historie at høre, men da hans Kone ogsaa var med, var det i al Stilhed, at Degnen meddelte os den. Man havde fisket Manden op med en stor Sten bunden om Halsen i Søen tæt ved. Af et Brev, som fandtes i hans ene Træsko, som stod paa Land, erfarer man, at han havde druknet sig af Anger over, at han elskede Flasken høiere end sin Kone. Hiin lod ogsaa til at elske ham, thi den havde fulgt ham lige til Strandbredden. Konen lod til at være fattet, men hun havde da egentlig heller intet at tabe, thi vel giftede hun sig med ham af Kjærlighed, men det var hans Penge, hun elskede, og dem beholdt hun.

Nielsen lærte her en ny Slags Strømper at kjende, som han nok vil indføre paa Kastrup.

Som De veed, naaede vi langt om længe Silkeborg og fik netop Leilighed til at gjøre et flygtigt Bekjendtskab med Byen og dens Kirkegaard, forinden en mild og tæt Regn tvang os til at søge Hotellet.

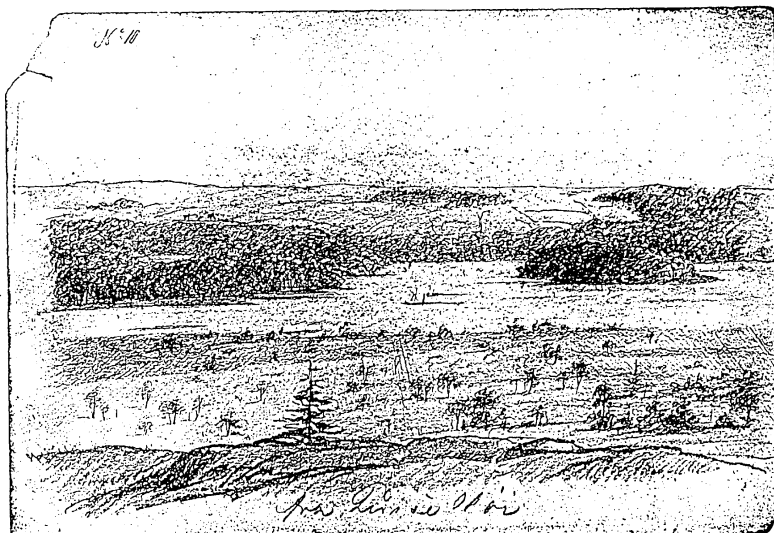
Paa Kirkegaarden, der, vel vedligeholdt og forbunden med en lille Skov, mellem hvis Træer vi skimtede Silkeborg Sø, var en venlig sidste Bopæl, tiltrak især Drewsens i en Høi indmurede Begravelse sig vor Opmærksomhed. Gjennem en Gitterdør saae vi hans Kones Soveværelse i Form af en bonet Egekiste

Vendte tilbage til vort Logis havde vi dog ikke Ro, før vi havde hørt lidt om, hvorledes Reisen til Himmelbjærget næste Dag kunde iværksættes. Vi begave os derfor trods Regnen til Hrr. Drewsens Bolig, medens Nielsen beundrede Huset og Haven, der virkelig var Beundring værd; Bygningen ligger nemlig i en med et Hegn af Ligustrum omgiven smagfuld anlagt og velpleiet Have. Foran Indgangen til Villaen, thi en

saadan er det egentlig, var en stor Veranda, væsentlig af Glas, i hvilken saaes en Samling af alle de Blomster, vi almindelig anser for smukkeste, og desforuden en Mængde andre, som vi ingen Navne kjendte til, og foran Opgangen hertil var et smukt Springvand. Medens Nielsen som sagt saae herpaa, søgte og fik jeg Audience hos Hrr. Drewsen. Skjønndt jeg gjorde ham bekjendt med, at et Par Mænd af vor Betydning næste Dag agtede at gjæste Himmelbjerget, og at vi intet havde imod, at andre Fremmede eller Byens Folk gjorde Touren med, beklagede han dog ikke at kunne opfylde vor Anmodning om at lade Dampskibet Hjeilen afgaa dertil, og derfor skal han have Tak. Han beviste os derved en stor Tjeneste, da vi ellers ei havde gjort Hrr. Barber Petersens interessante Bekjendtskab, dog herom senere.

Vendte tilbage til Hotellet gjorde vi os det saa komfortabelt som muligt, og efter at Nielsen havde faaet sine Skitser, jeg Papir og Pen frem, tilbragte vi, med en dampende Cigar i Munden, medens Regnen piskede paa Ruderne, en rigtig behagelig Aften. Dog, Sængen stod lige ved vor Side, og det var derfor ikke underligt, at den, efter to saa bevægede Døgn, som vi havde havt, noget tidlig udøvede sin vandte Tiltrækningskraft. Men fik jeg dog, forinden jeg gav efter derfor, Leilighed til at stifte Bekjendtskab med Hrr. Larson (ogsaa kaldet Th. Høyers Efterfølger) fra Kjøbenhavn og i ham at hværve en Deeltager i vor Himmelreise. Uden vor Anmodning mældte næste Morgen Hrr. Barbeer, Friseur og Skibrheder Petersen af Silkeborg sig hos os.

Hrr. P. er en Mand, jeg ikke noksom kan anbefale som Skibsfører fra Silkeborg til Himmelbjerget, især i godt Veir og for Folk med gode Lunger og gode Been. Er han en ligesaa dygtig Haarkunstner som Veiviser, er han en sjelden Mand. Et skummelt Rygte sagde rigtignok, at hjemme var Konen den, der førte Scepteret (Barberkniven) med størst Ferdighed, men man skal ikke tro Alt, hvad man hører. Altsaa, Hrr. Petersen mældte sig og blev strax fragtet til at føre os til Himmelbjerget og mod et Tillæg at vente til næste Dag og tage os med tilbage. Heri var ogsaa hans Honorar som Fører indbefattet. Han forpligtede sig til at indlade indtil 20 Personer, og jeg satte mit ærlige Ansigt i Pant for Fragtens Betaling. Næppe var denne Contract afsluttet, før der mældte sig en norsk Nordmand fra Norge ved Navn Hrr. Grüder, velbestaltet Forstcandidat eller Elev, som Deeltager i Touren, og endelig i den ellefte Time, da vi stode færdige til Afgang, kom to Venner, D'herrer Arboe og Nielsen, begge af Kjøbenhavn. Førstnævnte var noget i Magistraten, den Anden Grosserer eller Particulier, og bade om at komme med. Hrr. Petersen

Billed N° 9. Udsigt fra Louisehøi.

seiler ikke ved Hjælp af Vind eller Damp, som andre Sømænd, men ved en Forening af Vand og Menneskekraft eller med andre Ord med Hjulbaad, der dreies af to Mand.

Den første Fjordingvei gaaer igjennem den temmelig smalle Aa, hvor Skovens Træer, hvormed dens Bredder ere kantede, staae deels i, deels hælde sig ud over den. Undertiden stod igjen foran dem en Række Iris med gule Blomster, og over den øvrige Deel af Aaen bredte Aakanderne deres smukke Blade, mellem hvilke hvide og gule Blomster afvexlende dukkede frem.

Vi standsede først ved Naaege, men det gik os her bedre end Kongesønnen, idet vi lykkelig slap over Kongedybet, hvorimod han med sin unge smukke Brud omkom i Bølgerne. Dette gik saaledes til: Kongen paa den østre Side af Aaen havde en deilig Datter, i hvilken Kongens Søn paa den venstre Side af Aaen, en haabefuld ung Mand, forelskede sig. Den gamle Konge havde imidlertid andre Planer med sin Datter. De unge, som derimod vare fuldkommen enige, besluttede derfor at flygte til Elskerens Fader, men Prindsessens Fader satte efter dem, indhentede dem ved Naaege, og da De forsøgte at redde sig ved til Hest at svømme over Kongedybet, kunde Hesten ei bære den forenede Vægt af dem begge, og de sank i Dybet, og man har ei fundet dem endnu.

Fra Naaege besøgte vi til Fods Ulvehovedet, Carolinehøi og Louisehøi, hvorfra til høire haves udmærket smukke Udsigter til Silkeborg og Omegn, til venstre over de forskjellige Søer til Himmelbjerget. Lige under os laa en frodig Naaetræsplantage, længere borte paa begge Sider af Aaen, der skinnede frem mellem Træerne, var Bøgeskov, og oven over denne havde man en viid Udsigt over et venligt Landskab. Udsigten fra Louisehøi tiltalte os især, her saae man Kongedybet i dets hele Bredde. Paa dets anden Side saae vi en Skovbevoxet Landtunge løbe ud i Form af en Hestesko, og længere til venstre saaes midt i den kraftige smukke Bøgeskov en lille Skovsø kigge frem. See Billedet N° 9. Søens Navn var Avnsø, vi besøgte den senere.

I nærheden af Naaege, nærmere Silkeborg, laa ogsaa et smukt Punkt (Dronningestolen), men denne opgave vi at besøge, da et Par af vore Rejséfæller allerede havde været der om Morgenens. Ogsaa Nielsen og jeg forsøgte tidlig paa Dagen at gaae derhen fra Silkeborg og toge i den Anledning vor Reisebog i Haanden og vandrede ud af Byen. Den under Bygning værende Jernbane, der krydsede vor Vei, havde gjort Omlægning af denne nødvendig, hvorved den var bleven mindre let at finde. Glade blev vi derfor, da vi naaede et Træ, hvorpaa et Bræt med store Bogstaver forkyndte: Vei til Dronningestolen. For at naae dertil og være tilbage i rette Tid forlængede vi vore Skridt, men det skulde vi ikke have gjort, thi modsat andre Veivisere betød denne, at man ved at følge Veien gik forkert. Ved Brættet skulde man nemlig forlade Veien og følge – Næsen, eller hvad man ellers lystede, thi der var ikke saameget som en Sti. Vor Medreisende Arbo og Ven formodede i alt Fald, at de om Morgenens havde været paa Dronningestolen, dette opnaaede de derved, at Hrr. Arbo, der i en Række af Aar har arbeidet i Magistraten, og der i en tidligere Periode vænnet sig til at see selv i Magistrats-maaneskin og som Følge deraf har et meget skarpt Syn, opdagede, at en fiin Blyantskrift nederst paa Tavlen sagde: drei til venstre. Dette saae vi derimod ikke og vandrede freidigt og rask fremad. Næppe gave vi os Tid til at beundre den yppige Bøgeskov, i hvis Halvmørke vi vandrede, thi Tiden var knap tilmaalt. Dog, vor Vandring førte ikke til Maalet. Da allerede over Halvdelen af den Tid, vi troede at kunne afse til Touren, var forløben, maatte vi lidt mismodige vende Næsen hjemad.

Paa Tilbagetouren vare vi ubesindige nok til at lade os lokke af nogle deilige snævre Fjældkløfter og forlade vor Vei. At vende tilbage til den, var besværligt og Tilbagegang. Jeg foreslog derfor at fortsætte den engang betraadte, og det syntes mig at gaae ret godt hjemad, da Nielsen

pludselig fik i Sinde at ville bibringe sig selv og mig den Tro, at Veien, vi gik, ligesaagodt kunde ende i Horsens som i Silkeborg. Da jeg imidlertid var forvisset om, at det i al Fald maatte være dens anden Ende, og at vi vare paa rette Vei, fik jeg Lov at raade, og Silkeborg laae snart for os.

Medens vi talte om Veien, havde Nielsen glemt at holde fast paa sit gode Humeur, det var tabt! At lede om det her i Skoven vilde være spildt Ulejlighed, og vi maatte gaae hjem uden det. Imidlertid maa Vinden have ført det til Byen, thi vi gjenfandt Størstedelen deraf paa Gjæstgivergaarden og Resten i Baaden, da vi gik ombord. Undskyld! det var en lille Tour baglænds, men nu skulle vi strax seile fremad.

Fra Naaege gik vi som sagt over Kongedybet. Formodentlig maa det være et helligt Vande, som man ei aldeles ustraffet tør passere, thi vi modtoges her af en saa voldsom Tordenbyge, at vi en kort Tid ei ret vidste, om vi seilede oven paa eller under Vandet. Næppe var vi imidlertid over Dybet og havde nærmet os Klyvers Kanal, før Regnen hørte fuldstændig op, og Solen brød frem. Vi seilede gennem Kanalen, der er eiendommelig i sin Slags. Den var saaledes ikke synderlig bredere end at Baaden kunde passere den og med Hvælving over, dog ikke af Muur, men af Løv. Vi passerede ogsaa her en Slags Hængebro, som den stærke Frequens over Kanalen havde gjort nødvendig, ja, De kan tro, den blev benyttet. Gammel Knippelsbro talte ikke flere Individuer paa sin Ryg, selv efter at den i en halv Time havde haft et Skib i Klemme, end her stadig passerede frem og tilbage, men det var ogsaa et flittigt Folkefærd, der benyttede den, nemlig Myrer. Om den alene var bygget til deres Afbenyttelse, veed jeg dog ikke. Vi glede nu ind i den før omtalte yndige Avnsø, og ved at tænke mig der tilbage, gennemstrømmes jeg igjen af den samme glade Følelse, som betog mig, da jeg flød her paa den stille lille Sø, rundt omkrandsset af herlige Bøge. Vi passerede den dog kun for gennem en Sneving af komme ind i dens Tvillinge-Søster, Uglsø. Ja! kunde jeg bygge mig en Hytte her, helst midt i Vandet, tror jeg, at ogsaa jeg kunde leve som Eneboer. Efter at have seilet Uglsø rundt, som snart var gjort, vendte vi tilbage til Avnsø, hvor vi gjorde Landgang i Skoven. Ved at stige en Deel tilveirs naaede vi en Udsigt til høire, kaldet Thorashøi, herfra saae vi atter Silkeborg, men fra en anden Kant end tidligere. Ved at gaae lidt til venstre kom vi til Dagmarshøi, hvorfra vi saae en Arm af Borritsø helt omgivet af Skov og med en lille Skovø i Midten. Paa Tilbageveien til Baaden hvilede vi os paa Emmas Bænk, hvorfra Udsigt til mine Kjæledægger, de nævnte Smaasøer.

Fuldkommen ene havde jeg dog ikke kommet til at bo, hvis jeg hav-

de opslaaet min Bopæl her, thi høit over vore Hoveder svævede en mægtig Ørnerede. Familien var ikke hjemme, saa deres nærmere Bekjendtskab fik vi ikke gjort.

Vi bestege nu atter Baaden, og vi havde just taget Plads, da paa een-gang lød Raabet: En Mand overbord. Det var vor Førstemand, der var gledet ved Ombordstigningen. At redde hans Liv var Niensens og min fælles Tanke, men inden vi endnu fuldstændig havde afført os Frakken, viste sig hans Hoved og derefter Størstedelen af Personen over Baadens Ræling. Da det nu tillige viste sig, at Vandet kun var 12 Tommer dybt, blev Redningen ikke vanskelig. Oplivende Draaber havde vi ikke ombord, men Synet af hans Støvler og Strømper, der blev heisede paa hver sin Stang, og hans Udstyring med en Frakke, trukket paa Beenene, virkede allerede ret oplivende, ikke alene paa ham, men ogsaa paa os.

Sejladsen fortsattes nu tilbage gennem Klyvers Kanal og ud i Borritsø. Her foretoges atter en Landgang for at bestige Caroline Amalies Høi, hvorfra ogsaa havdes prægtig Udsigt til to Sider, men dog Tildeels en Gjentagelse af det tidligere Seete, kun i en anden Belysning. Da Baaden atter havde indtaget sin Last, dreiede vi til høire over den før omtalte Arm af Borritsø, ved hvis Bred vi, inde mellem Trærne, øinede nogle nye Bygninger, der navnlig ude fra Søen toge sig godt ud. Vi naaede dem, og efter en temmelig besværlig Landgang, da Vinden stod lige paa, toge vi foreløbig Afsked med Baaden, der skulde fortsætte Veien og tage os ombord $\frac{1}{4}$ á $\frac{1}{2}$ Miil længere borte.

Vi ilede nu op for at beundre de i Afstand saa smukt udseende Bygninger, men det taalte de ikke. Det var et under Bygning værende Saugværk, hvor alt laa i den skønneste Uorden, dog havde den eller rettere dens Forgjænger sin Historie. For en Deel Aar siden fik en fattig Tømmermand af Forstvæsenet Lov til at benytte den herværende Vandkraft til Saugmølle. Selv byggede han en Hytte og et Vandhjuul, fik en Saug paa Borg, og begyndte sit Saugskjæreri. Snart blev Hytten ham dog for trang, og han byggede en Anden udenom den Første for ei at standse Driften, man saae endnu tydelig Sammenføiningen. Nu var ogsaa denne bleven ham for lille, og han opførte en ordentlig Fabriksbygning, som ogsaa skulde indeslutte en Guano Fabrik. Tiltalte Bygningerne os ikke, gjorde Søen, som laa ovenfor dem, saa meget destomere. Jeg har vist allerede omtalt en saadan Skovsø ved Skanderborg, dog, man bliver aldrig kjed af at see dem, maaskee da eiheller af at høre derom. Selv ønsker jeg, hvergang jeg seer en saadan, at jeg var en Karpe, for at kunne leve her bestandig. Ja, maa det ikke være deiligt at være fisk her? og van-

dre om mellem den Skov af Vandplanter, som gro deri og med deres brede Blade udbrede Skygge over Vandet, medens man ikke behøver at gjøre sig stor Uleilighed, for af Vandtræernes Befolkning at nappe saa mange, som man behøver til sit Underhold. Vil jeg sove, eller det i Middagsstunden bliver mig for varmt, nærmer jeg mig blot Strandkanten, og jeg kan da under Bøgenes Grene blunde saa sødt.

Her var Fred! Dog, maaske komme Jagthunde og Fiskere jævnlig og forstyrre dem, Fiskene – nei, saa vil jeg dog ikke være Fisk, men skynde mig efter mit Rejseselskab, der allerede har begivet sig paa Vandring langs Søens Bred. Det burde vel hedde Søens Rand, thi skjønt vi begynde i Høide med den, staae vi et Quarteer senere et Par Hundrede Fod over den, men forresten lige nær. Vi vare nu ved Kongestolen, og de Fleste af os nøde her første gang den Lykke at hvile paa et kongeligt Sæde. Vel var Sædet ei af Purpur, det var nok Granriis, men Frederik den Syvende havde siddet her, det var os nok. Her var herligt at sidde. Saae man langt bort over Træerne, var der smukt, og saae man nærved, var selve Skoven og Søen endnu kjønnere. Det morede os at see Forskjellen mellem Søerne uden for Skoven og den ved vor Fod. Da Vinden var tiltagen, saa det næsten blæste en Storm, tumlede ret anseelige Bølger sig paa hine, medens denne laa blank som et Speil. Da vi jo stode lige over den sidstnævnte, syntes det at være en let Sag at kaste en Steen langt ud i den, men vore Forsøg derpaa kronedes ikke med Held, idet Steenene, naar de ei stødte mod Træerne, dog faldt til Jorden uden at naae Vandet.

Silkeborg Skove ere berømte, og de fortjener at være det! Vi fik, idet vi fortsatte vor Vandring, Leilighed til ret at beundre dem, idet vi her saae Bøge af ualmindelige Dimensioner, og næsten Alle vare de ranke som Mastetræer. At de voxede paa meget ujævnt Terrain, saaledes at man, medens man stod ved Foden af et Træ, saae over Toppen af Andre, gjorde det end mere interessant at færdes her, samtidig med at det rigtignok trættede Benene og skjærpede Apetitten.

Paa vor Vej kom vi forbi en Christtorn Familie (ikke et enkelt Træ), som her beskyttet mod alle Vinde havde en rigtig luun Bopæl. At de befandt sig vel, saaes deraf, at de, hvad jeg aldrig før har seet, prangede med deilige farvede røde Frugter, der imellem de saftiggrønne Blade toge sig yndigt ud.

Vi kom nu gjennem en yppig Naaetræs Plantage (vor Ven Forstmanden erklærede ikke at have seet nogen bedre) ud paa en Fjælddryg, hvorfra smuk Udsigt, som vi dog kun saa i Forbigaaende, da vor Gang var rettet mod Skovens høieste Punkt, Aasen kaldet. Efter at have balance-

ret paa den nævnte Fjældkam, ja, det var egentlig ikke saa farligt, da den var tæt bevoxet med Skov, hvorved man ei ret saae Dybderne ved Siden, ellers vilde det maaske nok have svimlet for En; naaede vi Aasen. Havde man seet færre smukke Udsigter den dag, og været lidt mindre anstrængt, vilde vi ganske vist have fundet Udsigten herfra ualmindelig beundringsværdig. Nu fandt vi den vel smuk, men syntes dog Alle, at den var smukkest fra en Bænk, der stod i Nærheden, eller med andre Ord, vi foretrak at renoncere paa noget af Udsigten for at faae lidt Hvile.

Her stod en gammel Mand og faldbød nogle umodne Jordbær, Nielsen gav her Englænderen og afkjøbte ham dem, ja, jeg kan ikke sige til hvormeget over deres Værdi, da de omtrent Ingen havde. Imidlertid havde han den Glæde at gjøre en god Gjærning, men – Sorgen fulgte strax efter, ja! ogsaa jeg burde have bedrøvedes over at see hans stakkels hvide Hat, efter at han havde benyttet den som Præsenteerbakke for Jordbærrene, men saa slet er den menneskelige Natur, at jeg følte en vis indre Glæde ved at se, at hans Hat nu ikke var synderlig mere værdifuld end min, der flød i Kattegattet.

Vi begyndte nu Nedstigningen, der dog foregik langsomt og næsten umærkeligt. Under denne saae vi Mørke Sø, der ikke ligger i selve Skoven, men tæt ved samme, bekrandsat af en Ring af Buskats eller lave Træer. Dens romantiske Beliggenhed har givet den en sørgelig Berømmelse, nemlig: at det var det deiligste Sted, man kunde drukne sig. Sagnet fortæller, at en Englænder, der led af Spleen, og derfor vilde tage sig selv af Dage, fandt, at Mørke Sø alene var værdig til at gjemme hans jordiske Levninger. Lad ham da ligge der.

Vi havde nu naaet Udkanten af Skoven og kunde, ikke langt borte, øine Mastetoppen af vor Baad, ja, vi glædede os allerede til at hvile paa dens just ikke fløielsbløde Tofter, da vor Fører bragte os den Nyhed, at vi endnu havde en Udsigt at Klatre op til, inden vi gik i Baaden. At sige, jeg fik som en Spand Vand over Hovedet, er for meget, men saa meget er vist, at noget vaad blev jeg ved at tænke paa, at vi nu atter skulde til Veirs, og da jeg kunde see paa de tilstedeværende Medreisende, at de havde en lignende Fornemmelse, benyttede jeg den Omstændighed, at vore to københavnske Venner, Nielsen og Arboe, endnu ei vare naaede helt ned, til at fortælle vor Fører, at de vare saa trætte, at de ikke kunde følge os længere, og vi nødig vilde forlade dem. Vi slap derved for Touren uden at blotte vor egen Skrøbelighed, og jeg erhvervede mig tillige Alles Tak.

Vi gik nu i Baaden, og en rask Brise i Forening med Maskinkraften

førte os i Løbet af $\frac{1}{2}$ Time uden videre Hændelser til Foden af Himmelbjerget. Ja, til Foden! Dens Top, hvortil vi skulde op, kneisede 555 Fod over os. Jeg havde engang som ganske ung besteget Himmelbjerget fra Søsiden, og skjøndt jeg dengang ikke fandt det saa uoverkommeligt, erindrede jeg dog, at et Par af de Ældre af Selskabet aldeles havde opgivet det og de øvrige stønnede ynkeligt, inden de naaede Toppen. Hvorledes skulde jeg da nu, i min nuværende Alder og efter i en heel Dag at have travet op og ned ad Bakker, komme derop? Paa de Andre tænkte jeg slet ikke. Det overlader jeg til Dem, indtil De hører mere fra mig.

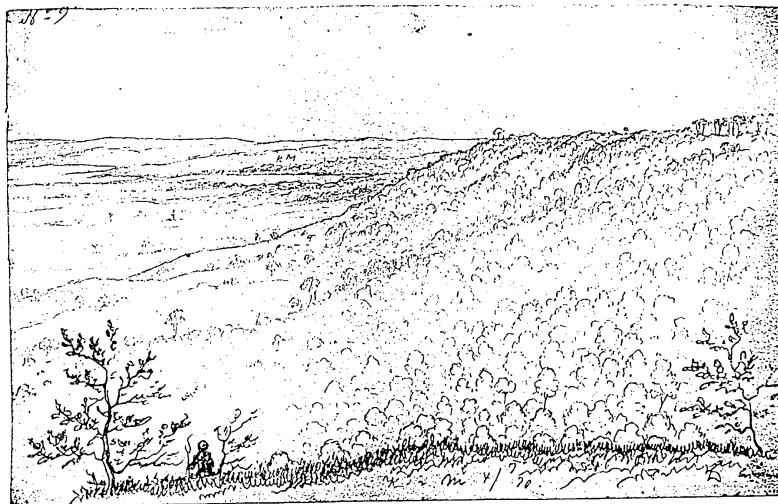
Kastrup Glasværk, den 20de Juli 1870.

Jeg er nu sakket saa langt til agters med min Fortælling, at jeg i denne staaer ved Foden af Himmelbjerget, medens jeg i Virkeligheden, hjemkommen fra Reisen, igjen befinder mig paa Kastrup og maa nu efter Hukommelsen, saa godt og saa hurtigt, jeg kan, fortælle Dem, hvad vi endvidere have seet og oplevet.

Vi stode som sagt og tænkte med Gru paa Opstigningen. Dog, naar Nøden er størst, er Hjælpen nærmest! Vor Fører kjendte en Vei, der, hvorvel temmelig lang, dog ikke var meget steil, for Størstedelen gik gennem Skov og førte os lige til Pavillonon, hvor Værten boer, og da det var den Mand, til hvis Bistand vi i Øieblikket trængte mest, standsede vi foreløbig her.

Enten er Ordsproget sandt, at Hunger er den bedste Kok, eller ogsaa er Hrr. Serup paa Himmelbjerget det, thi et mere velsmagende Maaltid end det, vi fik her ved vor Ankomst, syntes ingen iblandt os at have nydt. Vi følte efter Nydelsen deraf et vist Velvære, og dette vilde sikkert være bleven yderligere forhøiet, hvis vi i Ro og Mag kunde have nydt vor Kaffe og Cigar, medens vi kunde have moret os over de smaa Marsvin, som legede paa Plænen uden for Døren. Dog, hertil var ikke Tid, thi vi vare jo paa Himmelbjerget og skulde nyde godt deraf. Kaffen blev næsten slugt, og vi ilede til Bjergets høieste Punkt. Ja, Udsigten var unægtelig viid. Selv med mindre klar Luft, som vi paa den Tid havde, kunde man øine Gjenstande 5-6 Miil borte, ja, efter vor Førers Udsagn langt længere, idet han betegnede os en Høitstaaende Gjenstand som Samsø Fyr (15 Miil borte). [Må være Tunø Fyr]

Foruden Udsigten nøde vi her en saa fuldstændig Udluftning, at den gik flere af os til Marv og Been og undertiden kastede os flere Skridt baglæns. Havde Vinden været modsat, vilde en ufrivillig Reise ned ad Bjerget nok kunde have indtruffet.

Billed N° 10. Egnen omkring Himmelbjerget.

At i det mindste jeg af Stormen blev forhindret i at nyde tilstrækkelig godt af Udsigten og længtes efter Læ, kan De nok forstaae. Opholdet blev ei heller langt, men vi søgte andre Udsigter. Endelig fandt vi paa Bjergets modsatte Side, hvor Træerne skjærmede for Vinden, ved H. C. Andersens Bænk en prægtig Plet, hvor vi udstrakte i Lyngen paa selve Bjergskraaningens tilbragte vor behageligste Time, skuende ud over det Landskab, som sees paa Nielsens Billede N° 10, der næste Morgen blev taget her. Længere til venstre, end der kan sees paa Billedet, havde vi over en af Søerne Udsigt til Skanderborgegnen og meget længere. I selve Søen løb en Landtunge ud, hvorpaa var et Voldsted, Dynæs kaldet, hvor der tidligere havde ligget en Borg, og lidt fra den laa en Øe 45 Tdr Land stor [Møgelø]. Den beboedes kun af een Familie, saa de kunde da leve i Fred for deres Naboer, ja, een af vore Baadfolk, der havde tilbragt en Vinter der, sagde, at der var saa fredeligt, at det næsten blev uhyggeligt, han havde i det mindste faaet nok det halve Aar. Vi laa og dovnede der, til Solen var nær Horisonten, og begave os da tilbage til den blæsende Side af Bjerget, hvor Solnedgangen skulde sees. Vi kom der i god Tid, ja, saa betids, at en Deel af Selskabet foretrak at gaee ned før Solen. Jeg var iblandt dem, der blev og fulgte den til Jorden, men – det forekom mig, at jeg havde seet smukkere Solnedgang paa Kastrup.

Vi søgte nu Huusly, og efter ved en Toddi at have takket hverandre

for godt Reiseselskab, og taget en foreløbig Afsked med vor Ven Arbo, der næste Morgen skulde afgaae herfra til Skanderborg, tillige vore Værelser for at finde Hvile og Søvn. Det Første fandt jeg kun maadeligt, det Sidste slet ikke. Det høie Standpunkt og den kolde skarpe Vind havde saaledes gjennemisnet mig og vist Værelset med, at jeg ikke kunde sove for Kulde, og jeg var derfor meget glad, da Opvarteren meldte, at Klokken var 3 og Solen i Anmarche, i Haab om ved Hjælp af lidt Bevægelse og Solvarme at faae Blodcirculationen i den vante Gang.

Der blev nu almindelig Opstand, men kun Hrr. Arbo og jeg naaede at være paa Pletten før Solen. Denne kom meget pænt frem, men forsvandt strax igjen bag en Række af Skyer uden at bringe mig den Varme, jeg trængte til. Jeg søgte nu Varme ved en Kop Kaffe, hvilket ogsaa hjalp en Deel for Legemets Vedkommende, men Aandens Thermometer blev ved at staae nær Frysepunktet.

Hrr. Arbo forlod os nu, Hrr. Larson ligesaa, for at see paa Uldsager hos en Bonde i Nærheden. Vi tilbagestaaende saae spørgende paa hverandre, og aldrig saa snart havde Hrr. Nielsen (Arbos Ven) ytret det Forslag, at vi atter skulde stige ned i Dybet under vore Fødder, før der udtaltes et eenstemmigt Ja.

Nielsen (Willesens Ven) tilbød endog at finde Baadfolkene, der skulde bo i en Gaard et Stykke borte og endnu sov trygt. Endnu stod tilbage at skrive i Reisebogen, men da vi ved Gjennemsyn havde fundet, at de, der kun havde skrevet deres Navne, havde leveret de bedste Bidrag, fulgte vi deres Exempel, saa det var snart bestilt. At betale vor meget moderate Regning tog eiheller lang Tid, og vi stode færdige til Afmarche, da Baadfolkene kom. Da der her ikke var mere at see; dog med Undtagelse af Værten, der som Følge af, at han forenede Vært, Værtinde og Kokkepige i sin Person, ikke lod sig tilsyne; satte vi os strax i Bevægelse, og efter at have kastet et sidste Blik ud over Egnen, forlode vi Bjerget ad den korteste Vei, og fik ved at passere denne et Begreb om, hvilken Besværligheder der vilde have været forbundne med at stige op fra den Kant.

Der gives Dage, hvori man særlig har Uheld med sig. En Saadan var oprunden for os! Den begyndte med Søvnløshed og Kulde, derefter kom tyk Luft. Paa Søreisen tilbage havde vi Storm og Modvind og maatte for at holde varmen tage Deel i Baadfolkenes Arbeide. I Naaege, hvor vi forlode vore Reisefæller for at tage det tidligere omtalte Prospect fra Louisehøi, vilde vi nyde en Kop Kaffe, men saa var Verten i Byen og havde lukket Beværtningen. Fra Louisehøi vilde vi gaae den nærmeste

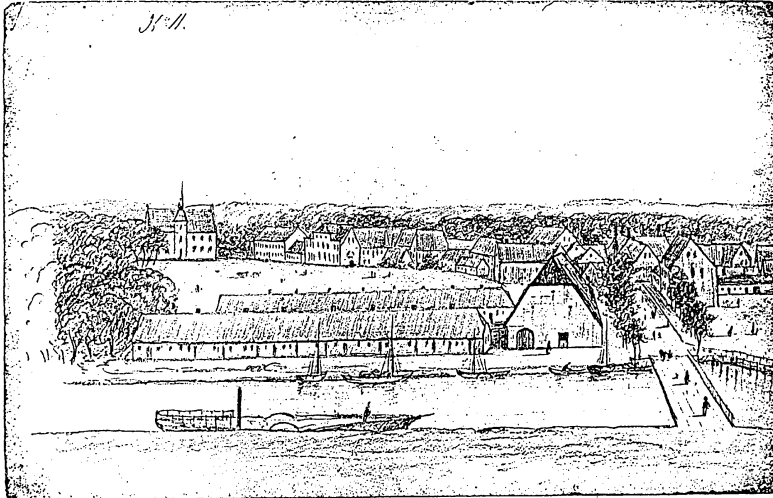
Vei til Silkeborg, men saa toge vi feil af Veien og kom tilbage til Naaege. Luften var nu bleven klar, og Solen var, da vi naaede Byen, saa brændende, at vor Bestemmelse at gaae 3 Miil til Frijsenborg vilde være alt for anstrængende. Vi besluttede derfor at seile med en Pram et Stykke ad Veien, men skjøndt der ellers i Sommertiden daglig gaae saadanne Fragtbaade ned ad Aaen til Randers, skulde der netop den Dag Ingen afsted. Vi erfarede imidlertid paa Gjæstgivergaarden, at der ganske sikkert inden Middag vilde komme to Vogne fra Frijsenborg Egnen til Byen, men de bleve naturligviis ogsaa borte.

Efter saa mange Skuffelser, trætte paa Sjæl og Legeme, gik vi, for ikke at falde aldeles sammen, ud af Byen og kom ind paa Kirkegaarden, et meget passende Sted for Folk i vor Sindsstemning. Her i Skyggen af et Træ satte vi os paa en Bænk og opdagede kort efter, at vi sov. Om det var i Drømme, vi fik denne Tanke, ved jeg ikke, men da vi vaagnede, vare vi strax enige i at styrte os i Søen tæt ved. Vi udførte øiblikkeligt vort Fortsæt, men næppe følte vi Vandet lukke sig over vort Hoved, før Lyst til Livet atter vendte tilbage, og vi skyndte os at naae Land. Ja, det er forbavsende, hvor et Bad under saadanne Forhold kan opleve! Havde vi ikke allerede den Gang taget den Bestemmelse, snarest muligt at søge Havn i Nørre Mølle, vare vi ganske vist strax afmarcherede til Frijsenborg, men nu maatte det blive ved Bestemmelsen. Vi afleverede et Haandklæde, som vi havde forskaffet os i et Huus tæt ved, og vare i vor nuværende glade Stemning saa rundhaandede, at Konen lønnede os med sit sødeste Smil, og vist ønskede hver Dag at have saadanne Bade-gjæster.

Gik derefter tilbage gennem Byen og stod snart paa Høiderne ved den modsatte Side, hvor Nielsen tog Billedet N° 11, Parti af Byen, med Ladebygningerne til Silkeborg Slot, der nu benyttes til Beboelse for Arbeiderne ved Papirfabrikken, i Forgrunden. Hovedbygningen ligger til venstre for Billedet, men ligner kun meget lidt et Slot. Den ene Halvdel benyttes til Capel, den Anden til Posthuus og Bolig for Postmesteren.

Havde der endnu været Tid, havde vi ganske sikkert ikke undladt at bese det Indvendige af Papirfabrikken, hvortil vi tidligere ikke havde Lyst, men nu var det for sent, da Kl: var 4 og Posten til Viborg færdig til afgang.

I Vognen var foruden os kun Frøken Sørine Amalie Marie Grønbek, en Dame af Camillas Alder, men med et endnu mere udviklet Conversationstalent. Vi blev som Følge deraf meget nøie indviet i hendes Familieforhold. Hendes Fader havde først eiet en Mølle i Sjælland, men

Billed N° 11. Parti af Silkeborg, med Ladebygningerne til Silkeborg Slot.

den brændte, derefter havde han været Forpagter paa en stor Gaard i Jylland, men den var ogsaa brændt, derefter forpagtede han en Mølle i Nærheden, men om det var som Følge af, at den ikke brændte, ved jeg ikke, men han kunde ikke bestaae der. Han havde senere haft en anden Mølle og saa en Bondegaard i Forpagtning, men var stadig gaaet Trælsengang. Nu boede han i Silkeborg og ernærede sig som Jernbanearbejder. Under Udøvelsen af denne sin Gjerning, var han efter Datterens Sigen- de flere Gange bleven slaaet halvt ihjæl, men heldigviis med visse Mellemrum, da to halve jo ellers vilde have været lig en Heel, og han havde været heelt væk. Heri havde han taalmodig fundet sig, men saa sagde Sørensen en Dag til ham (Hr Sørensen var nemlig hans Foresatte) at han var doven. Det fandt han dog gik forvidt, først slaas halve ihjæl og derefter erklæres for doven, det krænkedes hans stolte Hjerte, og han sagde til Sørensen: »Hør, veed De hvad, Hr Sørensen, jeg er ikke doven, nu gaar jeg!«. Og saa gik han. Senere var Ordet doven dog i Mindelighed bleven erklæret for dødt og magtesløst at være. Han er ved Jernbanen den Dag idag, og der ville vi lade ham gaae. Hans Datter lode vi gaae i Kjællerup Kro, der ligger midtveis mellem Viborg og Silkeborg og ser meget respektabel ud. Her drives foruden Gjæstgiveri ogsaa Kjøbmandshandel, og er den Klub for Omegnens Beboere, men den ligger ogsaa i en frugtbar og tæt bebygget Egn.

Efter at have forladt Kroen, passerede vi i kort Afstand Egnens bedste Herregaard, Duelund, og kom kort efter tæt forbi den fra St. Blichers Noveller bekendte Gaard Ans eller Aunsbjerg. At det er en saa gammel Gaard, kan man ikke see, da den er aldeles ombygget, hvorved den vel nok har vunden i Styrke, men næppe i Skjønhed, hvorimod dens frodige og veldyrkede Marker tiltalte Øiet. Kort efter at have passeret denne Gaard forandrede Egnen sin Natur, idet Lyng- og Sandpletter veksler med opdyrkede Marker og efter at have passeret Vandet Mose blev Markerne ganske fortrængte af Lyngen, indtil vi naaede Rindsholm ^{3/4} Miil fra Viborg. Her krydsede vi Jernbanen, der har Station her, vel væsentligst paa Grund af, at Viborgenserne valfarte til en lille Lystskov, som ligger her. I Leirtiden er herfra Færgefart til Birgittelyst nær Leiren.

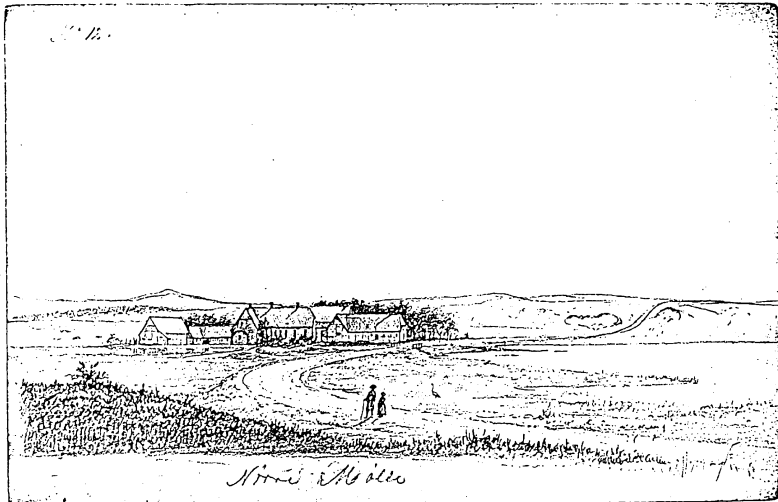
Vi fik nu snart Viborg i Sigte. Den ligger smukt paa en Skraaning ved Søen, hvis sydlige Ende modtog os et godt Stykke fra Byen. Tæt ved Søen ligger Øster Teglgaard, der omgiven af et lille Lystanlæg og med et Taarn paa tager sig godt ud. Paa den anden Side af Veien saae vi Sønder Teglgaard, som Hrr. Haubroe tidligere har eiet, men som er mere beskeden i sin Fremtræden.

Og saa vare vi i Byen, hvor vi bleve modtagne af min Broder med Søn, og kort efter havnede vi i Nørre Mølle, der jo egentlig var vor Reises Maal.

Fra Nørre Mølle gjorde vi Udflugter til Leiren over Hald og til Vesterhavet, hvilket jeg senere skal beskrive.

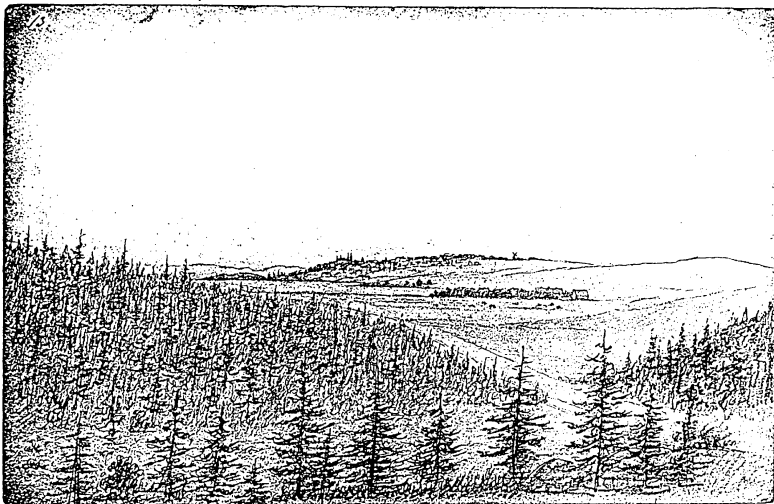
Selve mit Barndomshjem og det Sted, som dernæst tiltrak mig, Det gamle Brænderi, have vel begge deres Skjønheder, men da de allerbedst sees, vil jeg anbefale Dem selv at tage dem i Øiesyn og indtil den Tid at nøies med de deraf tagne Billeder, for Møllens Vedkommende hele fire N° 12 – 13 – 15 [og 22] og N° 14, der er Prospect af Brænderiet.

Hvad der dernæst i Viborg tiltrak sig vor Opmærksomhed var dens, og vist Jyllands, smukkeste Kirke: Domkirken, som rigtignok endnu ikke er fuldendt, men som allerede har saa meget smukt at fremvise, dels nyt, dels Gammelt, at en Reise fra Amager til Viborg alene for at see den næppe vilde fortrydes. Skjøndt jeg føler, at mine Evner ikke strækker til til at give en ordentlig Beskrivelse af den, kan jeg dog ikke nægte mig den Fornøielse at fortælle Dem lidt om den. Kirken, der nok skriver sig fra det ellefte Aarhundrede, men nu faaer en Restauration, der er meget lig en Ombygning, er en Korskirke og bliver saaledes, som den oprindelig skal have været, før den ved Ildebrande og deraf følgen-

Billed N° 12. Nørre Mølle i Viborg.

de Om- og Tilbygninger aldeles havde forandret Skikkelse, bygget med fem Taarne med Spir, to over Koret, et over Korset [dvs. korsskæringen] og et paa hver Side af Hovedindgangen i Kirkens modsatte Ende. Den bliver saavel ind- som udvendig beklædt med smukt tilhugne Granit-

Billed N° 13. Viborg med Nørre Mølle til højre.

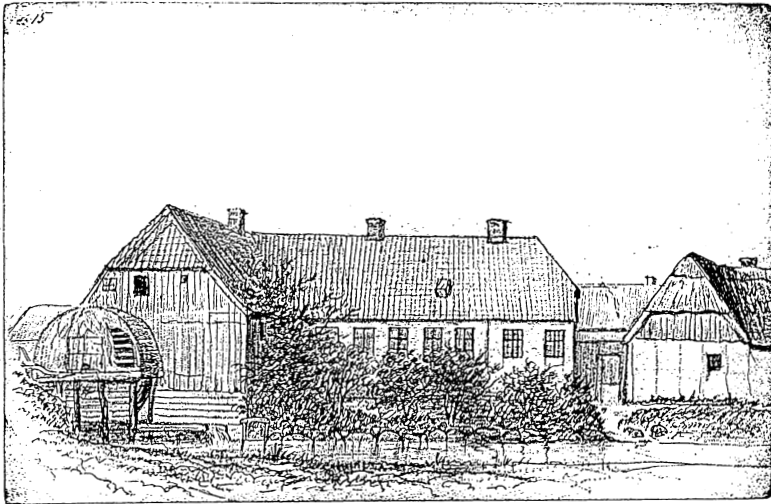
Billed N° 14. Parti af Viborg med Brænderiet i Forgrunden.

steen. Paa den udvendige Side er den ved Søiler deelt i mindre Partier, ligesom der indvendig i Kirken bliver Smukke Søilerækker. Omkring Vinduerne og Indgangsdørene seer man de deiligste Gesimser, Sokler og Søiler, altsammen af Granit, Tildeels fra selve Jylland.

Navnlig er Portalen foran Hovedindgangen imponerende. Paa Kirkens modsatte Ende er den øverste Deel af Muren gjennebrudt, saaledes at Tagværket her bæres af circa 10 Granitsøiler. Hertil kan man komme op indvendig fra og har derfra en prægtig Udsigt. Denne Ende af Kirken er afrundet. Da Granitten varierer i en Mængde forskellige Farver fuld af Aarer og Pletter og er fint afpudset, hører der ikke megen Fantasi til, navnlig lidt i Frastand, at ansee det Hele for Marmor.

Den eneste Deel af Kirken, som forbliver urørt, er den under Coret værende Kryptkirke, der bestaaer af to større Rum og et Par smaa Kamre. Væggene her ere for en stor Deel opført af Ahl, en jernholdig Steenart, der strækker sig over en stor Deel af Ahlheden til megen Hinder for Opdyrkingen.

Hvælvingerne bæres af smukke Søiler af Porfyr og Granit, men da Lyset kun sparsomt trænger ned ad nogle smaa Vinduer, faer det Hele et koldt, noget uhyggeligt Præg, og vi opholdt os ikke længe der, hvorimod vi med megen Interesse dvælede ved en ikke lille Samling af Ligkister, som oprindeligt havde været anbragt i Capeller, der nu vare nedrevne, og under Kirkegulvet, men nu vare hensatte i den Deel af Kirken,

Billed N° 15. Nørre Mølle, Viborg.

der var under Tag, for hvis Nogen mældte sig, der vilde lade dem restaurere, atter at hensættes i Ligcapeller, naar Kirken var færdig, eller i modsat Fald flytte til Kirkegaarden. Der var anbragt Navn ved hver Kiste, og man traf Navne som Juul, Vind, Daa og flere gamle Adelsnavne. Kisterne vare for Størstedelen af Egetræ beklædt med Læder, og oven paa dette vare anbragt de forskelligste og kunstfærdigste Forsiringer af Messing og Kobber, der Alt havde været forgyldt. En Kiste var kantet med svære Silkefyndser, der endnu, efter 2 á 3 Hundrede Aars Forløb, saae mærkværdig godt ud (der var vist ingen Bomuld i). To Kister, der skulle indeslutte Levningerne af General Daa og Hustru, der i sin Tid eiede Hald, vare af fuld Messing, der ligeledes havde været forgyldt. Ovenpaa Kisterne laa det respective Par afbildet, hun med et Barn i Armen, alt af Messing. Ved Siden af dem stod en simpel Kiste med Læder, men uden Prydelser. Den skulde indeslutte Guldmanageren Daa, men jeg indestaar ikke for Sandheden, da der ogsaa blev sagt, det skulde være Generalens Fader.

En stor Deel Runesteen og meget mere, efter min Mening til Deels mindre værdifulde Ting, vare ogsaa opbevarede for atter at anbringes, naar Kirken var færdig. Blandt disse Ting var ogsaa en gammel forrusten Kaarde og D^e Lantse, der efter Sigende skal have tilhørt Erik Glipping. See nu fortæller jeg ikke mere, det Øvrige maa De selv see.

Naar De da forlader Kirken, kan De passende gaa den modsatte Vei, De kom ind. De kommer da ud i et net Anlæg, hvor St. Blicher har sin Plads, og ved at gaa tværs over Gaden, som løber langs Anlægget, og ind ad Laagen ligefor, staaer De ved Hans Tavsens Mindestøtte, næsten paa det Sted, hvor han holdt sin djærve Tale. Stenen han stod paa, ligger lige for Dem.

Af Seeværdigheder har Byen ikke mange, det skulde da foruden dens Hospital, der er godt og hyggeligt indrettet, og hvortil hører en net lille Kirke, være Straffeanstalten, der, som man skriver i Bladene, kan tilfredsstillende enhver billig Fordring. Der bliver saaledes aldrig her, som paa andre Hoteller, Nogen viist bort af Mangel paa Plads, og dog bliver Enhver ved Ankomsten anviist eget Værelse, i hvis nærhed der findes flere Toiletværelser, hvor deilig frisk Vand sprudler frem, saasomt man dreier en Hane. Saa findes der ogsaa flere Forsamlingsværelser, hvor til Beboernes Adspredelse Væve og andre lignende Redskaber ere stillede frem til Benyttelse. Efter Maaltiderne, hvorunder de ikke maa forstyrres, tage de sig $\frac{1}{2}$ Times Motion i Gaarden.

Opvartningen er udmærket. Saavel Nat som Dag vaager Folk uden for Vedkommendes Døre og kommer til Stede ved den mindste usædvanlige Lyd. Om det saa er Bade, saavel varme som kolde og Styrtebade, findes de paa Anstalten, men for at benytte dem, maa man rigtignok først melde sig syg.

Vi besaa Anstaltens Sygestue. Der var ingen Syge, hvilket jo var et godt Tegn, og alt saa saa ordentligt ud, og Luften var saa frisk, som om der eiheller havde været nogen fornylig.

Derefter besaa vi dens Kirke, der havde Noget saa venligt og hyggelig hos sig, at den, saaledes forekom det i det mindste mig, nødvendig maatte mildne Sindet og gjøre det modtageligt for Guds Ord. Nærmest Prædikestolen ere lukkede Stole, med kun Plads til een Person til Benyttelse for de kvindelige Beboere, der blive førte ind een ad Gangen, og først naar disse ere placerede, komme Mandfolkene ind. For dem er der Bænke, og da Gulvet hæver sig amfiteatralsk mod den bageste Ende af Kirken, kunne de Alle beqvemt see Præsten.

I Bageriet, hvor vi ogsaa vare, saae vi Brød, saaledes som Fangerne fik det. Det var saa godt, som Nogen kunde ønske sig, og den øvrige Forpleining skal være ligesaa. De føle saaledes kun et virkeligt Savn, nemlig Frihed, men dette er vist ogsaa for de Flestes Vedkommende meget føleligt. De søgte at glemme Mangelen deraf ved Arbeide, navnlig ere de, der leve i ensomt Fængsel, meget flittige. Hertil blive de ogsaa i det hele

opmuntrede derved, at hvad de præstere mere end bestemt, bliver dem skrevet tilgode, og Beløbet udbetales dem, naar de forlader Anstalten.

Da vi forlod den, fulgte vi den Vei, som langs Søen fører til Det gamle Brænderi. Man seer herfra, paa Bakkerne paa Søens modsatte Side, omgiven af en stor Have eller Lund, der støder lige til Søen, Gaarden Asmild-Kloster med derved liggende Kirke. Her har i ældre Tid været et Munkekloster, og man paastaar, at der i sin Tid herfra skal have ført en Løngang under Søen til Domkirkens Krypt, men deraf findes nu ikke Spor. Gaaer man ad Veien over Søen op paa Bakkerne ved Klostret, kan man omtrent overse Byen. Nærmest har man Søen, der strækker sig $\frac{1}{4}$ Mil i nordlig og sydlig retning og tæt paa dens anden Side ligger Borgvold og Det gamle Brænderi med dets høie Popler. Bag ved hæver Byen sig opad Skraaningen med dens tvende Kirker i Forgrunden og en Veirmølle bagved, og da der findes flere store Haver i Byen, tager den sig herfra rigtig godt ud. Ved Søens sydlige Ende ligger Øster-Teglgaard, som jeg tidligere har omtalt, og ved den nordlige ligger Nørre Mølle, der navnlig for os har noget Tiltalende og Tillokkende ved sig, og derhen ville vi derfor rette vor Gang.

Imedens vi opholdt os i Møllen, gjorde vi en Dag Udflugt til Hald, dels for at see Leiren og deels for at stifte og forny Bekjendtskabet med denne Gaards deilige Omgivelser. Det sidste opnaaede vi fuldstændig, men det Første kun tildels, idet vi vel fik Leiren, men ikke dens Beboere at see, da de vare ude paa Maneuvre. Helt forladt var den dog ikke, idet foruden den nødvendige Vagt alle Kokkene vare hjemme for at Maden kunde staae færdig, naar Kammeraterne kom tilbage. Mærkeligt nok laae Kjøkkenerne ikke paa Bagsiden, men i Byens Hovedgade, her var ogsaa deres Brønde og deres Spisesal, denne med deilig hvælvet Loft over, der om Aftenen i godt Veir var besat med Stjerner. Det var ret interessant, medens man vandrede gjennem Gaden at see Kokkenes forskjellige Beskjæftigelser. De havde netop faaet Kjød udleveret, og medens Nogle endnu vare beskjæftigede med at dele det i mindre Dele, vare Andre saa vidt fremme, at de hamrede løs paa en Beuf saa godt, de forstod. Flere, der ønskede Suppe til Middag, vare beskjæftigede med at skrælle Kartofler, naturligviis gamle, nye kjendtes ikke der, undtagen i Officeiersmesserne, og en bandt sig en Suppequast. En Deel, der vidste, at Reenlighed er en god Ting, stod og vaskede Tøi.

Foruden den Gade, vi passerede, løb to Lignende parallelt med den, hver i sin Side af Byen. Af Tværgader var der en Mængde, idet de forskellige Batalioner ved dem vare skilte fra hverandre. Obersten, Ad-

judanten og Lægerne boede lige for deres Batalion, men adskilte fra den ved den ene Længdegade, hvorimod de øvrige Officerer boede blandt Soldaterne, men naturligviis i egne Telte. Bag Obersternes Telte, tæt til Landeveien, der løber langs hele Leiren i Kanten af Skoven, laa en Deel Træbygninger, der væsentligst benytttes til Magasiner. Dog var der een, der saae mere anselig ud end de Øvrige og havde Uhr paa, men medens Soldaterne meget gjerne gik til de andre Bygninger, kom de kun nødigt her. Det var Retfærdighedens Tempel, eller med andre Ord Restlocalet.

Paa Veiens anden Side laae oppe i Skoven Kongeteltet, og nærmest Veien Officersmesserne, samt ved den ene Hjørne Byens Boutik og dens Torveplads, der paa de fastsatte Tider var bevilget besøg af Bønderne i Omegnen. Den commanderende Gjeners Telt laa ogsaa inde i Skoven, og vel bevogtet. Skoven begrænder Leiren paa de tre Sider, paa den fjerde, modsat Kongeteltet, seer man Gaarden Hald med dens store Have, og didhen ville vi nu begive os.

Hovedbygningen er kun een Etage med Tegltag og uden Forsiringer, kun dens midterste Deel hæver sig som et firkantet Taarn to Stokværk høit, i hvis nederste Deel kun findes et Værelse, kaldet Riddersalen, men som, saavidt mig bekjendt, nu kun benyttes af en Ridder eller Adelsmand, Niels Bugge. Thi Jøderne paa Hald, som ogsaa findes der, vare jo ikke adelige, og dog kunde man ved at see deres Billeder gjerne antage Forholdet for omvendt. Paa Prydelser er Salen saa fattig som vel mueligt, men kan til Gjengjæld fra sine Vinduer byde Beskuerne en Udsigt, som søger sin Lige. Til den ene Side ses hele Infanterileiren, der med sine hvide Telte omgivne af den grønne Skov slet ikke seer afskrækkende ud. Dog, den sees kun en kort Tid af Aaret. Det, man derimod seer gjennem Vinduerne paa Salens anden Side, er varigere og meget mere tiltalende. Kaste vi Blikket did, ser vi, deels mellem Havens Træer, deels gjennem en Port af Lindetræer, den venlige Hald Sø glimre som et Sølvbælte mellem Haven og Bøgeskoven paa dens modsatte Bred, hvilken her hæver sig til en betydelig Høide, hvorved Bøgenes Toppe faae en stærk Skraaning ned mod Søen.

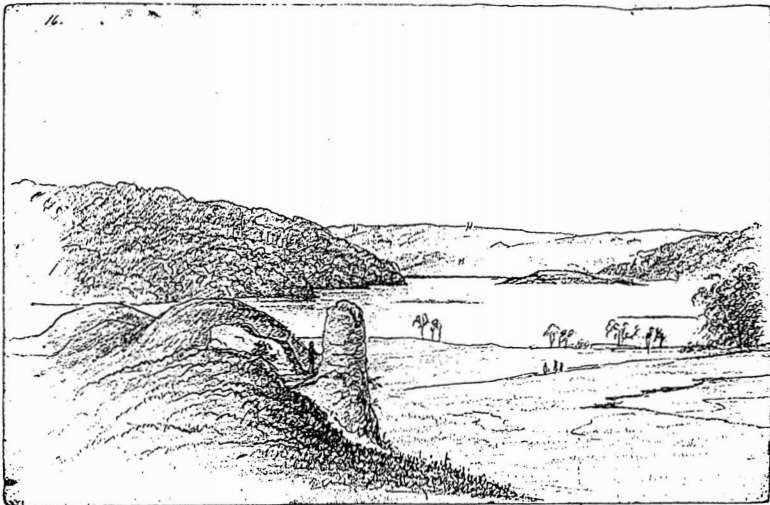
Forrige gang, jeg stod her eller maaske i et af Gjæsteværelserne oven over, var en tidlig Morgenstund, just som Solen havde hævet sig saa høit, at dens Lys begyndte at spille paa Bøgetræernes Toppe. Jeg saa da gjennem Lindeporten en Flok vilde Svaner liggende i Søen tæt ved Haven, saa roligt som om de endnu sov deres Morgensøvn, hvilket i Forening med den Stilhed og Ro, som da var udbredt over Naturen, gav mig

Indtrykket af, at her (naar man selv vilde) maatte være godt at bo. Vender man sig mere til venstre, hvor Skoven hører op, og Søen udvider sig til den tredobbelte Bredde, seer man i Baggrunden de steile lyngklædte Almind Bakker hæve sig, af og til afbrudte af smalle grønklædte Dalstrøg, der løb ned mod Søen. Længere til venstre ligger Nonmølle male-risk ved Enden af Søen, og nærmere paa denne Side af Søen Gammel-Halds Ruiner. Dog, dem maa vi see paa Stedet. Naar Eieren er i godt Humeur, faae vi Lov gennem hans Havestue at gaae den nærmeste Vei dertil. Lige uden for Havestuedøren passerer vi da et Blomsteranlæg, der, naar Jorden havde været noget bedre, Blomstergrupperne noget mere smagfuldt ordnede og Haven i det hele noget bedre holdt, kunde have seet overordentlig godt ud. Nu var det Smukkeste de Viinranker, der beklædte Væggene, og hvoraf en stor Green gik ind i Havestuen. Vi passede derefter Ladegaarden, hvorfra en Laage førte til den egentlige Have. Skjøndt det eiheller her syntes, at nogen kjærlig pleiende Haand særlig var i Virksomhed, seer man dog, at dette engang har været Tilfældet. En Gang fører lige til Søen, men Bliver strax indenfor Porten (Laagen) krydset af en Tværgang, og her er det, at den føromtalte Lindeport hvælver sig over dem begge. Den er bygget af kun fire Træer, men de have og en anselig Størrelse.

For at komme til Søen, der ligger circa 50 Alen under os, er Haven anlagt i Terrasser, hvilke ere forbundne ved tre Steentrapper bestaaende hver af mindst 20 Trin. Langs Gangene løber en Rabat til Blomsterkan-tet med Buxebom. I øvrigt benyttes Haven som Frugt- og Urtehave samt Planteskole.

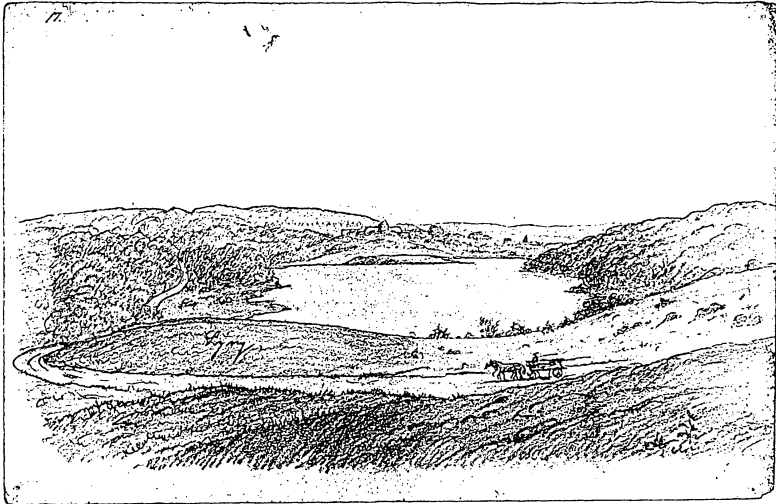
Vi passede lykkelig og vel de paa sine Steder lidt farlige Trapper og stode ved Søen. Skjøndt vor Tid var lidt knap tilmaalt, maatte vi dog gjøre et lille Ophold her og nyde Udsigten, forinden vi først gennem en Linde-Allé, derefter gennem en Plantage og saa over fri Mark, stadig langs Søen, vandrede til Halds Ruiner, hvor vi dog snart efter indtraf. Efter at have passeret en Landtunge, der tydelig viser Spor af tidligere at have staaet under Vand, stode vi ved en aflang Fiirkant af Volde, mod hvis Fod Søen paa de tre Sider bryder sig. I det Hjørne, der var os nærmest, er Volden, der paa den Tid, den benyttedes som saadan, vist har havt en anseelig Høide. Nu er den paa det Høieste vel circa 15 Alen høi; gjennebrudt, og man kommer herigennem ind paa Pladsen, hvor Borgen har staaet, men hvoraf der nu ikke er Spor, og kan man saaledes ei engang see, af hvor mange Bygninger den har bestaaet. Kun paa Voldens udvendige Side, tæt ved Gjennemskjæringen, findes Resterne af et

Billed N° 16. Resterne af Ridder Bugges mægtige Borg.

Skyde- eller Vagtaarn, det er at see paa Billedet N° 16. Dog, ogsaa det svinder mere og mere bort, og da vil kun Volden staa tilbage af Ridder Bugges mægtige Borg, hvorfra han i flere Aar forsvarede sig mod Kong Valdemar. Skandsen, hvorfra han blev beleiret, sees paa Skraaningen paa Landtungens modsatte Side og kaldes endnu Valdemarsskandsen. Fra Voldene sees ogsaa, tæt ved Søen, en anden Vold. Her skal det ældste bekjendte Hald Slot have ligget, og da der gaaer et Engbelte rundt om Volden, er der Sandsynlighed for, at her ogsaa i sin Tid har været Vand. Vi begave os herfra til Bekkelund, en landlig Beværtning, hvor der faaes: kogt Vand paa Maskine, virkelig Fløde og mindre virkelige Porcelains Tallerkener og Thekopper, ikke at tale om Sølvskeerne, der ere alt andet end Sølv. Her er Viborgensernes Yndlingssted og Maalet for deres fleste Udflugter, og her er ogsaa smukt.

Mellem tvende steile, meget høie skovklædte Skraaninger, hvor det kun er mueligt at gaae paa den i Bakkerne indgravede Vei, kommer en lille Bjergstrøm ilende frem og er, hvor Kløften begynder, saa betydelig, at den driver en lille Mølle. Men gaaer man blot 1000 Alen frem, er den aldeles forsvunden, Sagen er, at den dannes af betydelige Væld, der kommer ud af Bakkerne. Det er paa dette korte Stykke, at Bekkelund har sin Tiltrækningskraft, og der er derfor ogsaa foruden Veien gjort større Indskjæringer i Bakkerne, hvor der er anbragt Borde og Bænke.

Billed N° 17. Den Sydlige Deel af Hald Sø.

Man kan saaledes, medens man her nyder sin The eller Caffé, see Vandet vælde ud af Bakkerne paa den modsatte Side i betydelig Mængde, for kort efter at forsvinde i en Skov af Bregner eller mellem Træernes Grene, thi ogsaa her stadfæstede sig, hvad vi tidligere havde bemærket, at jo nærmere Træernes Rod staae Vandet, desto mere bestræbe ogsaa Grenene sig for at naae det. Her naaede de lige til Vandspeilet, hvilket altid for mig har haft noget tillokkende ved sig at see. For Træerne maa der ogsaa være noget fristende i saaledes at staae og speile sig, men det er ikke altid ustraffet, at de saaledes tilsidesætte Ligevægtens Love, idet engang imellem et af dem dumper i Vandet og finder sin Død der.

Ved Bekkelund saae vi ogsaa et praktisk Feltvadskeri: En Mand stod ude i Strømmen i et Par store Støvler og lod det ene Stykke Linned forsvinde under dem efter det andet. Naar det atter fik Lov at undslippe, sagdes det at være reent. Skylningen besørgede Strømmen, og nogle Koner, der boede i smaa Lærredstelte tætved, besørgede det øvrige.

Fra Bekkelund fortsattes Touren ad den til Deels skovklædte Vei, der løber langs Hald Sø, til dennes sydlige Ende, hvor Nielsen tegnede et Billede af Søen, Skoven og det nuværende Hald, nemlig N° 17. Her i Nærheden passerede vi en Deel af Leirmandskabet, der vendte tilbage fra Øvelsen. De havde været ude i seks Timer og vaare graa af Støv fra øverst til nederst, med Undtagelse af Ansigtet, der var graastribet. Paa

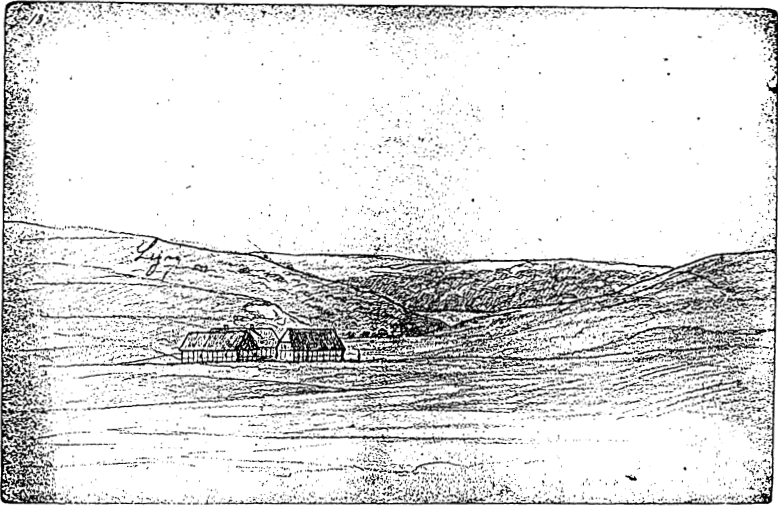
de Steder, hvor Sveden havde vadsket Støvet af, stak nemlig en kobberbrun Farve frem og gav dem en vis Lighed med Indianere. Humeuret var imidlertid godt, alle Mand sang, men rigtig nok til Deels hver sin Vise, men saa spillede Musikken op, og den Lød unægtelig en heel Deel bedre end Sangen.

Veien førte nu over et sandet, til Deels lyngklædt Terrain, med afvexlende Bakker og Dale, hvilket navnlig omkring Dollerup og Dollerup Mølle havde et vildt og storartet Præg. Dollerup Mølle selv ligger dog ret venligt paa en Eng, paa de tre Sider omkrandet af høie, til Deels sandede næsten ubestigelige Bakker. Af disse udvælde saa meget Vand, at ikke alene Engen overrisles, men Møllen, hvor der er Strømpevæveri, drives derved. Paa den fjerde Side begrændses Møllen af Almind Søe, hvis modsatte Bred ganske som ved Hald Søe bestaaer af høie Lyngbakker med smaa grønne Dale. Af en meget steil Vei kom vi op paa Bakkerne, passerede om Enden af den nævnte Søe og kom til Lyshøi paa Søens anden Side. Det er et meget høit Punkt, og man har herfra en Udsigt, der ikke giver Himmelbjerget meget efter, og som vi nøde i det deilige Veir. Herfra saae man Thorning og Vium, de Steder, hvor St. Blicher færdedes som Dreng og som Mand, men man saa ogsaa langt længere, flere Miil til alle Sider.

Vi saa saaledes meget langt ud over Ahlheden, hvor netop en Luftspeiling viste sig, saaledes at vi, uagtet vi vidste, at intet Vand fandtes paa den Kant, dog næsten ei kunde løsrive os fra den Indbildning, at vi saae ud over en umaadelig Sø. Herfra kjørte vi ad Koldingveien over Birgittelyst tilbage til Viborg. Paa denne Vei passerede vi Most Mølle, der ligger net ved en Bæk mellem til Deels kratbevoxede Lyngbakker med Hald Søe og Bøgeskov i Baggrunden. De vil kunne see den paa Billedet N° 18.

Senere passerede vi Almind Bakker, og de af os, der ikke sov, fik her Leilighed til at see Hald og Leiren fra en anden Side, ligesom Viborg seet herfra tager sig rigtig godt ud.

En anden Dag, da vi havde faaet Underretning om, hvor Leirøvelserne skulde holdes, toge vi ud for at se Tropperne lege Krig. Vi kjørte fra Byen, men maatte snart give Vognen Afsked og gjøre Resten af Touren til Fods, da Øvelserne foregik paa Finderup Hede, der kun i enkelte Retninger er farbar for Vogne. Vi stiftede her et mindre behageligt Bekjendtskab med Efterkommerne af de Træer, blandt hvilke Erik Glipping forvildede sig. Skjøndt disse ikke udsatte Folk for den Fare, da de ikke vare meget over 1 Alen høie, beredte de os dog Forviklinger nok,

Billed N° 18. Most Mølle.

idet deres Grene, der slyngede sig imellem Lyngen, ofte vikled sig om vore Been. Vi havde imidlertid Tid til atter at befri os for dem, men Soldaterne og Hestene, der gik efter Comando, snublede ofte over dem. Det var et Under, at vi slap levende fra den Krig, thi da vi ikke vare localiserede, vandrede vi i længere Tid midt imellem de krigsførende Parter og vare saaledes udsatte for en dobbelt Ild. Senere, da vi bleve bedre underrettede, sluttede vi os naturligviis til den Part, der skulde vinde for ikke at blive Krigsfanger. Vi ansaa Artilleriet for sikkrest at opholde os ved og sluttede os til det, men dette var ubesindigt gjort, thi vi kom derved undertiden i en saa ubehagelig Nærhed af Kanonerne, at vore Ørehinder dirrede længe efter, at Krigen var forbi.

Vi, ja, det vil da sige vort Parti, vandt som forud bestemt Slaget, skjøndt Skumlere paastode, at vi bare os temmelig forkert ad, og at Udfaldet, hvis det havde været virkelig Krig, vilde være blevet lige det modsatte. Hovedsagen var imidlertid, at vi seirede, og ganske stolte af vor Seir vendte vi, rigtignok lidt anstrængte, Næsen mod Nørre Mølle, men nu kom den ubehagelige Deel af Historien: I Middagssolens brændende Hede, først gennem Lyngen og senere ad den slagne Landevei, havde vi halvanden Miil at gaae til Møllen, og da næsten ikke en Vind rørte sig, var Varmen dobbelt trykkende. Nogle af os talte ogsaa om at give tabt paa Halvveien, men da et Længere Ophold paa Landeveien ei heller var

synderlig hudsvulende, blev det dog ved at gaa fremad, og denne som saa mange andre Ubehageligheder blev da ogsaa tilsidst overvunden. Vi naaede Viborg og efter et lille Hviil der Nørre Mølle.

Om De vilde have vedkjendt Dem Deres Mand, da han kom tilbage dertil, anseer jeg rigtignok for tvivlsomt, thi saavel hans Hænder som Ansigt vare saa opsvulmede af Hede, at han saae ud som om han var kogt, og det var vel eiheller meget langt derfra, men allerede Dagen efter var han atter sig selv lig.

Efter en Uges Ophold i og ved Viborg, toge vi med Aftentoget til Skive. Vi havde paa denne Tour et mere muntert end egentlig behageligt Reiseselskab, nemlig nogle Bønder, der havde været i Leiren og besøgt deres Venner der, hos hvem de vist havde nydt en meget gjæstfri Modtagelse. Om det var for at afkøle sig eller for at beundre Naturen, ved jeg ikke, men min Gjenbo havde den paafaldende Lyst hvert andet eller tredie Minut at reise sig og stikke Overkroppen ud ad Vinduet for efter en lignende Tids Forløb atter at sætte sig. Da jeg antog det var et øieblikkeligt Lune, lod jeg ham more sig en Tid lang, men da ingen Ændring indtraf, og vi nærmede os Tastum Sø, der var under Udtørring, hvilket ogsaa jeg nok havde Lyst at see, nødtes jeg til at gjøre ham bekendt med, at mere end $\frac{1}{5}$ Deel af Vinduet ikke kunde regnes paa hans Part. Min Oplysning hjalp, og vi fik Leielighed til at see, hvorvidt Arbeidet var fremmet. Der var gravet en lang dyb Canal til af føre Vand bort fra Søen. Dog, det var kun en liden Deel af denne, vel et par Hundrede Tønder Land, der paa den Maade var lagt tør, Resten skulde pumpes ud med Dampmaskine, som man nu var i Færd med at opstille, og man lovede sig et godt Resultat, da Søen vist indeholder et Par Tusinde Tønder Land og ikke skal være meget dyb. For at bortlede Tilløbet havde der maattet graves en Canal rundt om Søen af flere Miils Længde.

Vi naaede først Skive i Skumringen, og det var Skade, da den, bygget paa en steil Skraaning og omgiven af grønne Enge, Limfjorden og Krabbesholm Skov, seer meget tiltalende ud. Vi passerede her den steileste Gade, vi endnu havde truffet eller traf i nogen By, og lagde tillige Mærke til to Ting: For det Første, at Byens Befordringsvæsen lader en heel Deel tilbage at ønske, hvad hurtig Expedition angaar, og for det andet, at Skibonitterne ere practiske Folk, idet de, foruden om Vinteren at benytte deres Skorstene til at lade Røgen gaa igjennem, om Sommeren leie eller laane dem ud til Beboelse. Vi saae idetmindste tre, der saaledes vare tagne i Brug og beboedes hver af sin Familie, ja, De kan nok tænke, det var Storkefamilier.

Vi opholdt os ikke i Skive, men kørte kun igjennem den til den $\frac{1}{4}$ Miil fra Byen ved Krabbesholm værende Havn, hvor Dampskibet, hvormed vi næste Morgen Kl. 4 vilde afgaae, laa. Skade, at det var saa mørkt, da det forhindrede os ikke alene i at see Krabbesholm og dennes Skov, som Veien løb langs med. Men hvad der var det Sørgeligste ogsaa Skives Damer, hvoraf vi mødte en heel Deel, der vendte tilbage fra Skoven. De hilste Alle meget venligt, men om det var vor Kudsk eller, hvad der var mere rimeligt, os, det gjaldt, kunde vi ikke komme paa det Rene med.

Man sover meget godt i et Dampskib, især naar det ligger stille, og man kun er to Passagerer. Saa heldige vare vi, men vare dog paa Benene Kl. 4 for at se Afgangen og de Omgivelser, Mørket om Aftenen havde skjult for os. Dog! den Uleielighed kunde vi have spart os, da en tæt Taage skjulte alt og forhindrede Afreisen, og da denne Kl. mellem fem og sex blev muelig, blev Taagen idet den til Deels forsvandt, afløst af en solid Regn.

Af Staarupgaard, der ligger lige over for Skive, saae vi et Glimt, af Krabbesholm og Skive næsten Intet, men maatte, trøstende os med det Haab, at det nok blev godt senere paa Dagen, skyndsomst forsvinde i Kahytten. Fjorden var i Regelen smal, saa vi prægtig kunde see Landet paa begge Sider, men vi naaede dog Nykjøbing paa Mors uden at have seet andet end et dunkelt Omrids af Fuur og Hvalpsund, da vore Forventninger om godt Veir endnu ikke vare gaaede i Opfyldelse. Her blev Opholdet i Stedet for forlænget til 3 á 4 Timer, og vi besluttede os derfor, til Trods for den dog i Øieblikket ikke meget stærke Regn, til at gaae i Land for at bese Byen og om muligt en venlig lille Lund, som stødte op til den.

Nykjøbing er just ikke elegant bygget. Vel fandtes der enkelte smukke Bygninger, men den overveiende Deel, vi saae, vare en Etages Bindingsværks Bygninger med maledede Stolper. Da de imidlertid vare vel vedligeholdte og flere med Lindetræer foran, gave de Byen et hyggeligt Præg og os Indtrykket af, at der ingen Fattige fandtes her, noget der var saameget mere troligt, som denne var den eneste By i Landet.

Under slige Betragtninger havde vi netop naaet den Havnen længst fraliggende Udkant af Byen og nærmede os Lystskoven, da Himlen paa een Gang aabnede sine Sluser paa viid Gab, og det blev et Veir ikke ulig det, hvori Skomagerdrengene efter Sigende regne ned, dog vi saae Ingen falde. At vi i Hast gjorde omkring er en Selvfølge og – havde De seet mig her, maatte selv De have indrømmet, at jeg ikke er saa egenkjerlig,

som De vist troer. Tænk Dem! Jeg overlod Nielsen min ganske nye Paraplui, for at hans hvide Hat og lyse Overfrakke ikke skulde tage Skade, navnlig for at den Første ikke skulde tabe sine Jordbær-Pletter, og pjadskede selv aldeles ubeskyttet tilbage til Havnen, som jeg først naaede efter, at Regnen paa flere Steder var trængt ind lige til Skindet. Saa ugjæstfri behandlede Nykjøbing mig, saa den besøger jeg ikke i Hast igjen.

Vi sloge os nu til Ro i Kahytten. Flere Passagerer vare indtrufne, deriblandt en ung Landsby-Skjønhed, men, i hvilken Tilstand maatte jeg ikke fremtræde for hende? Ellers; ja, man veed ikke, hvad der kunde have skeet.

Ladningen blev indtaget, og vi troede os færdige til Afreisen, men nu meldte sig flere Passagerer, hvoraf navnlig en brugte næsten en Time til at komme ombord, men det var eiheller nogen almindelig Størrelse, da han selv førte sit Huus med sig. Størstedelen af de Øvrige førte ogsaa egen Bopæl med, men brugte forholdsviis dog kun kort Tid til Ombordstigningen. De sidste vare Aber, den Første en Elefant, hvilke i Forening med en Hest af Størrelse som en stor Hund og en lille yderlig grim Hund, udgjorde den gamle Gautiers Menageri. Han agtede sig til vort næste Anløbssted, Struer.

Elefanten med sit Huus fik Plads lige foran Kahytstrappen, men skjøndt den blev meget godt behandlet, den fik nemlig et Brød til Frokost, strax den kom ombord, og havde stadig et Menneske til sin specielle Opvarthning og Selskab, var den en meget urolig Nabo og rystede flere Gange sit Huus saaledes, at den fik vore Damer, der til en Afvexling havde taget Plads paa Kahytstrappen, til skyndsomst at søge Beskyttelse i Kahytten. Manden, der skulde vise Dyret frem (Gamle Gautier), tiltrak sig uvilkaarlig vor Beundring ved, at han, en Olding paa 95 Aar, var i Besiddelse af for denne Alder næsten ukjendte Aands- og Legems-Evner, medens man dog samtidig blev vemodig stemt ved at see, at et saa langt virksomt Liv ikke havde formaaet at sikkre ham en Bedre Alderdom, thi ved at dømme efter, hvad man saae, var han kun maadelig stillet i pecuniair Henseende.

Veien Fortsattes til Struer, og Regnen fortsatte sin Gjennemblødning af de Dele, vi ubesindigt stak oven for Kahytstrappen. Kun een Gang udsatte vi os heel og holdent for dens Behandling. Det var, da vi passerede Herregaarden Høiriis. Dens romantiske skjønnede Beliggenhed maatte vi see, og vi fortrødede det ikke. Netop, som vi naaede Struer, mindskedes Regnen saa meget, at den i Forhold til, hvad den havde væ-

ret, blev at regne for godt Veir. Vi skulde paa Posthuset med de Breve, vi havde skrevet underveis, og besluttede da med det samme at see Byen, men uheldigviis var der Intet at see, dog jo, nu lyver jeg! Struer, der, indtil den jydsk Tværbane blev anlagt, kun var et Fiskerleie, har for det Første en meget net Banegaard, endvidere har den ikke mindre end fire Gjæstgivergaarde og mindst en Snees Værtshuse. Af andre Næringsdrivende fandtes nok kun til Huusbehov, ja, det gjorde der maaske eiheller af Beværtningerne.

Karnapvinduer og Hunde vare Byens Sværmeri. Af de Første traf man et, undertiden ogsaa to paa hvert andet Huus, af de Sidste saae vi 8te, siger og skriver otte, i en Mands Vinduer. De vil vel udbryde: det var en dyr Fornøielse, men det var det dog ikke, naar kun hans Kone ikke slog dem itu, de vare nemlig af Fajance.

Naar jeg endnu nævner en respectable Toldbod og en større Drainrørs Fabrik, har jeg omtalt Alt, og det var snart seet, hvorefter vi tyede til vor Bopæl ombord i Skibet, medens en ny Byge trak over. Et Par Timer senere satte Skibet sig igjen igang for at naae vor Reises Maal for denne Dag, Lemvig.

Strax efter, at vi havde forladt Struer, forandrede Veiret sig, idet Regnen blev afløst af en kold og stærk Blæst. Det var derfor meget passende, at der den største Deel af Veien Intet af væsentlig Interesse var at see, saa vi til Deels kunde søge Læ under Dækket. Først da vi havde passeret Ottesund [Oddsund], og naaet det Punkt, hvoraf man har Udsigt til Tybør [Tyborøn], hvor Vesterhavet ved sit sidste Gjennembrud har sat sig i Forbindelse med Limfjorden, og ret anseelige Bølger fra Vester Vov blev sendt ned imod os, toge vi fast Ophold paa Dækket. Imedens vi stode og anstillede Betragtninger over, hvorlænge Thybør Kirke, der for os saae ud, som om den allerede var omflydt af Vand, vel havde Udsigt til at leve, inden den blev opslugt af Vesterhavet, svingede Dampskibet omkring en Pynt, og vi befandt os i en forholdsviis rolig af høie steile Bakker omgiven Bugt af Limfjorden, ved hvis Ende Lemvig tilsmilede os. Ja! det var med Behagelige Følelser, vi saa denne lille venlige By.

Efter det jeg havde hørt om Vestereggen af Jylland, havde jeg ventet i Lemvig at se en Samling af Bygninger, blandt hvilke man næppe kunde finde Læ mod den skarpe Vestenvind, og hvor som Følge deraf ikke et Træ og neppe en forkrøblet Busk vilde kunne trives, hvorimod vi fandt Husene til Deels omgivne af Haver og Træer og hele Byen paa de tre Sider omsluttet af en grøn Muur 5 á 6 Gange saa høi som de høieste

Huse. Muren bestod af for størstedelen ubestigelige, Bakker, hvor Græsset voxede med en netop i de Dage ualmindelig Frodighed og Friskhed. Paa den fjerde Side havde den Fjorden.

Vi naaede snart Byen og til Gjengjæld for, at vi hele Dagen havde seet paafaldende Lidet, var her saameget mere at see. Der var nemlig Marked i Byen, og allerede paa Skibsbroen bleve vi modtagne af en Flok lystige Bønder. Dog vare de for Intet at regne mod de Masser, der formelig fyldte Gaderne og for en stor Deel Haand i Haand spadserede op og ned ad dem. Dandsemusik lød jevnlig ud til os gennem aabentstaaende Vinduer, og da vi naaede det os anviste Hotel, blev vi ogsaa her modtagne af Musikkens Toner, og saae det ene dandsende Par fulgt af det andet lystigt svinge sig omkring inden for Vinduerne. Døren til Gangen og alle Værelser vare som Følge heraf opfyldte af Gjæster, og det var kun ved Hjælp af nogle venskabelige Albuestød, det lykkedes os at trænge os saa langt frem, at vi kunde forlange et Værelse. Dette fik vi, og ihvorvel i temmelig nær Berørelse med Dandsesalen, beqvemt og godt.

Efter her at have vederqvæget os lidt, gik ogsaa vi til Marked. Jeg listede mig lige ud i Vrmlen, men Nielsen, ja, Dands er nu hans Sværmeri, kunde ei passere Dandsesalen uden at gaae derind. Jeg saae ikke, om han dandsede, thi da jeg blev kjed af at vente længere, kom han mig i Møde i Døren.

Vor Vei førte os først til en aaben Plads omkring Kirken. Her var hver Plet opfyldt af Mennesker og Boder, de Sidste indeholdende mange deilige Ting, men det deiligste af Alt var dog de jyske Bønderpigens Hjerter, der havde en Størrelse, som Amagere ikke kunne gjøre sig Begreb om. Nielsen satte sig strax i Besidelse af fire, som han vel at mærke dog ikke erobrede, men købte. Det var begribeligviis ikke de Hjerter, der bankede i de Skønnes Bryst, vi saae, men naturtro Copier deraf, som de gik med i Hænderne. At jeg fik Lyst til at eie en af Originalerne, kan ikke undre Dem, men at den Umage, jeg gjorde mig i den Retning, var spildt, det var en Time for seent, de vare Alle optagne. Mismodig, som jeg var over dette Uheld, søgte Nielsen at adsprede mig ved at føre mig ned til Havnen, hvor vi ved vor Ankomst havde seet ikke alene en Carroussel, men ogsaa et stort rundt Telt, hvoromkring straalende costumerede Mennesker bevægede sig, og hvor, som vi nu hørte, et Beriderselskab med det lovende Navn Gautier gav Forestillinger. Der maate vi hen, dog først efter at have aflagt et Besøg ved Caroussellen. At det maae være behageligere at ride end at kjøre, kunde man her see, thi medens Vognene kun vare maadeligt, vare Hestene fuldt besatte, og det

syntes, at saavel Damer som Herrer rede godt, thi man saae ikke een eneste Rytter blive kastet af Sadelen eller engang afvige fra den afstukne Bane. Nogle af Damerne havde endog den Dristighed at bestige nogle Uhyrers Ryg, som fandtes blandt Hestene. Jeg kunde see, de saae farlige ud, men om det var Havheste, Løver eller Centaurer dristede jeg mig ikke til at bestemme.

Alle Deeltagerne vare unge festligklædte Folk, der fandtes kun een eneste Undtagelse, idet en ældre Mand, næsten lurvet klædt, men med et gemytligt Ansigt, som fastgroet til en af Hestene stak paafaldende af i den pyntede Vrimmel. At han var stolt af sin Plads, saae man tydeligt. Ved hver Omdreining tog han en af de ved Siden anbragte Ringe, som han derpaa med en let Bøining og et triumferende Smil præsenterede os. Vi forlod ham her, og her traf vi ham, da vi næste Aften vendte tilbage fra Vesterhavet. Vi bleve strax gjenkjendte af ham, og han hilsede os med nedladende Venlighed samt gav tydeligt sin Glæde over Gjensynet tilkjende, og vor var ikke mindre. Nielsen døbte ham med Navnet: Skalle-Laust og mærkeligt nok, han var Violin-Virtuos ligesom denne, thi jeg traf ham senere, da han forlod Byen, og han havde da en Violin under Armen. Han hilsede mig venligt til Afsked, og dermed tabte jeg denne originale Mand af Syne.

Beridernes Horn kaldte os, og vi kom der, netop som Skumringen faldt paa. Der var en heel Deel Trængsel udenfor, men slap man først ind, var der Plads nok, da uagtet Forestillingen var i fuld Gang, kun 20 á 30 Tilskuere vare tilstede, hvilket forsaavidt var heldigt, som man der ved bedre kunde see at undgaae de Vandpladske, Regnen i Dagens Løb havde dannet. Forestillingen var righoldig, Gymnastik paa Heste og i Slynger som sædvanlig, en Skolehest ført af Directeuren, og saa var der hele tre Clovner, hvoraf den ene, en Dreng paa cirka 6 Aar, i Stedet for deres sædvanlige engelsk, talte jydsk, hvad der morede Bønderne og ogsaa mig meest. Alt det var meget deiligt, men gjorde dog hverken Salomonskys eller Tivolis Circus til Skamme, men nu kom Efterspillet.

Dertil kunne ingen af de nævnte Anstalter præstere Mage, idet mindste have de til Dato ikke gjort det. Det var en Panthomime af til Deels nyt indhold, til Theater benyttedes Circus, der just ikke var nogen Sø, men hvor dog det Regnvand, som i Dagens Løb havde gjennemsivet det løse Strandsand, havde dannet et net Ælte, hvilket dog ikke lod til at genere de Spillende, der, som det ikke er uallmindelig i Panthomimer, trillede sig derpaa af Hjertens Lyst. Directeurens Kone kaldte Stykket: De tre Friere, men saavidt jeg trods Mørket kunde tælle, var der fem, hvor-

af de to vare saa velhavende, at de kom ridende ind, den ene havde endog en stor Meerschaums Pibe i Munden. En Columbine var der, men, vore øvrige Bekjendte Pjerrot, Cassander og Harlekin manglede, men bleve erstattede derved, at tre af Staldbetjentene kastede deres Frakker og saaledes costumerede med Guldtræsser ned ad Benklæderne og Skjortæærmer traadte i deres Sted. Der var endnu en Person til, nemlig en gammel ikke meget nobelt klædt Qvindeskikkelse. Det skulde nok forestille Columbines Moder, og hendes Moderkjærlighed viste sig ogsaa deri, at hun særlig anbefalede Datteren den rigeste Frier. I øvrigt trak og trillede hun med alle Frierne rundt i Snavset. Forestillingen endte med, at Columbine, efter at have uddeelt Kindheste og Kurve med rund Haand, forsvandt i Mørket, samtidig som en af Staldkarlene, og hendes Moder sprang op paa Hesten til ham med den sølvbeslagne Pibe, og, skjøndt han slog fra sig saa godt, han kunde, dog tvang ham til at bortføre sig.

Kunst eller Kunster havde vi nu faaet nok af og følte Trang til ret at komme ud i den frie Natur. Vi søgte derfor ud af Byen, og kom gennem et snævert Bjergpas ind i et venligt lille Anlæg, som Beboerne havde plantet paa en af de før omtalte grønne Mure, der omkrandsede Byen og Fjorden. Her var Læ, og her var Fred, ja, hvad mere var, her var romantisk skjøndt. Omgivne af en ung frodig Trævæxt vandrede vi her frem, medens Fjorden paa den ene Side skvulpede ved vores Fødder og paa den anden Side Fjeldet næsten hang ud over vort Hoved, medens det lange Græs, ikke ulig Manken paa en Hest, hang ned over det mellem Træerne, hvor saadanne fandtes. Thi paa flere Steder var det alt for steilt til, at de kunde faae Rodfæste. Ved Plantagens yderste Ende saa man paa Fjordens modsatte Side Herregaarden Kabelen [Kabbel], der, efter Kræaturernes Antal at dømme, var en betydelig Gaard, ligesom dens Eier skulde være en af Egnens rigeste Mænd. Herfra bortførte i Krigen 1864 en østrigsk Officier, der formodentlig ogsaa paa et Marked i Lemvig havde seet de deilig store jyske Hjerter, et saadant tilhørende Eierens Datter og lod sit eget der, mueligviis allerede tidligere saaret i Krigen, blive tilbage. Han var dog senere vendt der tilbage, idet han havde renonceret paa den hæderlige Stilling som østrigsk Lieutnant og modtaget den nævnte Dame som Erstatning. Nu fik han yderligere Erstatning, idet han stod i Begreb med at overtage Gaarden.

Det var vor sidste Vandring den Dag, og den var saa velgjørende, at vi i den behageligste Stemning vendte tilbage til Byen og vort Logis, hvor dog Synet af et Par velopredte Sænge udøvede en saadan Tiltræknings-

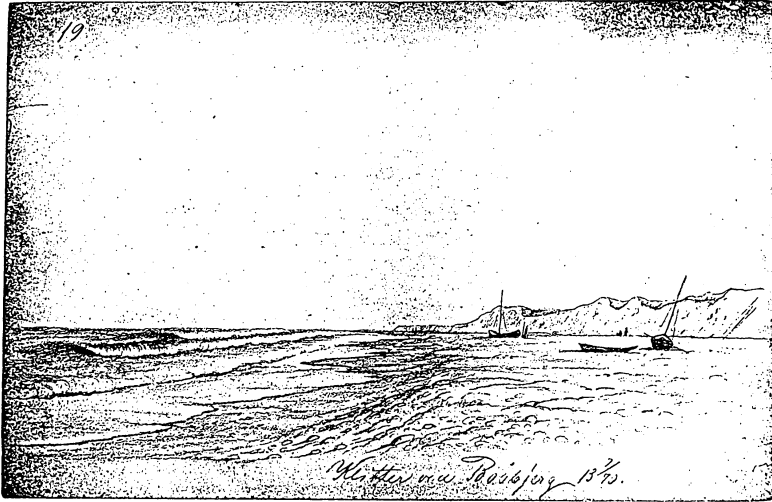
kraft paa os, at vi meget snart forsvandt i Dynerne og hurtigt indslumrede ved de dæmpede Toner af Musikken fra Balsalen. Vi vaagnede først, da Opvarningskarlen næste Morgen bragte os Meldingen om, at han havde leiet os en Vogn til Bovbjerg, og at en Herre fra Kjøbenhavn, en Hr Gamel, der om Natten var indtruffen, ønskede at gjøre Touren med.

Efter at vi havde nydt vor Morgen-Caffe og stiftet Bekjendtskab med vor Reisefælle, kom Vognen, og forsynede med en Madkurv fra Gjæstgivergaarden begave vi os paa Reisen.

Gjennem en lang, dyb og dog steil Indskjæring i de Byen omgivne betydelige Høider, naaede vi op paa disse, men kunde dog først efter at have kjørt en Miils Vei see Vesterhavet, der herfra saae alt for roligt ud. Der mødte os her den behagelige Overraskelse, at medens vi havde troet, at i det mindste den sidste Halvdeel af de to Miil, vi havde at kjøre, vilde gaae gjennem Sand og Klitter, saae vi næsten lige til Havet Korn og Græsmarker saa gode som Nogetsteds i Jylland, kun Træ-Vexten var forsvunden, den kunde ikke trives her.

Længe før, vi naaede Havet, hørte vi dets Brummen, men syntes stadig, det saae saa roligt ud. Dog var vor Frygt i denne Henseende heldigviis ugrundet, idet en paalands Vind, vel til Deels ogsaa den foregaaende Dags stærke Blæst, bevirkede, at Søen, idet den stødte mod Brændingerne, sendte nogle, om end ikke taarnhøie, saa dog ret anseelige Bølger ind imod os og vedligeholdte en, vel noget ensformig, men meget behagelig Musik. Saasnart vi kom i Havets Nærhed, forlode vi Vognen, der kjørt til en Gaard i Færring, der laa tæt ved, og med vor Madkurv i Haanden ilede vi, jeg som om jeg kun var 20 Aar, i Stormskridt gennem Klitterne til Stranden. Vi havde dog kun kastet et flygtigt Blik ud over Vandet, før vi bestemte os til ved en ligeligere Fordeling af vor Bagage (vor Madkurv) at lette vor Vandring, og da vi fandt den tyngede mindst i Maven, holdt vi hvilende i de bløde Sandklitter vor Frokost, inden Havet paa Klittens modsatte Side fortalte os om Alt det, vi skulde see.

Vor Kurv indeholdt kun Smørrebrød, Øl og Brændeviin, men vi nøde dog en Frokost saa deilig! ja, saa deilig, at Nielsen og jeg ønskede, De havde været Deeltager deri, og dog nød Nielsen den kun halvt, ja, det var da vor Mening. Han kunde nemlig ei saa længe give Afkald paa at see Havet, men spiste staaende paa Klittens Top. Snart kom ogsaa vi derop og derfra ned paa selve Strandbredden, der her strakte sig et Stykke ud fra Klitten. Afførte Støvler og Strømper lode vi os beskylle af de

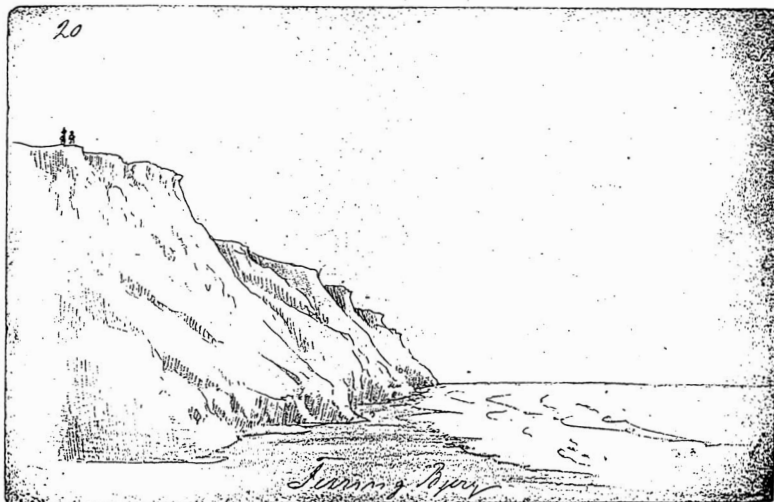
Billed N° 19. Klitterne ved Bovbjerg.

fremadskridende Bølger, der dog ikke ret syntes om denne Leeg, og derfor jevnlig lod en stor Bølge rykke frem, der tvang os til at retirere flere Favne tilbage, hvis vi ei foretrak at blive overskyllede fra Top til Taa. Dog, her maatte vi ikke blive, og gik langs Stranden ad Bovbjerg til, medens vi afvejlende saa paa Bølgerne og paa Strandbredden, paa hvilken Sidste vi ventede at finde, om end ikke en Guldklump, saa dog en Ravklump. Men, jo, pyt! det blev der intet af, vel fik vi snart Lommerne saa fulde, at deres Vægt mindede os om at holde op, men ved nøiere Efter-syn viste det sig at det var: – Kampesteen. Dog, da vi engang havde faaet dem, besluttede vi ogsaa at tage Nogle med os hjem.

Nielsen opgav først at søge Skatte, og medens vi endnu vare i fuld Arbeide dermed, tegnede han Billedet N° 19, Parti af Klitterne.

Ved at fortsætte vor Gang mente vi at kunne naae Bovbjerg. Dog, det gik ikke saa let, thi pludselig fandt vi os indesluttet af Vandet paa den ene og høie steile Leerskrænter paa den anden Side, og havde saaledes kun Valget mellem at klatre op ad Skrænten eller vende om den Vei, vi kom. Vi valgte det første, og jeg blev udnævnt til Anfører, men det var først efter flere Gange at have rutschet nedad, at det lykkedes Gamel og mig, en heel Deel tilsølede at faae Fodfæste ovenpaa. Nielsen vilde først tage Billedet N° 20 hvorpaa vi skulde figurere, og derpaa følge efter. Vi havde ikke kunnet see os selv kravle op, men ved at iagttage Nielsens Opstigning fik vi vore Lunger kraftigt rystede, hvorfor han for Resten,

Billed N° 20. Ferring Bjerg.

da han heldig var kommen op, alvorlig irettesatte os. Imidlertid troer jeg dog, at vi Alle morede os over Anstrængelsen, og over Stok og Steen gik det nu raskt fremad mod Bjerget.

Det første, vi tog i Øiesyn, var en Mindestøtte for Frederik den Sjete, der her havde en just ikke stedsevarende Plads, idet den allerede to Gange havde maattet flyttes for ikke at styrte i Havet, og dette vilde rimeligviis gjentage sig i det Uendelige, da hvert Aar meget af Landet blev skyllet bort.

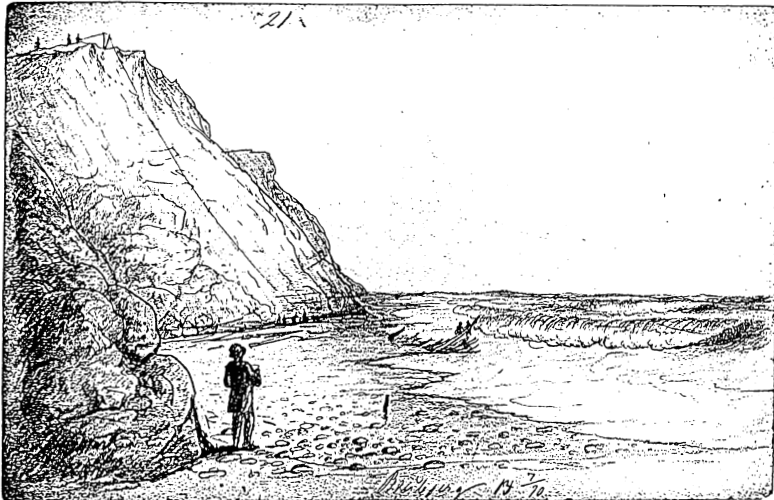
Fra Bovbjerg kunde man see langt ud i den viide Verden, saavel over Landet som navnlig over Søen. At komme ned til Vandet og Resterne af et stort Vrag, som laa der, var her en Umulighed, men efter at vi vare gaaede et Stykke tilbage, lykkedes det os at finde en nogenlunde taalelig Nedgang og bestige Vraget, som i det Øieblik, Bølgerne trak sig tilbage, lige kom i Berøring med Land. At sidde her paa et Par Planker omgiven af Vand, skulde man synes maatte være uden synderlig Interesse, især naar man allerede i flere Timer havde seet paa det samme Vand, og dog kan jeg forsikre Dem, at vi følte os næsten som fastryllede til Steedet.

Jeg vilde gjerne beskrive, hvad vi vist Alle følte, men det kan kun føles! Saa meget er vist, at vi her næsten iblandt Bølgerne tilbragte en lang og behagelig Stund med at see, hvorledes langt borte en Bølge begyndte

at danne sig og derefter voxede, indtil dens Top forvandlede til en skarp hvid Kam, derefter rullede sig sammen for i næste Øieblik at briste i Athomer, sprøjtende Skum vidt omkring sig, medens en ny Bølge ikke var seen til at danne sig af Resterne af den forrige, for efter et lige saa kort Liv som dens Forgjænger at dele dens Skjæbne eller splintres mod vort Vrag, idet vi følte, hvorledes det rystede i sine Sammenføininger. Ja, stakkels Vrag, det kjendte disse Bølgers korte, men daadrige Liv! For to Maaneder siden var det et stolt Skib, da det af dem blev kastet ind mod Kysten, og siden havde de arbeidet saa uførtødent, at nu kun Bunden var tilbage og dens Søndersplittelse var vist næppe fjærn, ja, selve Bovbjerg, der ragede 200 Fod op over Havet, maatte erkjende deres Magt. Vel syntes det ved første Øiekast, som om Bølgerne, splintrede og tilintetgjorte, maatte vige for dens Fod, men hver enkelt Bølge medtog, idet den vendte tilbage, en liden Deel af denne, hvorom Vandets leergule Farve overbeviste os. Til sidst kunde Foden ikke mere bære Kroppen og større eller mindre Dele af Bjerget styrtede ned.

For ikke at udsætte os for, at vor Kudsk skulde kjøre til Lemvig uden os, maatte vi til sidst gjøre Vold paa os selv og bryde op, dog tog Nielsen først Billedet N° 21.

Af vor Kudskes Vært, en Bonde ved Navn Knudsen, blev vi meget gjæstfrit modtagne. Først bød han os Brød og Brændeviin, og da vi be-

Billed N° 21. Skibsvraget ved Bovbjerg.

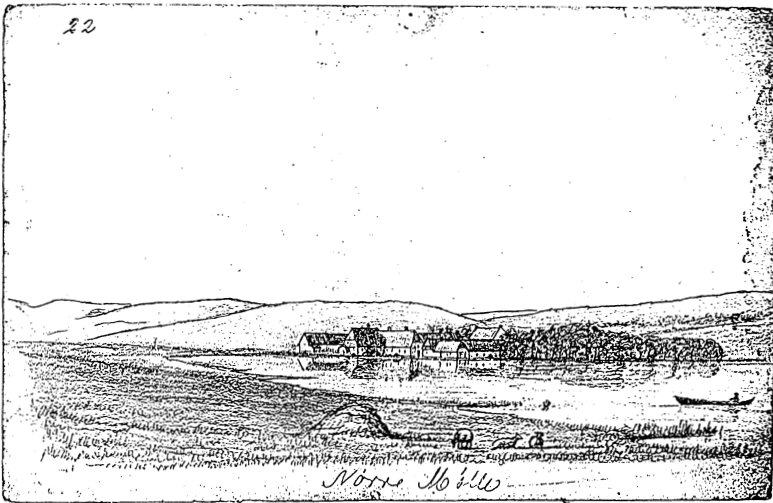
takkede os, derefter Melk, hvilket Tilbud vi aldrig saa snart havde modtaget, før han lod den ene Afdeling Melkeglas rykke frem efter den anden, indtil vi til sidst maatte erklære os for overvundne, og saa sagde han paa sin jyske langtrukne Maade, at det havde Intet at betyde, derfor tog han ingen Betaling, men jeg forstod godt hans Mening, han var slet ikke tosset. At see Redningsapparaterne, der opbevaredes hos ham, kostede helleret saan nøi, og da han allerede havde sendt Bud efter Controlleuren og hans Assistent, vilde det være uhøfligt ikke at oppebie deres Ankomst.

Redningsbaad fandtes ikke her, derimod saae vi foruden en lang Reebstige, der kunde naae fra Toppen af Bovbjerg ned til Vandet, hvad der navnlig var interessant, Raketkastningsapparatet med dertil hørende Redningsstol. Som ved en anden Raket fulgte her med til Veirs en Stok, i hvis Ende var befæstet en meget lang og tynd Line, til hvis anden Ende var fastgjort et tykt Toug, hvorpaa Redningstolen var anbragt. Det gjaldt nu om at stille Raketten saaledes, at den tynde Line ved Affyringen faldt over Skibet, der var i Nød. Lykkedes det, halede de Ombordværende Touget ud og gjorde Enden fast. Nær Enden var paa dette anbragt en Blok, hvorigjennem gik et tyndere Toug, hvis Ender begge vare paa Land. Saa snart det tykke Toug var befæstet ombord, blev ogsaa det tynde fastgjort til Redningstolen, og ved at fire i dets ene og hale i dets anden Ende kunde man nu paa Land trække Stolen frem og tilbage langs det tykke Toug. Dog kunde kun en ad gangen faae Plads i Stolen. Denne var ikke ulig de Slynger, man har til Børn, men rund, og man matte gaae ned i den fra oven.

Flere Mærkværdigheder havde Færring ikke, og efter at have trykket vor Værts og Strandcontrolleurens Hænder, toge vi Afsked med dem og snart efter ogsaa med Vesterhavet.

Ligesom man paa Gjæstgivergaarden i Lemvig havde sørget for vor Frokost, stod, da vi henad Aften vendte tilbage, ogsaa vor Middagsmad beredt, og saasart denne og Caffen var nydt, gik vi med vor nye Ven ud i Byen for at vise ham dens Mærkværdigheder, Carousselen, Beridertellet (Forestillingen renoncerede han paa, vor Skildring havde tilfredsstillet ham), de grønne Mure og frem for Alt det yndigste Anlæg. Man blev saa glad her, og i en lignende Stemning, som den foregaende Aften, søgte vi herfra tidlig vor Bopæl, da vi om Natten skulde reise med Posten til Struer.

Aldeles lugtfri, skriver de Handlende, hvis Steenolie lugter rigtig slem. En lignende Vignet kunde Vognmanden i Lemvig behøve at sæt-

Billed N° 22. Nørre Mølle i Viborg.

te paa den Vogn, hvori han befordrede os til Struer, thi Stanken af den harske Tran, hvormed den var smurt, var næsten utaalelig, og kun ved at tilsætte Cigar-Røg lykkedes det at udholde den, især den første Deel af Veien. Senere vænnede man sig dertil, eller man glemte det ved at see Solen i al sin Pragt stige frem paa Liimfjordens anden Side, vi kjørte netop langs den, Ja! det var en deilig Solopgang.

I Struer var Opholdet heldigviis ikke langt, og da vi nu vare paa Jernbanen, tog Veien derfra til Viborg eiheller lang Tid.

Efter et Par Timers Forløb, traf vi atter der sammen med min Broder og toge Afsked med Hr. Gamel, og kort efter begyndte vi ogsaa at tage Afsked med vore Viborg-Venner og Nørre Mølle [jf. billede N° 22], som vi forlode to Dage senere, for at begive os paa Hjemreisen, idet vi dog gjorde et Ophold i Randers for at hilse paa den Johnsenske Familie, hos hvem vi tilbragte en behagelig Dag.

Vi havde ogsaa det Held, at der netop den Dag gaves en Sangfest i Byen af en stor Deel af de jydskke Sangforeninger, hvilken vi til Deels bivaanede, og hvorved vi hørte saavel rigtig god som daarlig Sang.

Man kan ei have saavel i Pose som Sæk: pleier man at sige, og dette fandt Anvendelse paa os, idet netop den Venlighed og Gjæstfrihed, hvormed vi bleve modtagne, bevirkede, at vi ikke, som vi pleiede, kunde streife om, saa lang Dagen var, og Nielsen fik derved ikke Randers til fulde at see, eller et Billede taget af den.

Randers ligger rigtig smukt. Paa de to Sider omslynges den af Gudenaa og Randers Fjord, der saaledes, som man i Regelen seer ved de jydske Vandløb, ere kantede med grønne Enge. Paa de to andre Sider bekrandses Byen af Skov anlæg, hvoraf navnlig den Deel, der kaldes Tøihuushaven og Skovbakken, bære Prisen. En Udflugt til Støvringgaard Kloster, som man havde paatænkt at arrangere for os, maatte opgives paa Grund af, at Opholdet kun var een Dag, og Nielsen gik derved Glip af at see noget Smukt.

Den næste Morgen fortsatte vi over Aarhus og Korsør Hjemreisen. I Aarhus var omtrent en Times Ophold, som vi benyttede til at see det smukke Havneanlæg der. Byen, der som en Halvmaane krummer sig om den Vig, som Kattedagtet her danner, havde aarlig af sine Haver, der vendte ud mod Vandet paa en Strækning af flere Tusinde Fod, maattet yde en Tribut til Havet. Nu var der reist en Steendæmning ude i dette paa hele denne Strækning, paa den udvendige Skraaning beklædt med tilhugne Steen, medens der paa den indvendige Side ved Opmudring uden for og anden Tilførsel af Fyld dannedes Land, paa hvilket der efterhaanden anlagdes beplantede Kjøre- og Spadsereveie.

Paa reisen fra Aarhus til Korsør var vi atter sammen med et Selskab af Kunstnere, denne Gang var det dog lutter tobenede Skuespillere. I Korsør er et Ophold, jeg har altid pleiet under dette at drive om i Byen, til jeg blev kjed deraf, derpaa at gaae tilbage til Stationen, for at kjede mig der den øvrige Tid, men denne Gang gik det bedre. Der mødte mig nemlig en Overraskelse, der bestod i, at jeg fandt Byens Kirke, som jeg tidligere flere Gange forgjæves havde søgt, uagtet meget troværdige Folk havde sagt mig, at der fra Arilds Tid havde været en Kirke der. Da man var saa opmærksom ogsaa at vise os det Indvendige, svandt Ventetiden bort, uden at vi mærkede det. Det var forresten mærkeligt, hvor denne gamle Kirke havde holdt sig, ja, Folk der ei vidste det bedre, vilde bestemt have paastaet, at den var ganske ny.

Toget ventede kun paa os og afgang, saa snart vi vare vel ombord. Resten af Veien kjender De, den gik hurtigere, end da De kjørte den med Fragtvognen, men vi vare dog glade, da den havde Ende. Vi blev imidlertid meget gladere, da der strax paa Stationen mødte os et hjerteligt Velkommen, og vi saa os omgivne af venlige bekendte Ansigter samt erholdt Leddsagelse den øvrige Deel af Veien, og saa, ja, saa er den Historie ikke længere.

Fru C. Nielsen.

Idet jeg overgiver Dem disse Blade, betragter jeg mit Løfte, at fortælle Dem lidt om de Steder, Deres Mand og jeg gjæstede paa vor Jyllandsreise, for indfriet. Forinden De imidlertid fælder en endelig Dom over dette mit Arbeide, maa jeg bede Dem erindre: at jeg ingensinde tidligere er optraadt som Skribent, og maa De derfor mere tage Hensyn til den gode Villie end til Evnen. Skulde min lille Skildring trods sine Mangler dog formaae at vedligeholde Deres Interesse, og kun nogenlunde give Dem et Begreb om de jydskke Egne, er hensigten naaet, og det vilde meget glæde

Deres ærbødigste hengivne
D. Willesen
Kastrupværk

En nedkastningsplads på Gammelstrup Hede

En beretning fra den tyske besættelse af Danmark under Anden Verdenskrig

Indledning

Der er skrevet mere end 1.000 bøger om den tyske besættelse af Danmark under Anden Verdenskrig og modstandsbevægelsens historie.

Denne beretning er kun om en lille brik i det store spil, og formålet har været at fortælle historien om den første våbenedkastning på Viborgegnen, der fandt sted på Gammelstrup Hede vest for Viborg

Det er også beretningen om en modstandsgruppes opståen, dens virke og tragiske skæbne. I Historisk Samfunds årbog Fra Viborg Amt 1965 er der en artikel af lektor Sven Bækholm om modstandsbevægelsen i Viborg. I artiklen står der på s. 188 følgende om nedkastningen på Gammelstrup Hede:

Ved den en del omtalte mislykkede modtagelse, hvor en tysk jager var i skududveksling med den indflyvende engelske transportmaskine, var (en) Viborg-gruppe medvirkende, men to af deltagerne hævder bestemt, at episoden ikke fandt sted i december (1943) men i oktober, og at gruppen dem bekendt ikke deltog i flere nedkastninger.

Jeg skal i de følgende kapitler forsøge at beskrive, hvad der i virkeligheden skete i disse efterårsmåneder på heden syd for Birkesø.

I fremstillingen er der anvendt forskellige beretninger indsamlet af Jørgen Hæstrup og referater af mine samtaler med personer med tilknytning til Stoholm-gruppens arbejde.

Med hensyn til anvendt kildemateriale henvises til beretningens sidste afsnit.

Georg Morville (1891-1963), landsretssagfører. Foto 1946 i Lokalhistorisk Arkiv for Viborg Kommune.

Sådan begyndte det

Det har ikke tidligere været muligt at redegøre for, hvordan og hvornår den første kontakt mellem lederen af den jyske modstandsbevægelse, godsejer Flemming Juncker, og den første Viborg-gruppe, der skulle modtage våben m. v. fra engelske transportfly, blev etableret.

Men nogle samtaler med Flemming Juncker løste problemet. I en telefonisk samtale den 16. januar 1996 oplyser Juncker, at han i sommeren 1943 arbejdede på at udvide antallet af nedkastningspladser. Han fandt, at Viborgegnen rummede gode muligheder for at finde egnede lokaliteter til formålet.

Juncker henvendte sig derfor til sin fætter i Viborg, landsretssagfører Georg Morville, og bad denne om at skabe kontakt til en person eller en gruppe i Viborg, der var villig til at deltage i arbejdet.

Georg Morville satte sig i forbindelse med kreditforeningsassistent Helmer Wøldike, som han kendte som en mand med den rette indstilling. Henvendelsen fra Morville blev drøftet med forskellige medlem-

*Helmer Wøldike
(1913-44) i uniform
som deltager i den fin-
ske vinterkrig. Foto i
Lokalhistorisk Arkiv for
Viborg Kommune.*

mer af terrænsporforeningen Nationalt Værn, og resultatet deraf blev, at der med Wøldike som leder blev dannet en gruppe bestående af overgartner Chr. Harbo Bertelsen, revisorassistent Peter Giandrup Hansen samt kommuneassistenterne Tage Hansen og Einar Johansson.

Samtidig rettede Morville henvendelse til Kristian Boldrup i Stockholm. Boldrup var forstassistent ved Hedeselskabet og førte tilsyn med selskabets plantager vest for Viborg. Han anmodede Boldrup om at udpege nogle øde lokaliteter, der var egnede til våbenedkastninger.

I sin korte beretning til Jørgen Hæstrup skriver Kristian Boldrup, at han i begyndelsen af september måned 1943 blev indkaldt til et møde på landsretssagfører Morvilles kontor. Til stede var desuden faldskærmsmanden Jacob Jensen (dæknavn »Jens«) og Helmer Wøldike. På mødet udpegede Boldrup nogle pladser, som egnede sig til modtagelse af

Birkeseø set fra nord mod syd. Nedkastningspladsen var ved søens sydende. Foto Hel-muth Spanggård 2001.

våben. Mødedeltagerne blev enige om at foreslå en plads på Gammelstrup Hede syd for Birkeseø.

Georg Morville havde nu løst sin opgave, og kontakten til Flemming Juncker og den engelske organisation SOE (Special Organisation Executive) blev overtaget af Jacob Jensen, der netop var dirigeret fra Lolland til Viborg for at lede nedkastningsarbejdet.

I Viborg fik faldskærmsagenten Jens et værelse stillet til rådighed hos fuldmægtig ved Kreditforeningen Lars Kjeldsen, Sct. Mogensgade 8. Nogle måneder senere flyttede Jens til St. Sct. Mikkelsgade 22 hos farvehandler Anders Petersen.

På det foran omtalte møde blev det også aftalt, at Boldrup skulle henvende sig til skovfoged Johannes Alsbjerg, Liebes Plantage. Sammen skulle de udpege nogle lokale folk, der var villige til at deltage i arbejdet.

Resultatet heraf blev, at der med Alsbjerg som leder blev udtaget følgende Stoholmborgere: Landbrugsmedhjælper Harald Toft Mikkelsen, arbejdsmand Ole Christensen og teglværksarbejder Leo Pallesen.

Hermed var gruppen etableret og parat til opgaven. Men man manglede en vognmand til at transportere godset væk samt et sikkert depot til opbevaring af de våben og det sabotagemateriel, som man forventede at modtage.

Området over for Birkesø på Gammelstrup Hede, hvor der efter krigens afslutning i 1945 blev sprængt over 3.000 tons ammunition fra tyskernes ammunitionsdepoter. Advarselsskiltene står stadig ved de gamle sprængningskratere. Foto Helmuth Spang-gård 1999.

En henvendelse til vognmand Johannes Volke i Viborg gav et positivt resultat. Igennem en mellemmand kom man i kontakt med pastor Tage Severinsen i Finderup, der erklærede sig villig til at opbevare det nedkastede gods i et udhus til præstegården.

Det var farvehandler Anders Petersen, der anbefalede vognmand Volke til opgaven. Kontakten til pastor Severinsen blev formentlig etableret af journalist Ove Martin.

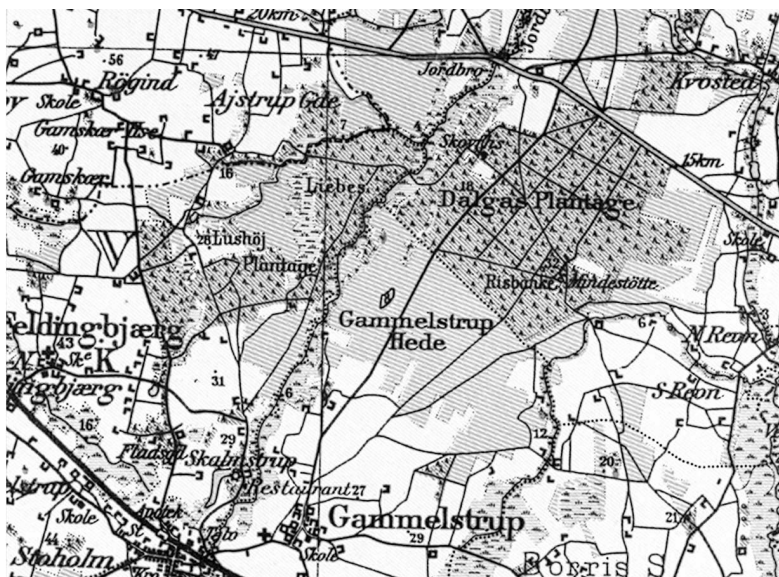
Nu var alle forberedelserne i orden, og pladsen blev anmeldt i telegram til England den 21. september 1943 således:

Book I Page 26. B 3 – North of mm in »Gammelstrup Hede«

Bog I henviser til Geodætisk Instituts kortbog bind I (1: 100.000), s. 26, koordinat B 3.

I samme telegram blev yderligere 3 pladser foreslået, nemlig Skodsborg Høj ved Varde, Allestrup Gård (Hvidsten-gruppen) og en plads ved Langsø på Djursland (Hornslet-gruppen). De to sidstnævnte pladser havde tidligere været anvendt.

Anders Petersen (1905-84). Født i Viborg og uddannet i detailhandel dér. 1930 selvstændig farvehandler i Vestergade. Foto i Lokalhistorisk Arkiv for Viborg Kommune.

Kort over området med Gammelstrup Hede. Udsnit af blad 26 i Geodætisk Instituts kortbog i 1:100.000, 1948. Gengivet med tilladelse fra Kort- og Matrikelstyrelsen.

Gruppens første alarmering

Gruppen var nu klar til at gå i aktion. I mellemtiden var faldskærmsmanden Jens på besøg i såvel Viborg som Stoholm, hvor han instruerede gruppen i proceduren ved en våbenedkastning, herunder lygteopstillingen på pladsen og udveksling af morsesignaler mellem den engelske transportmaskine og mandskabet på jorden.

Den forventede nedkastning skulle finde sted i perioden fra den 6. til den 16. oktober, og blev annonceret via B.B.C.s danske udsendelse kl. 18.15. Hvis udsendelsen sluttede med ordene: »Husk at lytte til vor næste udsendelse ... betød det, at der kunne forventes nedkastninger samme nat.

Den 12. oktober lød de forjættende ord i radioen fra London, og straks fik man travlt i Stoholm og Viborg. Ad forskellige veje begav man sig til fods eller på cykel til pladsen ved Birkesø. Ved ankomsten til pladsen blev opgaverne fordelt. Der blev udsat vagtposter ved vejen, der fra Viborg-Skive landevej går mod syd til Stoholm. På bivejen fra Søby til Stoholm holdt skovfogedens kone og sønnen Einer vagt. Fra en høstak kunne de signalere til pladsen, hvis tyskerne skulle vise sig.

Kort tid efter gruppens ankomst til nedkastningspladsen, hørte de motorstøj fra en flyvemaskine. Da maskinen nærmede sig pladsen, gav Jens ordre til at tænde lysene, men opdagede for sent, at det var en tysk natjager, man havde signaleret til. Da de ikke kunne vide, om den tyske maskine havde observeret lysene, besluttede de af sikkerhedsmæssige grunde at forlade pladsen.

Viborg-folkene begav sig enkeltvis eller to og to sammen ad forskellige veje tilbage til Viborg. Peter Giandrup Hansen cyklede alene ad Skive landevej tilbage til Viborg. I Engelsborg blev han standset af tyske vagtposter. Efter at have vist sit legitimationskort, fik han lov til at passere.

Tage Hansen og Einer Johansson cyklede over Stoholm ad Holstebrovej til Viborg. I nærheden af »Den sorte bro« blev de opmærksomme på, at broen var besat af tyske vagtposter. De drejede fra landevejen og kom ad Middagshøjvej ind til byen uden yderligere problemer.

Gruppen omdannes

Der var naturligvis en del skuffelse over uheldet med signaleringen til den tyske natjager. Det er uforståeligt, at en faldskærmsmand, der har

gennemgået en omfattende uddannelse i England, og bl. a. skulle virke som instruktør i våbenedkastninger, ikke kunne høre forskel på lyden fra et engelsk firemotorers transportfly og en tysk natjager.

Men der var også et andet forhold, der bekymrede ledelsen. Det kom bag på dem, at alle indfaldsvejene til Viborg blev besat af tyske vagtposter, når der var engelske overflyvninger over landsdelen, og spørgsmålet om det forsvarlige i Viborgensernes fortsatte deltagelse blev drøftet.

Skovfogeden så helst en gruppe bestående af lokale stedkendte folk, der lettere kunne holde kontakt med hinanden. Derfor besluttede man at opgive Viborg-gruppens deltagelse i arbejdet.

I stedet blev gruppen suppleret med teglværksarbejder Laurits Pallelsen, Stoholm, og vinkyper Jacob Alsbjerg, der var broder til skovfogeden, samt repræsentant Peter Jensen, begge fra Skive. Helmer Wøldike bevarede dog en nær tilknytning til gruppen, idet han bl. a. organiserede borttransporten af det modtagne gods.

Bortset fra den dengang 22-årige Harald Toft Mikkelsen bestod gruppen nu af modne mænd, alle familiefædre og repræsenterende så forskellige erhverv som landbrugsmedhjælper, vinkyper, skovfoged, teglværksarbejder, kreditforeningsassistent, præst, arbejdsmand, vognmand, forstassistent og repræsentant.

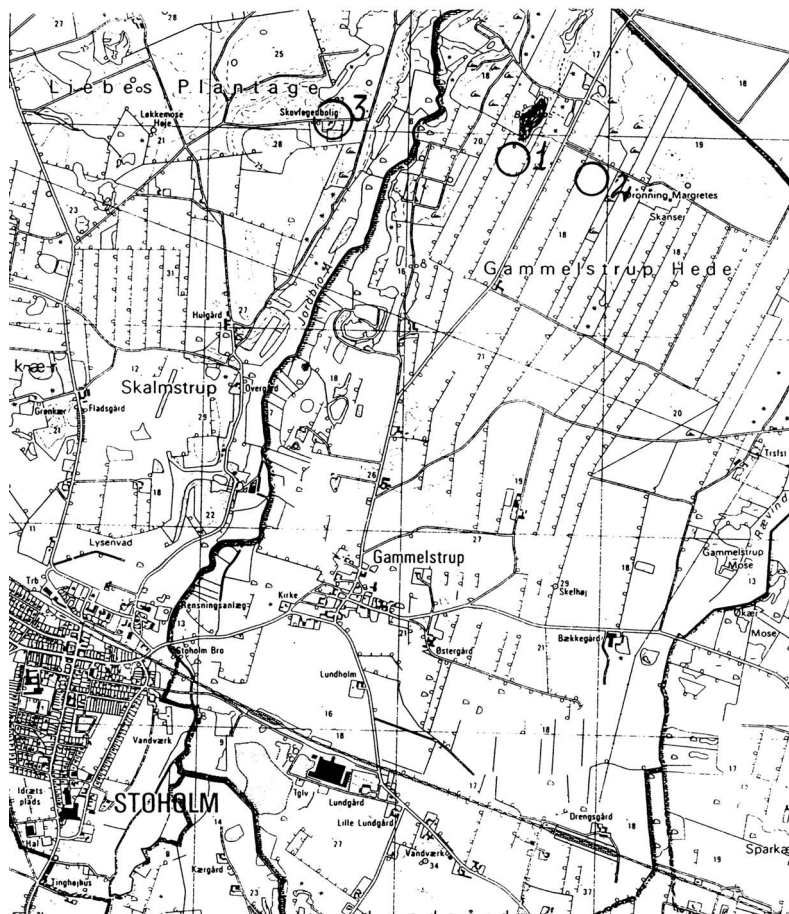
En vellykket nedkastning

Den omorganiserede gruppe var nu klar til at gå i aktion, og den ventede særmelding lød over B.B.C. den 12. november 1943.

I god tid var gruppen på pladsen, og efter en ventetid på omkring en time, hørte man tydeligt lyden af et engelsk transportfly, der nærmede sig med kurs mod Gammelstrup Hede. Alle fik travlt, og lygterne blev efterprøvet en ekstra gang. Kort tid efter kom den engelske maskine ind over pladsen i ca. 300 meters højde. Lygterne blev tændt, og man udvekslede de aftalte morsesignaler. Den engelske pilot fortsatte på den oprindelig kurs. Efter et stort sving gik maskinen op mod vinden og nærmede sig pladsen med lav motorkraft. I ca. 100 meters højde svævede englænderen ind over pladsen. Bombelemmen blev åbnet, og maskinen droppede seks containere. Det var et fantastisk syn, da de forskellige farvede faldskærme dalede til jorden med hver sin tunge beholder og dyrebare indhold.

Og nu fik man travlt. Først skulle faldskærmen frigøres fra containe-

Kort over Gammelstrup Hede. 1. Stoholm-gruppens nedkastningsplads, lige syd for Birkesø. 2. Skive-gruppens nedkastningsplads (Toldstrups pladsbog nr. 8). 3. Skovfoged Johannes Alsbjergs bolig. Mindst 100 m syd for skovfogedboligen. Udsnit af Geodætisk Instituts kort nr. 1215 – IV – SV, 1:25.000. Gengivet med tilladelse fra Kort- og Matrikelstyrelsen.

ren og pakkes sammen. Dernæst skulle de tunge beholdere bæres til en lille plantage i nærheden, hvor de blev tildækket med grene og kvas. Mere kunne man ikke nå denne nat. Alle skulle jo passe deres arbejde den næste dag.

Den følgende aften mødtes gruppen ved Birkesø for at tømme de seks containere. Indholdet bestod hovedsagelig af sprængstof, forskelligt

*Helmer Wøldike
(1913-44), kreditfor-
eningsassistent. Foto i
Lokalhistorisk Arkiv for
Viborg Kommune.*

sabotagemateriel og nogle maskinpistoler og ammunition. De tomme beholdere blev sænket i Birkesø, og det modtagne gods blev ompakket i sække og med hestevogn kørt til et forberedt skjulested i nærheden af skovfogedhuset. De seks containere vejede ca. 1.000 kg, så det hestene, ikke kunne klare, måtte man bære de ca. 1 km til skjulestedet.

Nu trådte Wøldike i aktion. Han traf aftale med vognmand Volke om transporten fra Liebes Plantage til præstegården i Finderup. Nogle dage senere kørte vognmand Volke ud til skovfogeden med et mindre læs tørv. Tørvene blev læsset af, og Alsbjerg og Harald Toft Mikkelsen læsede det modtagne gods på lastbilen, hvorefter tørvene blev brugt til at camouflere læsset, der blev kørt til Finderup og skjult i præstegårdens udhus.

Herfra blev det afhentet af kurerer og i mindre portioner fordelt til nabobyerne.

Ildkamp over Gammelstrup Hede

Efter den vellykkede aktion den 12. november kom Jens på besøg i Stoholm. Han fortalte, at gruppen kunne forvente en ny modtagelse i perioden 4.-13. december. Den 8. december lød kodeordet i B.B.C.s danske udsendelse og gruppen rykkede ud kl. 22. Kort tid efter kunne de høre, at der blev blæst luftalarm i Skive.

Men de måtte vente længe, inden der skete noget. Først kl. ca. 0.20 kom den engelske maskine ind over pladsen. Jens gav ordre til at tænde lysene, og de aftalte morsesignaler blev udvekslet. Alt var tilsyneladende helt i orden.

Men idet maskinen under den anden indflyvning lagde an til at kaste godset, blev den bagfra angrebet af en tysk natjager, der åbnede ild mod englænderen. Den engelske maskine dykkede helt ned til jorden, hvorefter den steg i en stejl kurve, idet han samtidig besvarede ilden. Mens begge maskiner fløj bort, kunne mandskabet følge samtlige skududvekslinger mellem de to maskiner.

Men tilbage på pladsen stod et skuffet mandskab. På ny havde de ikke heldet med sig og måtte vende hjem med uforrettet sag.

Jens kunne nogle dage senere meddele gruppen, at der var givet ordre til at finde en ny nedkastningsplads. Kristian Boldrup anbefalede en plads ved Mønsted Plantage, som Jens derefter indberettede.

Nytårsaften var gruppen tilsagt af Jens til fornyet instruktion hos skovfogeden. Men Jens kom ikke. Han var arresteret af Gestapo den 12. december i Århus.

Arrestationen af Jens og yderligere to faldskærmsagenter er udførligt skildret flere steder i besættelsestidens litteratur, og skal derfor ikke omtales her.

Ingen advarede gruppen om, hvilken fare den befandt sig i. Der udgik heller ikke advarsler til grupperne i Hvidsten og Hornslet eller de mange enkeltpersoner, som Jens havde haft kontakt med. Det fik katastrofale følger for modstandsarbejdet i hele landet.

Stoholm-gruppen arresteres

Alt tyder på, at Jens efter arrestationen den 12. december 1943 i løbet af et enkelt forhør brød fuldstændig sammen og fortalte alt – eller næsten alt – hvad han vidste. Ingen kender omfanget af hans tilståelser, idet alle Gestapos arkiver brændte, da R.A.F. bombede Aarhus Universitet den 31. oktober 1944.

Efter enkelte arrestationer i Århus holdt Gestapo lav profil, formentlig for at holde de forskellige grupper og personer under observation. Men den 13. januar 1944 slog Gestapo til med omfattende anholdelser på Loland, i København, Hornslet, Viborg, Finderup, Stoholm og Skive. Det var en af de største Gestapoaktioner, der fandt sted under besættelsen.

I Stoholm var man noget ængstelig, da Jens stadig ikke lod høre fra sig, hvorfor skovfogeden besluttede sig til at opsøge Wøldike i Viborg for at tale med ham om sagen.

Tidlig om morgenen den 13. januar 1944 begav Johannes Alsbjerg sig til fods fra hjemmet til Stoholm for at være fremme ved stationen kl. 6.50. Det var den eneste daglige forbindelse til Viborg. Her opsøgte han Wøldike, der fortalte, at han heller ikke kunne komme i forbindelse med Jens og mente, at det bedste var, at de alle gik under jorden.

Mindre end en time efter Alsbjergs besøg blev Wøldike arresteret af Gestapo. Derpå led pastor Severinsen i Finderup samme skæbne. Gestapo fortsatte til Stoholm, hvor de først arresterede Kristian Boldrup og derefter anvendte hans hus som midlertidig opholdssted for de anholdte. Alle gruppe-medlemmerne fra Stoholm samt Jacob Alsbjerg blev taget i forvaring, mens Peter Jensen undslap og flygtede til Sverige.

Det skal dog bemærkes, at vognmand Johannes Volke, Viborg, og Laurids Pallesen, Stoholm, først blev arresteret af Gestapo ved en ny aktion den 20. januar.

Om eftermiddagen var skovfogeden i tog på vej til Stoholm efter sit besøg i Viborg og uden kendskab til kammeraternes arrestation. Da toget kørte ind på stationen, får Alsbjerg øje på Harald Toft Mikkelsen, der stod på perronen omgivet af to Gestapofolk. Resolut sprang Alsbjerg af toget i den modsatte side og flygtede over til sine forældre, der boede tæt ved stationen. Her opholdt han sig til mørket faldt på, og det tyske politi havde forladt Stoholm, hvorefter han til fods begav sig til hjemmet i Liebes Plantage.

Hvad der senere hændte, kan der kun gisnes om. Det eneste, man ved, er at Alsbjerg de næste 12 til 14 timer opholdt sig ved eller i skoven denne råkolde januarnat.

Da to skovarbejdere den næste morgen var på vej til deres arbejde i Liebes Plantage, hørte de klagelyde fra skoven. Her finder de skovfogeden stærkt forkommen og såret af skud i maven. Den tilkaldte læge sørgede for, at Alsbjerg blev bragt til sygehuset i Skive, hvor han dør sidst på eftermiddagen den 14. januar.

Om det var et vådeskud, der sårede skovfogeden, eller om han har forsøgt at tage sit eget liv, kan ikke besvares. Men ét er sikkert, det var ikke tyskerne – som anført nogle steder i besættelsestidens litteratur – der skød Johannes Alsbjerg.

På stedet, hvor skovfogeden blev fundet såret, ca. 100 meter syd for skovfogedboligen, er der rejst en mindesten, der blev afsløret ved en

Mindestenen for skovfoged Johannes Alsbjerg i Liebes Plantage. Stenen står på det sted, hvor de to skovarbejdere fandt ham såret den 14. januar 1944. Stenen blev afsløret den 5. maj 1946. Foto Helmuth Spanggård 2001.

højtidelighed den 5. maj 1946. Stenen har følgende inskription: »Her faldt for Danmarks sag den 14-1-1944 skovfoged Johannes Alsbjerg. Fremtid godt af dyre minder«.

Flugten til Sverige

Det var ikke kun Johannes Alsbjerg og Helmer Wøldike, der var urolige over, at de ikke kunne komme i forbindelse med Jens. Også faldskærmsmandens logiværter – Lars Kjeldsen og Anders Petersen – var utrygge ved Jens' udebliven.

I slutningen af december fik Anders Petersen gennem sine kontakter i Randers sikkerhed for, at Jens var arresteret af Gestapo. Han besluttede sig dog til at se tiden an, men traf den forholdsregel ikke at overnatte i hjemmet.

Lars Kjeldsen fik fra anden side en kraftig opfordring til straks at forlade landet. Den 4. januar 1944 flygtede han, hustruen og sønnen Hans Henrik til København, og ankom til Sverige den 9. Januar.

Ved aktionen i Viborg den 13. januar mødte Gestapo talstærkt frem på Anders Petersens privatadresse og ved forretningen i Vestergade. Men de traf ikke Anders Petersen. Han sad til møde på Preislers Hotel. Her

fik han besked om aktionen og flygtede til Silkeborg. Herfra gik turen via København til Sverige. Fra København opfordrede Anders Petersen de medlemmer af Nationalt Værn, der kendte Jens, til at bringe sig i sikkerhed i Sverige.

Den 17. januar flygtede Chr. Harbo Bertelsen, Peter Giandrup Hansen, Tage Hansen, Einar Johansson m. fl. til Sverige. Det samme var tilfældet med Fr. Smedegaard, der havde virket som medhjælper og kurser for Anders Petersen.

Fra Århus arrest over Horserød til Vestre fængsel

Fra Viborg og Stoholm blev de arresterede kørt til Vestre Allés arrest i Århus, hvor de blev anbragt i eneceller. Den næste morgen kom de enkeltvis i forhør. Deres forklaringer om, at de hjalp skovfogeden med at jage krybskytter, duede ikke. Gestapo kunne på grundlag af tilståelserne fra Jens ned til mindste detalje fortælle, hvad gruppen havde foretaget sig. Bortset fra et enkelt slag eller to blev ingen af gruppens medlemmer udsat for tortur. Beviserne var så klare, at de til sidst indrømmede alt.

Der var en dystert stemning i arresten. Dels var de gentagne gange i forhør, og uvisheden om, hvad der skulle ske, nagede dem alle.

Men den 28. januar 1944 steg humøret, da de fik at vide, at de skulle overføres til lejren i Horserød. Nu var de fri for de låste celledøre og isolationen. De næste måneder tilbragte de i selskab med bl. a. grupperne fra Hornslet og Hvidsten. Forplejningen var rimelig, og der var kun få pligter. De fleste regnede med, at de skulle tilbringe resten af krigen i Horserød.

Men den 22. maj var freden forbi. Med kort varsel fik de ordre til at forlade det hidtil trygge lejrliv, for at blive overført til afdeling C 2 i Vestre fængsel. Sammen med Hvidstenfolkene blev de anbragt i den såkaldte dødscelle.

Den 26. maj blev Stoholm-gruppen fremstillet for den tyske krigsret på Dagmarhus. Også Jens var til stede i retten, men det var for at vidne mod sine tidligere kammerater. Han havde tillagt sig fuldkægt og sad bag de tiltalte. Hvad faldskærmsmanden forklarede som vidne, fik ingen af de tiltalte at vide, idet de blev ført uden for retslokalet under afhøringen af Jens.

Retssagen mod Stoholm-gruppen begyndte kl. 10, og kl. 14 faldt dommen.

Fra officiel tysk side meddeles

Efter ordre fra de tyske myndigheder bragte alle danske aviser den 31. maj 1944 følgende telegram:

31/5

1944

Domme for Sabotage.

Fra officiel tysk Side meddeles:

For Sabotage er de følgende i Henhold til Krigslovene blevet dømt til Døden:

Harald Mikkelsen, født den 18. Aug. 1921 i Søby,
Leo Pallesen, født den 11. April 1910 i Stoholm,
Ole Christensen, født den 10. Novbr. 1909 i Taarup,
Tage Severinsen, født d. 22. Sept. 1902 i København,
Johannes Volke, født den 2. Maj 1905 i Viborg,
Jakob Alsbjerg, født den 31. Oktbr. 1896 i Højslev,
Helmar Wøldike, født den 25. Septbr. 1913 i Virum.

For Deltagelse i Forsøg paa Sabotage er Lauritz Pallesen, født den 20. Februar 1902 i Daugbjerg blevet dømt til 6 Aars Tugthus.

Christian Boldrup, født den 21. September 1898 i Feldingbjerg, er idømt 2 Aars Fængsel for at have haft Kendskab til en paatænkt Sabotageforbrydelse og undladt at underrette Politimyndighederne derom.

Der er endnu ikke truffet Bestemmelse, om Dommene skal fuldbyrdes eller Benaadning ske.

Tekst i Viborg Stifts Folkeblad 31. maj 1944 med meddelelsen om dommene over deltagerne i nedkastningerne på Gammelstrup Hede. Udklip i Æ Fjandboarkiv.

Til disse officielle ord fra de tyske myndigheder skal tilføjes, at Kristian Boldrup oprindelig var indstillet til dødsstraf. Ved den endelige dom blev straffen ændret til 2 års fængsel.

For Johannes Volkes vedkommende blev en indstilling om 6 års fængsel ændret til en dødsdom.

Helmer Wøldike henrettes i Ryvangen

I flere uger må Stoholm-gruppen vente i Vestre fængsel, usikre på, hvilken skæbne der venter dem. Det fyldte dem med bange anelser, da de erfarede, at tre medlemmer af Hornslet-gruppen var blevet henrettet. Den 8. juni blev yderligere to medlemmer af denne gruppe henrettet i Ryvangen. Nu var folkene fra Stoholm på det rene med, at turen var kommet til dem.

De syv dødsdømte søgte alle om benådning. Fra såvel de pårørende som fra lokale myndigheder blev der udfoldet store anstrengelser for at støtte benådningen. Fru Karen Severinsen rejste til København, hvor hun fik foretræde for dr. Werner Best. Også Skives borgmester, Wolhardt Madsen, rettede henvendelse til de tyske myndigheder for at tale de dødsdømtes sag. I Finderup og Dollerup sogne indsamlede man underskrifter til fordel for sognepræsten. Disse henvendelser fik betydning for seks af gruppens medlemmer. Men ikke for Helmer Wøldike.

Det har ikke været muligt i Lokalhistorisk Arkiv i Viborg eller gennem andre kilder at finde oplysninger, om der fra officiel side i Viborg blev rettet henvendelse til de tyske myndigheder til fordel for Wøldike.

Kort efter midnat den 12. juni lyder der støvletramp og våbenraslen på gangene i Vestre fængsel. Wøldike bliver ført fra cellen ud på gangen. Alle vidste nu, hvad der skulle ske. Pastor Tage Severinsen når lige at trykke Wøldike i hånden; men ingen af dem mælede et ord. Få timer senere blev Helmer Wøldike henrettet i Ryvangen.

Den 15. juni får de 6 øvrige medlemmer af gruppen gennem Røde Kors meddelelse om, at dødsdommene er ændret til livsvarigt tugthus, som skal afsones i Tyskland.

Dreibergen tugthus ved Bützow

Den 25. juni blev Kristian Boldrup og Laurids Pallesen, der var idømt tidsbestemte straffe, i lastbil kørt fra Vestre Fængsel til Gedser. Efter

---

Mandag den 12. Juni

Flere SABOTAGER paa Fyn.

Fra officiel tysk Side meddeles:

Natten mellem den 10. og 11. Juni 1944 er der forøvet Sabotage i Svendborg overfor Akts. Svendborg Skibsværft og i Odense overfor to Automobilvirksomheder.

To Henrettelser for Sabotage

Fra officiel tysk Side meddeles:

For Deltagelse i Sabotager er Lærer Hermann Boye, Sønderborg, født den 5. Juli 1913 i Marstal, blevet dømt til Døden og henrettet.

Endvidere er den for Sabotageforbrydelser dødsdømte Sparékasseassistent Helmar Wøldike, Viborg, født den 25. Septbr. 1913 i Virum ved Viborg, blevet henrettet.

3 Dødsdomme for Sabotage og Spionage

Fra officiel tysk Side meddeles:

For Deltagelse i Sabotage er følgende i Henhold til Krigslovene blevet dømt til Døden:

Ole Hovedskov, født den 18. Februar 1923 i Randers.

Viggo Torstensson, født den 2. August 1924 i Kristrup.

For Spionage er i Henhold til Krigslovene dømt til Døden:

Jørgen Menzel, født den 20. Juli 1912 i København.

Der er endnu ikke truffet Bestemmelse om, hvorvidt Domme skal fuldbyrdes, eller Benaadning kan ske.

Tekst i Viborg Stifts Folkeblad 12. juni 1944 med meddelelsen om henrettelsen af Helmer Wøldike.

overfarten til Warnemünde blev de i kreaturvogne og belagt med håndjern kørt rundt i Nordtyskland. På grund af de allierede flyveres aktiviteter blev det en lang og besværlig rejse med ophold i fængsler i Kiel, Liibeck og Hamburg, inden de den 30. juni ankom til Bützow ca. 30 km syd for Rostock og blev indsat i tugthuset Dreierbergen.

En halv snes dage senere blev de seks benådede Stoholm-folk også sendt til Dreibergen. Efter en lang rejse med overnatninger i forskellige fængsler ankom de til tugthuset den 13. juli.

Dreibergen rummede over 3.000 fanger fra alle lande i det besatte Europa. Fangerne arbejdede ved landbrug og gartneri eller på værksteder. Den daglige arbejdstid var 12 timer, og hver nat blev fangerne låst inde i deres celler. Nogle var så heldige at bo i to- eller tremandsceller. Det var en trøst i den hårde hverdag at have selskab, selv om det var en franskmænd, hollænder eller polak, man delte celle med.

Kosten var meget ensformig og bestod om morgenen af erstatningskaffe eller -te med lidt rugbrød og en lille klat margarine. Middag og aften stod den på suppe bestående af kogt vand med kålblade eller kålrabi i, somme tider lidt kartofler. Fangerne var konstant sultne. Det er ikke så mærkeligt, at deres erindringer om tugthusopholdet er sult og atter sult. Mange får vand i kroppen og er plaget af lus og lopper. De fleste fanger taber omkring halvdelen af deres normale kropsvægt under opholdet i Dreibergen. Det er bogstaveligt talt et kapløb med døden, om de er i stand til at holde sig i live til krigen er forbi.

Men nu er der omsider hjælp på vej. En dag får fangerne besøg af den danske sømandspræst Boas fra Hamburg. Han kunne fortælle, at alle danske og norske fanger af Røde Kors vil blive overført til KZ-lejren i Neuengamme. Den 13. april 1945 ankommer Røde Kors-bilerne, der kører fangerne til Neuengamme. Her bliver de midlertidigt anbragt i en afdeling af lejren, der administreres af Svensk Røde Kors. Nu kommer de fleste nogenlunde til hæfterne ved hjælp af nærende kost og vitaminpiller.

Den 20. april bliver de afhentet af greve Folke Bernadottes hvide busser og kørt til Danmark. I første omgang bliver de ført til en karantæne-station, der var oprettet i Møgelkjærlejren ved Horsens. Efter nogle dages forløb blev de fanger, der kunne tåle transporten, overført til Sverige. Efter befrielsen vendte alle tilbage til Danmark, efterhånden som de genvandt deres kræfter.

Sammenfatning

Der var ikke skyderi ved den mislykkede modtagelse den 12. oktober 1943. Det bekræftes af Tage Hansen, Viborg, og Harald Toft Mikkelsen, Nørre Søby, der begge deltog i aktionen.

Nedkastningen den 12. november, hvor gruppen modtog seks containere, er fuldt belyst af deltagernes beretninger og af Jørgen Hæstrup og Anders Bjørnvads bøger om besættelsen. Det samme gælder skududvekslingen mellem den engelske transportmaskine og den tyske natjager i begyndelsen af december.

Skovfoged Johannes Alsbjerg blev ikke skudt af tyskerne den 13. januar 1944, men døde af skudsår den følgende dag på Skive sygehus.

Men de to nævnte forfattere skriver, at gruppen modtog yderligere en sending på seks containere. Såvel skovfogedens søn Einar Alsbjerg som Harald Toft Mikkelsen benægter dette. Forklaringen kan være, at der i oktober 1943 blev dannet en modtagegruppe i Viborg med Chr. Ulrik Hansen som kontaktperson. Denne gruppe, som ikke havde kendskab til Viborg-/Stoholm-folkene, gennemførte en vellykket nedkastning nord for Bøstrup ved Virksund. Her modtog man – formentlig i november – seks containere og tre pakker. Denne plads er ikke noteret i Toldstrup pladsbøger eller Frihedsmuseets nedkastningsregistrant.

Pladsen ved Bøstrup blev opgivet, og Chr. Ulrik Hansen anviste en plads ved Salten Høje nordvest for Hejlskov. Efter en forgæves udrykning i begyndelsen af december modtog gruppen to dage senere seks containere. Det er måske denne sending, der fejlagtigt er henregnet til Gammelstrup Hede. Pladsen ved Salten Høje er optaget i Toldstrup pladsbøger som plads nr. 52 – distrikt IX Viborg – Bog 1 – Koordinat B 1 – på H i Salten Høje. Ifølge pladsbøgerne er der kun noteret én nedkastning her, nemlig den 1. november 1944. Pladsen har dog været i brug flere gange før denne dato.

Nedkastningerne på Gammelstrup Hede genoptages

Fra september 1944 blev nedkastningsarbejdet i Jylland udvidet betragteligt. I Skive havde man hørt om pladsen på Gammelstrup Hede. Et par mand tog ud for at se på stedet. De fandt området egnet, men flyttede dropstedet ca. 300 meter mod øst til et fladt lyngareal uden generende bevoksninger. Pladsen blev anmeldt til England og optaget i Toldstrup pladsbog som nr. 8 – Distrikt X Skive. Her modtog gruppen følgende nedkastninger:

Dato:	Særmelding:	Antal containere:	Antal pakker:
28.09 1944	Ebba	10	0
01.11 1944	Maggie	12	1 (Radiomateriel)
21.11 1944	Maggie	24	1 (Ukendt indhold)
31.12 1944	Janus	12	1 (Ukendt indhold)

På godt 3 måneder modtog Skive i alt 58 containere og tre pakker. Det illustrerer på en udmærket måde forskellen på aktiviteterne i efteråret 1943 og den samme periode i 1944.

Epilog

Dette var beretningen om en nedkastningsplads ved Gammelstrup Hede og den forholdsvis ukendte Stoholm-gruppe, der kom til at betale en høj pris for deres pionerarbejde under den tyske besættelse af Danmark.

Beretningen begyndte med et møde på landsretssagfører Morvilles kontor og slutter med en omtale af de fire mødedeltagere og deres forskellige roller i modstandsarbejdet.

Kristian Boldrup (21/9 1898-5/5 1969)

Kristian Boldrup blev i 1924 ansat som skovfoged i Dalgas Plantage. Efter faderens død overtog han dennes stilling som forstassistent ved Det Danske Hedeselskabs 3. plantagedistrikt.

Boldrups opgave for Stoholm-gruppen var at finde egnede nedkastningspladser. Foruden pladsen ved Birkesø udpegede han dels et område i Mønsted Plantage, dels en plads ved Sjørup Plantage. Han deltog dog ikke aktivt i selve nedkastningsarbejdet.

Efter gruppens arrestation blev Kristian Boldrup af de tyske myndigheder indstillet til dødsstraf. I retten hævdede han at være uden kendskab til våbennedkastninger. Han havde kun anvist nogle lokaliteter, som var egnede til spejderøvelser.

Retten tog forklaringen for gode varer, og der skete det ret usædvanlige, at straffen blev ændret til to års fængsel for – som det hedder i den officielle meddelelse – »at have kendskab til en påtænkt sabotageforbrydelse og undladt at underrette politimyndighederne herom«.

Den 25. juni 1944 blev Boldrup overført til tugthuset Dreibergen, hvor han arbejdede i gartneriet og ved landbruget. Senere blev det til udekommandoer på en byggeplads og sidst ved en rustningsfabrik i Warren. Her begynder det, som Boldrup beskriver som det rene helvede. Arbejdsdagen starter kl. 4.30 med vækning, derefter ud at vaskes i koldt vand og uden sæbe. Kl. 5.15 morgenmad, appel og efterfølgende afmarch fra baraklejren ca. 2 km til fabrikken. Derefter 12 timers hårdt arbejde, afbrudt af middag med den sædvanlige suppe. Når arbejdsdagen sluttede, marcherede man tilbage til lejren. Kl 18 atter suppe. Dagen sluttede med rengøring af barakkerne. Sådan fortsatte dagene, hvad enten det var søgne- eller helligdage. Men det værste var vagtmandskabet, der brutalt straffede fangerne for den mindste forseelse. Slag, spark og gummiknippel hørte til dagens orden.

Boldrup var sammen med de andre fanger med i transporten fra Dreibergen til Neuengamme og videre til Danmark. Via Møgelkjær og Frøslev kom han til København, hvor han blev løsladt hen på eftermiddagen den 4. maj. Resten af dagen tilbragte Boldrup hos en svoger og svigerinde i Brønshøj, hvor de om aftenen hørte frihedsbudskabet fra B.B. C. i London

Den 8. maj 1945 vendte Boldrup tilbage til Stoholm, stærkt svækket efter 10 måneders ophold i tugthuset Dreibergen og forskellige udekommandoer.

Jacob Jensen (født 1911)

Jacob Jensen arbejdede før krigen ved et dansk fiskeriprojekt i det daværende Persien. Han flygtede derfra til England i 1941, og meldte sig til tjeneste i den engelske hær. Senere blev han overført til den danske SOE-afdeling. Efter endt uddannelse blev han nedkastet ved Hvidsten den 17. maj 1943. Efter et kort ophold i København sendte faldskærmschefen Flemming Muus Jacob Jensen til Lolland som instruktør for den lokale modstandsbevægelse. I begyndelsen af september blev han, med dæknavnet Jens, dirigeret til Viborg, hvor han skulle virke som instruktør i nedkastningsarbejdet. I Viborg boede Jens først hos kreditforeningsfuldmægtig Lars Kielsen, Sct. Møgensgade 8. Da denne adresse var ved at blive for tyndslidt, flyttede han ind hos farvehandler Anders Petersen, St. Sct. Mikkelsgade 22. I perioder boede han også hos skovfoged Alsbjerg.

Det er anslået, at Jens var skyld i over 150 arrestationer, 25 dødsdomme og mange deportationer til tyske KZ-lejre og tugthuse.

Han opgav også sin rette identitet, hvilket medførte, at forældrene blev arresteret, og senere overført til Frøslev. Samme skæbne overgik otte søskende, der blev interneret i Horserødlejren.

Da Gestapo havde fået de oplysninger af Jens, som det var muligt, blev han den 2. marts 1944 overført til tugthuset i Schwerin.

Den 24. april blev han sendt tilbage til Danmark og indsat i Vestre fængsel. Man ønskede fra tysk side, at han var til rådighed som vidne i de kommende retsager mod danske modstandsfolk.

Da Jens havde gjort sin pligt, blev han i begyndelsen af juli måned overført til tugthuset Dreibergeren. Her blev han – isoleret fra de andre fanger – anbragt i hovedbygningens øverste etage og kunne overleve ved hjælp af de Røde Kors-pakker, der var tiltænkt de andre danske fanger.

Jens var med transporten af danske og norske fanger fra Dreibergeren til Neuengamme den 13. april 1945, og kom derfra med de hvide busser til Danmark. Da busserne passerede den danske grænse, flygtede han formentlig til Lundeberg på Fyn.

Georg Morville (25/3 1891-23/2 1963)

Georg Morville var landsretssagfører og medindehaver af det ansete og landskendte sagførerfirma Johnsen, Ejstrup og Morville. Af Hans Christian Bjergs tobinds værk »Ligaen«, der beskriver den danske militære efterretningstjeneste 1940-1945, fremgår det, at E-officererne over det meste af landet havde etableret et net af civile borgere som meddelere. I ovennævnte bog findes en fortegnelse over disse meddelere, også kaldet »tillidsmænd«. På denne liste figurerer landsretssagfører Morville. Af fortegnelsen fremgår det, at Morville var forsynet med legitimation og skulle meddele direkte til general Knudtzon og om muligt til E-sektionen.

Normalt gik man ud fra, at disse personer ikke var involveret i andet hemmeligt arbejde. Men som Hans Christian Bjerg skriver, havde Morville i Viborg flere jern i ilden. I hvert fald havde han uden om E-officererne en selvstændig forbindelse til den engelske efterretningstjeneste. Hans Christian Bjerg har næppe haft kendskab til, at Morville også var »fødselshjælper« ved etableringen af den første nedkastningsgruppe på Viborgeggen.

Helmer Wøldikes gravsted på Asmild Kloster Kirkegård. Foto i Lokalhistorisk Arkiv for Viborg Kommune.

Det skal tilføjes, at hustruen Ragnhild Morville var medlem af Frihedsrådets lokalkomite, som repræsentant for Frit Danmark.

Helmer A. F. Wøldike (25/9 1913-12/6 1944)

Helmer Wøldike blev i 1931 ansat ved Kreditforeningen i Viborg. Han deltog i vinterkrigen i Finland som frivillig og blev dekoreret med Fortjenstmedaljen og Frihedsmedaljen. Efter hjemkomsten dannede de finlandsfrivillige nogle militærgrupper. Det blev senere til en landsomfattende organisation, Nationalt Værn, der dyrkede terrænsport. Wøldike var medstifter af organisationen, og blev valgt som kredsformand for Jylland. Afdelingen i Viborg blev formentlig oprettet i begyndelsen af 1942. Wøldike blev henrettet i Ryvangen den 12. juni 1944. Den 23. juni 1945 blev han under stor deltagelse begravet på Asmild kirkegård. Pastor Tage Severinsen, Finderup, forestod jordpåkastelsen.

Den 14. januar 1946 blev der på Wøldikes gravsted afsløret en mindesten med følgende tekst: »Han stod i Danmarks skjulte Hær, og faldt for det, han havde kær«.

Referencer og kildemateriale

Litteratur

- Peter Birkelund og Henrik Dethlefsen: *Faldskærmsfolk*, 1986.
Hans Christian Bjerg: *Ligaen*, 1-2, 1985.
Anders Bjørnvad: *Faldne allierede flyvere 1939-1945*, 1978.
Anders Bjørnvad: *Hjemmehæren*, 1978.
Sven Bækhojn: Modstandsbevægelsen i Viborg. Nogle hovedlinier i opbygningen af og arbejdet inden for den væbnede og civile modstand under sidste krig (*Fra Viborg amt*, 1965, s. 175-202).
Jørgen Hæstrup: *Kontakt med England*, 1954.
Jørgen Hæstrup: *Hemmelig alliance*, 1-2, 1959.
Knud J. V. Jespersen: *Med hjælp fra England*, 1-2, 1998.
Jørgen Kieler: *Nordens lænehunde*, 1-2, 1993.
Ib Damgaard Petersen: *Faldne i Danmarks frihedskamp 1940-1945*, 1970.

Beretninger indsamlet af Jørgen Hæstrup:

- Jacob Alsbjergs beretning af december 1955.
Peter J. Jensens beretning og følgeskrivelse af 20. december 1955.
K. Boldrups skrivelse af 15. december 1955.
K. Boldrups skrivelse af 20. december 1955.
Anders Petersen: Beretning af november 1948.

Referater og beretninger mv. indsamlet af forfatteren:

- Referat af telefonisk samtale med Flemming Juncker af 16. januar 1996.
Referat af telefonisk samtale med Tage Hansen af april 1995.
Harald Toft Mikkelsens beretning af april 1995.
Einer Alsbjergs beretning af maj 1995.
Foredrag af Kristian Boldrup afholdt i juni 1945.
Kristian Boldrups besvarelse af spørgeskema af 28. august 1946.
De to sidstnævnte dokumenter er venligst udlånt af Boldrups datter, fru Anna Mønsted, Stoholm.

Arkivmaterialer fra Æ Fjandboarkiv, Stoholm.

Arkivmaterialer fra Lokalthistorisk Arkiv, Viborg.

En stor tak til ovennævnte for bistand og støtte. Uden deres interesse for sagen kunne denne beretning ikke have været skrevet.

Verner Nielsen, født i Viborg 1921. I 1939 ansat ved Viborg Kommune, 1946 assistent, 1954 kæmner i Asmild-Tapdrup Kommune og 1970 kontorchef ved Viborg Kommune. Pensioneret 1983. Var med i modstandsbevægelsen og har samlet et stort materiale om besættelsen. Adresse: Rughavevej 27, 1.th., 8800 Viborg.

De første historiske provinsmuseer og deres forhold til Oldnordisk Museum. Museet i Viborg

Indledning

I 1861 oprettede en kreds af viborgensiske borgere *Selskabet til Samling af Oldsager i Viborg*, der senere blev navngivet Viborg Stiftsmuseum. Disse borgeres hensigt var at skabe en oldsagssamling, der skulle oplyse om og skabe interesse for den danske historie og oldtid. Museumsoprettelsen var en del af en bølge af museumsoprettelser, der fra 1855 satte ind i en række stiftsbyer, og som brød med Oldnordisk Museums (Nationalmuseets) status som rigets eneste museum.

Med museet i Viborg som eksempel skal i det følgende gennemgås årsager til disse provinsmuseers opståen, og det vurderes, hvad de kom til at betyde for forholdet mellem provinsen og København i sidste halvdel af 1800-tallet.

Det danske samfund i 1800-tallet

1800-tallet var tiden, hvor de nationale strømninger satte ind i Europa, og derved øgedes interessen i Danmark for den danske nationale identitet og den danske historie. Disse nationale strømninger gav dog problemer for det danske rige, idet der i hertugdømmerne Slesvig og Holsten fandtes en stor tysktalende befolkning, der ikke kunne forsones sig med dansk nationalisme. I 1848 førte det til Treårskrigen, der kun ved stormagternes indgriben endte med dansk sejr i 1850, men i 1864 kom den næste krig om Slesvig-Holsten, og den endte med et dansk nederlag. Dette skabte i Danmark et had til alt, hvad der var tysk, og dermed forøgedes bevidstheden om den danske nationale identitet.

Borgerskabet udviklede sig på samme tid til en markant samfundsklasse, der lige så langsomt overtog adelens tidligere dominerende rolle. Hos borgerskabet skabtes store formuer, og mange af de højeste stillin-

ger i samfundet blev besat af folk fra borgerskabets rækker. Enevælden var ingen forhindring for dette, for det enevældige styre så en fordel i en dannet klasse som borgerskabet. Med enevældens fald i 1848 var borgerskabet dermed klar til at overtage den politiske magt, hvilket skete med Grundloven i 1849.¹

Enevælden havde i Danmark haft en særdeles centralistisk form, der havde medført, at alle kulturens institutioner var samlet centralt i København. Af eksempler kan nævnes Universitetet, Det Kongelige Bibliotek, Nationalmuseet, Den Kongelige Kunstsamling og Det Kongelige Teater. København var dermed i århundreder centrum for rigets kulturelle elite, mens der i provinsen ikke fandtes kulturinstitutioner af betydning. Efter enevældens fald opstod der i provinsen et ønske om at kunne få større del i den kultur, der hidtil havde været forbeholdt København. Dette ønske styrkedes efter nederlaget i 1864, hvor Dalgas udtalte, at hvad udad tabes skal indad vindes. Med dette mentes udover hedeopdyrkningen bl.a. også, at man måtte højne kulturen i den tilbagestående provins ved at gøre den lige så civiliseret som København.²

Det var især den nye klasse, borgerskabet, der tog initiativ i denne kulturelle civilisering, bl.a. ved at argumentere for decentralisering af kulturen ved oprettelse af nye kulturelle institutioner i provinsen. Decentraliseringen førte bl.a. til oprettelsen af teatre, kunstmuseer, landsarkiverne, Statsbiblioteket og det, som denne artikel vil beskæftige sig med, museer. Det, der længe stod højest på ønskelisten, var oprettelsen af et provinsuniversitet, der kunne bryde det monopol, som Københavns Universitet havde haft siden 1479. Ønsket blev endeligt efter mange års diskussion opfyldt i 1928 med oprettelsen af Aarhus Universitet.³ Grunden til, at borgerskabet kunne tage disse tiltag, var, at det som tidligere nævnt havde udviklet sig til en magtfuld samfundsklasse både politisk og økonomisk og dermed havde gode materielle forudsætninger. Alle disse tiltag i provinsen kom dog ikke uden besværligheder. I København var der ikke udpræget begejstring for de kulturelle initiativer i provinsen, og det er derfor med rette, at man kan betegne denne proces som en *kamp*.

Stiftsbyerne

Det første provinsmuseum oprettedes i Ribe i 1855, og efter det fulgte Odense i 1860, Århus og Viborg i 1861 og Ålborg i 1863. Fælles for de fem byer, hvor museerne oprettedes, var, at de alle var stiftsbyer og der-

med var hjemsted for stiftamtsadministration, domkirke og katedral-skole. Endvidere fandtes der garnisoner i Odense, Århus og Ålborg. Dermed var byerne administrative centre, men en af byerne, Viborg, skilte sig dog ud, idet den mere end nogen af de andre byer var præget af sine embedsmandsinstitutioner. Viborg var Jyllands gamle kongehyldningsby og var dermed blevet et naturligt centrum for store statslige embedsmandsinstitutioner, der ikke kun havde betydning for byens nærmeste omegn, men også havde regional betydning for hele Jylland. I 1861, da museet i Viborg oprettedes, husede byen Landsoverretten for Jylland (fra 1919 kaldet Vestre Landsret), Tugt- og Forbedringshus, Jyllands første kreditforening, fra 1850, og frem mod 1917 kom den til at huse garnison, Landsarkivet, Hedeselskabet og den jyske militære Generalkommando m.m. I de større danske købstæder var industrien i sidste halvdel af 1800-tallet så småt i fremgang, men i Viborg satte industrialiseringen sent ind, og i stedet skabtes på initiativ af det lokale borgerskab og på initiativ af lokale rigsdagsmænd vækst via de ovennævnte tiltag. Viborg kom derved til at ligge i forreste række blandt jyske byer, når det gjaldt om at tilrane sig så mange embedsmandsinstitutioner som muligt. Havde det fortsat på denne måde, ville man også gerne have haft Statsbiblioteket og universitetet til Viborg, men det blev som bekendt Århus, der fik disse to institutioner.⁴

Ved et opslag i den Kongelige Danske Hof- og Statskalender fra 1861 ses det tydeligt, hvor dominerende akademikerne og embedsmændene var i Viborg. Nedenstående tabel viser en sammenligning mellem byerne Viborg, Vejle og Kolding. Disse tre byer har nogle fælles træk, hvilket muliggør en sammenligning. Vejle var i 1861 den 12., Viborg den 13. og Kolding den 15. største by i Danmark, så byerne var altså ca. lige store, og dertil kommer deres geografiske placering i Jylland. Kolding var almindelig købstad, mens Vejle var købstad og amtsby, og Viborg både købstad, amtsby og stiftsby, hvilket som før nævnt gjorde den til et særligt administrativt centrum.

Især jurister, katedralskolelærere og gejstligheden var, som ovennævnte tabel viser, markant i Viborg. Målt i faktiske tal var der næsten dobbelt så mange akademikere og embedsmænd i Viborg som i Vejle og mere end dobbelt så mange som i Kolding. I forhold til indbyggertallet er tendensen den samme. Med andre ord var akademikerne og embedsmændene en særdeles dominerende stand i Viborgs borgerskab.

Akademikere og embedsmænd 1861 i Viborg, Vejle og Kolding

	Viborg	Vejle	Kolding
Status	Amtsby Stiftsby	Amtsby	
Indbyggertal	4.861	4.920	3.978
Amtmænd ⁵	1	1	0
Amtsforvaltere	1	1	0
Bystyre ⁶	3	4	3
Gejstligheden	5	2	2
Katedralskole	8	0	0
Jurister m.fl. ⁷	20	7	5
Fængselsvæsen	4	0	0
Toldvæsenet	5	7	6
Udskrivningsvæsenet	0	1	0
Læger ⁸	4	5	4
Apotekere	1	1	1
Dyrlæger	1	2	2
I alt	53	31	23
Andel af indbyggertallet %	1,1	0,6	0,6

Kilde: Hof- og Statskalender 1861.

De første provinsmuseer

Oldnordisk Museum (fra 1892 Nationalmuseet) i København var indtil midten af 1800-tallet det eneste egentlige museum i Danmark, men med oprettelsen af museer i de førnævnte fem stiftsbyer blev dette monopol brudt. Denne bølge af museumsoprettelser blev forløberen for senere museumsoprettelser i andre byer overalt i landet.⁹

Museumsbølgen

Allerede i 1818 havde stiftsbiblioteket i Odense efter ansøgning fået tildelt dubletter fra Oldnordisk Museums samling til et såkaldt filialmuseum. Ligeledes var der i Århus i 1837 og i Ålborg i 1844 planer om museer. De tidligste museer var altså langt ældre end de fem ovennævnte museer, men de fik ikke den betydning, man havde ønsket. Fra Odense berettes der f.eks. senere om, at samlingen befandt sig »*liggende paa nogle Hylder i Bibliotheket og tildækket med tykt Støv*«¹⁰, med andre ord lå samlingen altså nedpakket, og planerne i Århus og Ålborg blev slet ikke

realiseret. Initiativerne til de tidlige museer i Odense, Århus og Ålborg blev taget før 1849 og dermed før borgerskabets politiske sejr, hvilket forklarer, at museerne ikke kunne realiseres. Borgerskabet havde endnu ikke på dette tidspunkt i provinsbyerne fået så dominerende en rolle.

De fem nye museer, der blev oprettet fra 1855 til 1863, kom til gengæld på et tidspunkt, hvor der var tre vigtige forudsætninger til stede: 1) Borgerskabet havde udviklet sig til en politisk og økonomisk dominerende gruppe. 2) Der var opstået en øget interesse for det nationale. 3) Der var et ønske om at højne kulturen i provinsen.

Museerne oprettedes via private museumsselskaber, der valgte en bestyrelse, vedtog statutter for selskabet og skaffede de nødvendige penge til oprettelsen. Initiativtagerne bag disse selskaber bestod hovedsagelig af byernes bedre borgerskab, hvoraf en gruppe af unge katedralskoleadjunkter var markant. Det bedre borgerskab stod for at skaffe de nødvendige økonomiske midler og anden støtte til museerne, mens adjunkterne var museernes faglige ekspertise, idet de ofte stod for korrespondancer til Oldnordisk Museum og for udarbejdelsen af videnskabelige artikler. Dertil kom, at de via museerne kunne fortsætte deres pædagogiske virke, som de praktiserede i deres daglige arbejde på katedralskolerne.¹¹

Det er karakteristisk for ønsket om decentralisering og uafhængighed af Oldnordisk Museum, at de fem nye museer betegnede sig som lokal-museer og ikke som filialmuseer som i Odense i 1818.

Man kendte til store privatsamlinger fra 1600- og 1700-tallet, men disse samlinger var ikke offentligt tilgængelige. Det, der adskilte de nye provinsmuseer fra 1600- og 1700-talssamlingerne, var, at de havde som mål at fungere som folkeoplysende pædagogiske institutioner, der via deres udstillinger skulle skabe bevidsthed om den danske historie og nationale identitet og derfor var åbne og gratis at bese for publikum, gerne én til to gange om ugen. Man kunne bruge en øget interesse for og bevidsthed om den danske oldtid som en del af en national ideologisk kamp.¹² Af samme grund kom samlingerne til at bestå af genstande fra oldtiden, ofte lokale fund, men i nogle tilfælde også genstande fra andre egne. Der var dog også ofte mulighed for, at der til samlingerne kunne føjes genstande fra senere tider, f.eks. fra middelalderen, men det var dog oldtiden, man hovedsagelig koncentrerede sig om. Udover dette foretog provinsmuseerne også arkæologiske udgravninger.¹³

Oldnordisk Museum

Oprettelsen af provinsmuseer skabte en helt ny situation i den danske museumsverden, men der er dog intet, der tyder på, at C.J. Thomsen, der var leder af Oldnordisk Museum, og hans efterfølger J.J.A. Worsaae på nogen måde var modstandere af de nye provinsmuseer. Tværtimod synes de begge gennemgående at have været positivt stemt over for provinsmuseerne og deres arbejde. Allerede i 1818 var det i forbindelse med museumsplanerne i Odense blevet nødvendigt at tage stilling til, hvad der var Oldnordisk Museums anliggender, og hvad man kunne anerkende som provinsmuseernes anliggender,¹⁴ men det var dog først med museumsbølgens start fra 1855, at denne stillingtagen fik praktisk betydning.

Så længe provinsmuseerne accepterede, at Oldnordisk Museum var rigets hovedsamling, og accepterede afleveringspligten af sjældne genstande til Oldnordisk Museum, og det gjorde provinsmuseerne da i langt de fleste tilfælde også, var der ingen problemer. Nogle af museerne havde sågar indskrevet denne accept af Oldnordisk Museums videnskabelige monopol som en del af deres vedtægter.¹⁵

Oldsagssamlingen i Viborg

Museet i Viborg blev det fjerde museum i rækken af nye provinsmuseer. Oprettelsen fandt sted i 1861 og er på mange punkter et typisk eksempel på en museumsoprettelse fra den tid. Med udgangspunkt i tilgængeligt kildemateriale, og det vil først og fremmest sige bestyrelsesprotokoller, museets statutter og samtidige tidsskrifts- og avisartikler, vil omstændighederne omkring museets oprettelse i det følgende blive skitseret nærmere.

Forspillet

Den 10. april 1861 modtog en kreds af borgere i Viborg en indbydelse, i hvilken de blev opfordret til at deltage ved oprettelsen af et museum i byen. Indbydelsen var underskrevet af en række af byens mest fremtrædende borgere, der argumenterede for, at der trods det københavnske Oldnordisk Museums vigtighed for videnskaben og trods pligtaflevering af sjældne oldtidsfund til dette også kunne blive plads til en mindre oldsagssamling i Viborg.¹⁶

Resultatet af indbydelsen blev, at der i Viborg Stiftstidende blev ind-

Lucas Peter Bretton (1797-1880), baron, stiftamtmand i Viborg 1843-66. Billede i Lokalhistorisk Arkiv for Viborg Kommune.

Gottlieb F.S. Bruun (1825-1901), landvæsenskommisær, ejer af Asmild Kloster. Foto i Lokalhistorisk Arkiv for Viborg Kommune.

rykket en annonce, i hvilken man orienterede om, at man ville afholde et møde om sagen.¹⁷ På mødet, der blev afholdt den 24. juni 1861, oprettede man *Selskabet til Samling af Oldsager i Viborg*, i daglig tale Oldsagssamlingen, valgte en bestyrelse og fremlagde statutter for selskabet. Bestyrelsen kom til at bestå af stiftamtmand, baron Bretton, landvæsenskommisær og ejer af Asmildkloster Gottlieb Bruun, overretsassessor Vilh. Finsen, professor og katedralskolerektor F.C. Olsen og overretsprokurator Georg Morville.¹⁸ De fire første var også medunderskriverere af indbydelsen.

Bestyrelsens forhandlingsprotokol vidner om, at arbejdet i den første tid hovedsagelig drejede sig om at få samlet så mange oldsager, at man havde nok at fremvise for publikum. I første omgang fik man i hast skabt en samling, der den 12. juli 1861 blev fremvist på rådhuset for kong Frederik den. 7. under hans besøg i Viborg.¹⁹ Senere øgede man denne samling via bidrag fra privatpersoner og fra folk involveret i museumsarbejdet samt via opkøb.²⁰ I efteråret 1861 besluttede man sig for at købe bestyrelsesmedlemmet Gottlieb Bruuns omfattende privatsamling,²¹ der dermed blev grundstammen i museets udstilling. Museet åbnedes endelig for publikum den 12. januar 1862 i et lokale, der var blevet stillet til rådighed på rådhuset.²²

Vilhjålmur Ludvig Finsen (1823-92), overretsassessor i Viborg 1860-68. Foto Peter Most, København, i Lokalhistorisk Arkiv for Viborg Kommune.

F.C. Olsen (1802-74), professor, katedralskolerektor. Litografi af I.W. Tegner efter foto 1875 i Lokalhistorisk Arkiv for Viborg Kommune.

Folkene bag

For at forstå hensigten med Oldsagssamlingen i Viborg er det relevant at vide, hvem initiativtagerne bag oprettelsen var, og hvem der i de første år ydede støtte til museet.

Alle medlemmer af museumsselskabet blev registreret med navn og titel i en liste i regnskabsprotokollen. Dette skete først og fremmest for at kunne opkræve det årlige kontingent på 2 rigsdaler for indenbys medlemmer og 1 rigsdaler for udenbys medlemmer. Selskabets første medlemsliste løber fra 1861 til 1867 og afspejler, fra hvilke samfundslag der blev støttet op om museet. De udenbys medlemmer kom fra alle egne af landet. Både i Viborgs opland og så langt væk som i København fandtes der medlemmer. Det er derfor mest interessant at gennemgå den indenbys del af listen, da den afspejler, hvem i det viborgensiske samfund der støttede museet. Der er i perioden 1861-67 i alt indmeldt 42 indenbys personer. Tabellen næste side viser medlemmerne inddelt i kategorier efter embede.

Som det ses, var mere end 70 % af medlemmerne akademikere, og alle med undtagelse af syv købmænd var embedsmænd. De fem bestyrelsesmedlemmer, som er nævnt ovenfor, er heller ingen undtagelse, idet de også tilhørte embedsmandsstanden. Alle medlemmerne kan placeres

Ansættelse	Antal	
(Akademikere)		} I alt: 30
Stiftamtmand:	2	
Retsvæsen:	14	
Katedralskolen	6	
Gejstlige:	4	
Læger:	1	
Øvrige akademikere	3	
(Øvrige)		} I alt: 12
Købmænd:	7	
Bystyret:	1	
Øvrige (alle embedsmænd):	4	
Indenbys medlemmer i alt:	42	

som en del af borgerskabet, og medlemslisten synes klart at afspejle den dominerende rolle, som embedsmandsstanden havde i Viborgs borgerskab. På baggrund af det kan det altså konkluderes, at det var en veluddannet gruppe med vigtige samfundsposter, der var aktiv i museumsselskabet.

Georg Morville (1817-1904), overretsprokurator i Viborg. Foto i Lokalhistorisk Arkiv for Viborg Kommune.

Lerkande med bånd- og trekantmønster fra bronzealderen (VSM 9), blandt de tidligste genstande i Samling af Oldsager i Viborg. Foto i Viborg Stiftsmuseum.

Medlemmerne betalte hvert regnskabsår et kontingent, der bidrog til at dække selskabets udgifter. Museumsselskabets første regnskabsprotokol løber fra 1861 til 1865, og af den ses det, at ca. 75 % af de årlige indtægter i disse fire år kom fra medlemskontingenter, og at ca. 25 % kom via private bidrag. I de første tre år var Viborg Byes og Omegns Sparekasse med 30 rigsdaler årligt den største private bidrager. En interessant detalje er, at den nationalliberale indenrigsminister Orla Lehmann i regnskabsåret 1863-1864 har ydet 10 rigsdaler som gave til selskabet.²³

Selskabet var altså fra starten udelukkende privatfinansieret og modtog ingen offentlig støtte fra hverken kommune, amt eller stat. Først i 1879 begyndte amtet som den første offentlige myndighed at yde støtte. Det ses af forhandlingsprotokollen, at C.F. Herbst fra Oldnordisk Museum da har sendt en skrivelse, i hvilken han udtalte sig om Oldsagssamlingens betydning og anbefalede amtsrådet at understøtte den. På den baggrund vedtog bestyrelsen at ansøge amtet om pengeundersøttelse.²⁴ I 1887 begyndte Kultusministeriet at yde 1.000 kr. årligt i støtte til hvert af provinsmuseerne. Dette vil blive gennemgået senere.

Kommunen var den sidste til at yde støtte. Frem til 1889 kunne kommunen højst stille et lokale til rådighed for museet.

Hvorfor et museum?

Hvorfor ønskede disse borgere så at oprette et museum?

Medlemmerne af den uddannede elite, der stod bag museumsoprettelsen, havde alle studeret i København. Som eksempler kan man bare nævne de juridiske embedsmænd og katedralskolefolkene, der hørte til blandt selskabets største medlemsgrupper. De har dermed alle haft kendskab til Københavns kulturelle tilbud, og at blive udstationeret som embedsmand i en by som Viborg har derfor været en stor omvæltning, idet byen ikke havde lignende kulturelle institutioner af betydning. Det er derfor ikke mærkeligt, at der blandt disse embedsmænd var så stor opbakning til oprettelsen af et museum, der kunne give byen en vis prestige og kunne højne kulturen i byen og omegnen. I indbydelsen fra 10. april 1861 forklaredes det da også klart, at målet var at skabe en oldsagssamling, der ligesom Oldnordisk Museum i København kunne kaste lys over fortiden.²⁵ Med andre ord var museumsoprettelserne i Viborg og i de øvrige stiftsbyer en del af den decentralisering, der skulle højne kulturen i provinsen.

Det var ikke bare borgerskabets egen kreds, man søgte at nå med museet. Borgerskabet ønskede også at kunne skabe en kulturpolitisk påvirkning af almindelige jævne mennesker. I indbydelsen argumenteredes der således for, at museet skulle »*vække Opmærksomhed og Sands*« for oldtiden²⁶, og ifølge statutternes § 1 var det især med henblik på, at »*sætte Folket i Besiddelse af dets gamle Fortidsminder, saa at det lærer at kjende og forstaa dem og saaledes vækkes til almindelig Interesse for Fædrelandets Historie.*«²⁷ Det nationale træder her tydeligt frem. Via folkeoplysende arrangementer som rundvisninger på museet og foredrag ville borgerskabet præge folk til at blive fædrelandstro og historisk bevidste. Man kan argumentere for, at disse tiltag skulle sikre, at folk ikke begyndte at modarbejde borgerskabets nyvundne magt. Ganske vist var arbejderbevægelsen endnu ikke opstået, idet industrialiseringen endnu var på et tidligt stadie, men borgerskabet har sandsynligvis kunnet mærke de forandringer, som samfundet var på vej til at gennemgå, og har sikkert også været opmærksom på, hvilke spændinger forholdet til Preussen kunne føre med sig, nemlig krig, hvilket skete tre år senere. Borgerskabet har derfor haft en interesse i at skabe et stærkt nationalt

*Arthur Feddersen
(1835-1906), adjunkt
på Viborg Katedralsko-
le. Fotografi af Job.
Crones & Schmitger,
København, i Det kgl.
Bibliotek.*

sammenhold både i borgerskabets egne rækker og blandt almindelige jævne mennesker. Dette kan måske også forklare, hvorfor indenrigsminister Orla Lehmann ydede støtte til museet omkring krigsåret 1864.

En af de folk, der ganske vist ikke sad med i museumsselskabets bestyrelse fra starten, men som hurtigt fik stor betydning for museumsarbejdet og senere også indtrådte i bestyrelsen, var katedralskoleadjunkten Arthur Feddersen, der underviste i naturhistorie. For ham var det naturligt at engagere sig i en folkeoplysende institution som et museum, idet han der kunne fortsætte sit pædagogiske arbejde. I en række skrifter argumenterede han for, at museet med sine arkæologiske fund skulle virke folkeoplysende. Man var i 1860'erne ved at anlægge jernbanen fra Langå over Viborg til Struer, og Feddersen skrev i den forbindelse om, »*hvilken Mængde af sjældne og kostbare Oldsager adskillige af de ved Jernbaneanlægget ansatte Embedsmænd kunde indsamle,*« og at disse fund »*destoværre gik ud af Landet, idet de navnlig kom i engelske Samleres Hænder.*«²⁸ For Feddersen var der altså gode grunde til netop i 1860'erne at oprette et museum, der kunne stå for udgravning og bevaring af oldtidsgenstande. Arkæologien blev da også Feddersens vigtigste bidrag til museumsarbejdet, idet han allerede fra 1863 blev tilknyttet museet som fast udgraver.²⁹

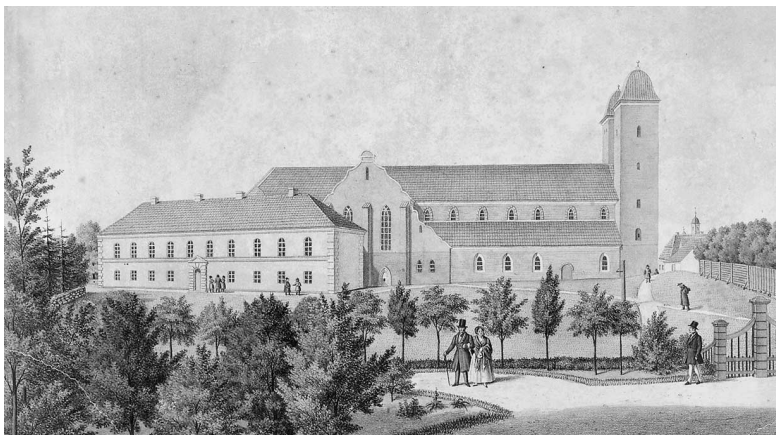
Museumsoprettelsen i Viborg synes altså at være baseret på fire hovedønsker: Man ville gerne styrke den nationale vækkelse, man ville virke som folkeoplysende institution, man ville bryde det københavnske kulturmonopol, og man ville sikre oldtidsfund via arkæologiske udgravninger.

Museet i den første tid

I statutterne havde man som mål sat skabelsen af en samling bestående af genstande fra sten-, bronze- og jernalder, altså en samling, der lige som Oldnordisk Museums samling var bygget op efter det såkaldte 3-alderssystem, som var konstrueret af C.J. Thomsen. Dog nævnes det i statutterne, at man også udover at samle, bevare og fremvise oldsager, ville kunne modtage og evt. opkøbe genstande fra tiden efter kristendommens indførelse i Danmark, især hvis disse genstande var fra Viborg by og omegn, men kun hvis selskabets økonomiske midler var tilstrækkelige til dette.³⁰ Det var altså oldtiden, der havde hovedinteressen, men der har tilsyneladende også været en bevidsthed om byen Viborgs historiske betydning.

Om museet skrev Feddersen i 1870, at det fra oldtiden havde en righoldig samling af fund fra sten- og bronzealderen, mens der kun var få genstande fra jernalderen. Hvad Feddersen fandt påfaldende, var, at der også kun var få ting fra middelalderen, men dette kan måske skyldes, at meget er gået til i Viborgs bybrande. Det nævnes videre, at samlingen nærmest var lokal.³¹ Målsætningen i statutterne ser altså stort set ud til at være opfyldt. Dog var det ikke målet, at oldsagerne ligesom middelaldergenstandene kun skulle være af lokal oprindelse, men da mange genstande har fundet vej til samlingen via lokale bidragydere og via udgravninger i Viborgs omegn, blev resultatet altså, at også oldsagssamlingen var lokal.

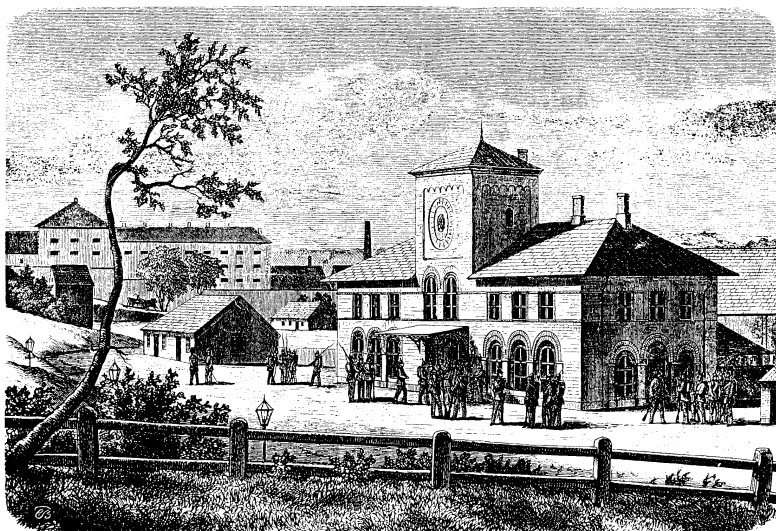
Museet, der opstod på baggrund af flere gode intentioner, havde dog ikke altid lige lette arbejdsvilkår. Det var navnlig mangel på lokaler, der gav de største problemer. I starten havde museet som tidligere nævnt til huse i et lokale på rådhuset, og senere blev det placeret i Stænderhuset³², men da de preussiske tropper i 1864 besatte Jylland, besluttedes det at nedpakke samlingen og sende den bort samt at stoppe alle arkæologiske udgravninger.³³ Da Stænderhuset blev nedrevet i 1871, blev samlingen midlertidigt nedpakket i domkirken, indtil der igen blev stillet et lokale til rådighed. Derefter blev samlingen formentlig i perioden fra 1872 til

Stænderhuset nord for Viborg Domkirke. Her havde Oldsagsamlingen i Viborg til huse i en række år før 1871. Litografi efter tegning af F.W. Otte ca. 1840.

1889 opbevaret på byens dengang nye rådhus³⁴ Omkring 1889-90 købte museumsselskabet det gamle rådhus for 10.000 kr., hvilket løste lokaleproblemerne, og museet var siden placeret der helt frem til 1980.³⁵

Det blev fra Feddersens side beklaget, at det folkeoplysende arbejde

Banegården i Viborg 1864, med tyske besættelsestropper. Illustreret Tidende 1864.

Rådhuset i Viborg. Opført 1728 af den holstenske bygmester Claus Stalknecht og benyttet som rådhus 1729-1874. Her havde Oldsagsamlingen i Viborg til huse 1889/90-1980.

ikke var nær så vellykket, som man kunne have ønsket. I 1870 skrev han, at »Medens Samlingen har vundet meget i Størrelse og Afrundethed, har den derimod i en Retning ikke kunnet virke saaledes, som man havde ment, at den skulde og burde virke, nemlig ved at udbrede Kundskab og Kjerlighed til Sagen imellem Egnens Landboere.« De mange flytninger og nedpakninger kan måske være en årsag til dette, da de næppe har gjort det nemt for landboerne at være orienteret om museets placering og åbningstider. Som forklaring gav Feddersen, at landboerne var for tilbageholdende med at opsøge museet, idet de var bange for at gøre for stor ulejlighed, og fordi de ofte havde andre gøremål, når de var inde i købstaden. På baggrund af dette mente Feddersen, at det ikke var nok bare at have en offentlig tilgængelig samling, men at der også skulle foregå en slags forklaring og undervisning. Han skrev videre, at »Størst Glæde og

*Udbytte har jeg havt, naar jeg har kunnet føre nogle Stykker Oldsager med ud på Landet og har kunnet samtale med Folk om disse Ting. Der maa kunne findes en eller anden Form, under hvilken man kan drage ud paa Landet og vise Oldsagerne frem, og jeg mener, at Højskolerne i saa Henseende ville kunne blive til stor Hjælp.*³⁶ Hans baggrund som katedralskoleadjunkt synes her at være tydelig.

Feddersen blev på mange punkter en af de drivende kræfter lige fra museets start, og frem til han forlod Viborg i 1884.³⁷ Alt af betydning er fra denne periode blevet indført i bestyrelsens forhandlingsprotokol, men efter Feddersens afrejse fra byen synes forhandlingsprotokollen i en længere periode ikke at have været benyttet lige så systematisk. I starten af 1890'erne refereres der kun fra møder én gang årligt, som regel lige efter museumsselskabets årlige generalforsamling, og fra 1898 til 1905 refereres der slet ikke fra bestyrelsesmøderne.³⁸ Dette synes at understrege, hvor vigtig Feddersens virke for museet var, idet han også havde fungeret som sekretær.

Museet i Viborg har overlevet frem til i dag og har udviklet sig til en på lokalt plan vigtig historisk institution. Navnet *Viborg Stiftsmuseum* har med tiden erstattet betegnelsen *Oldsagssamlingen*, hvilket oprindeligt afspejlede et ønske om at kunne virke som museum for hele Viborg Stift, hvad dog aldrig blev realiseret, idet der inden for stiftet senere opstod andre lokalmuseer.³⁹

Forholdet mellem provinsmuseerne og Oldnordisk Museum

Det var vigtigt for provinsmuseerne at stå i et så godt forhold til Oldnordisk Museum som muligt, idet museet som rigets hovedsamling havde et videnskabeligt monopol og dermed havde ret til at kræve sjældne genstande i provinsmuseernes samlinger indleveret. Provinsmuseerne skabte som tidligere nævnt en helt ny situation for Oldnordisk Museum, idet det tidligere havde været det eneste museum i Danmark, men nu fik lokal konkurrence. Det ser dog ud til, at der i den første tid hovedsagelig eksisterede et godt og harmonisk forhold mellem provinsmuseerne og Oldnordisk Museum. Først i slutningen af 1880'erne opstod de første alvorlige uoverensstemmelser.

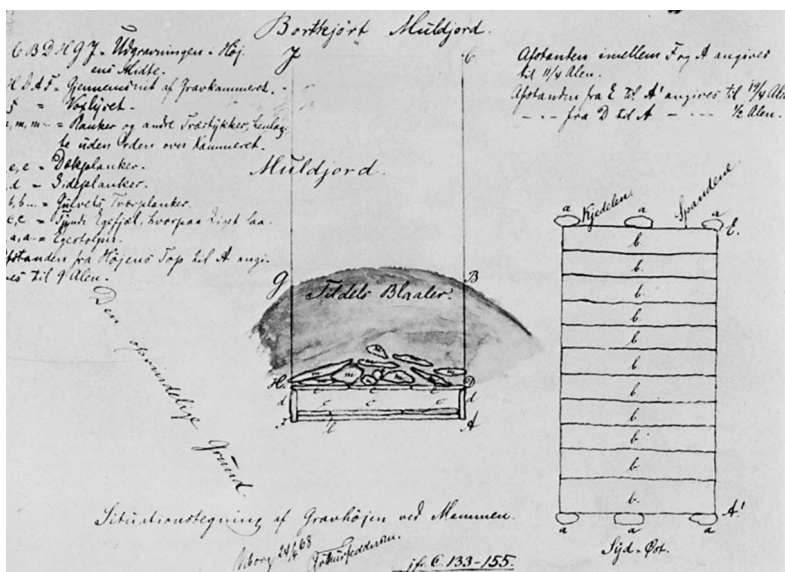
Christian Jürgensen Thomsen fortæller for besøgende om skatte i sit museum, der da var på Christiansborg. Tegning af Magnus Petersen 1846.

Harmoni under Thomsen og Worsaae

Harmonien i den første tid skyldtes især, at der både fra Oldnordisk Museums side og fra provinsmuseernes side var et ønske om samarbejde og en accept af hinandens områder. Således accepterede provinsmuseerne pligtafleveringen af sjældne genstande til Oldnordisk Museum, og der var fra provinsmuseernes side ingen ønsker om at skulle virke som videnskabelige institutioner, da videnskaben blev opfattet som værende et anliggende for Oldnordisk Museum. C.J. Thomsen havde gjort Oldnordisk Museum til en publikumsvenlig og folkeoplysende institution,

og det fortælles, at han ofte med stort engagement viste de besøgende rundt på sit museum,⁴⁰ så provinsmuseernes folkeoplysende arbejde har dermed været baseret på de samme tanker og ideer som Thomsens og har derfor ikke på nogen måde kunnet give anledning til uoverensstemmelser. Også J.J.A. Worsaae, der var uddannet arkæolog og efterfulgte Thomsen efter dennes død i 1865, havde stor respekt for provinsmuseernes arbejde, og han så en fordel i, at provinsmuseerne kunne virke som Oldnordisk Museums lokale samarbejdspartnere. Derfor foreslog han i en rundskrivelse i 1866, at provinsmuseernes folk skulle indgå i lokale kommissioner, der skulle stå for bevaring og fredning af stifternes mindesmærker, f.eks. gravhøje, stendysser og volde m.m., idet han mente, at den nationale kommission i København ikke alene i tilstrækkelig grad kunne udføre dette arbejde.⁴¹

Den holdning, man i Viborg havde til Oldnordisk Museum, synes meget godt at afspejle den ovenfor skitserede harmoni. Der synes fra Oldsagssamlingens side fra starten at have været et ønske om at stå i et så godt forhold til C.J. Thomsen og Oldnordisk Museum som muligt. I indbydelsen fra den 10. april 1861 nævntes Oldnordisk Museums vigtighed for videnskaberne, hvilket var en accept af Oldnordisk Museum som rigets hovedsamling.⁴² Fra bestyrelsens side blev der taget initiativ til at kontakte C.J. Thomsen, idet bestyrelsesmedlemmet rektor Olsen den 29. juli 1861 fik til opgave at rejse til København for at møde Thomsen og informere ham om oprettelsen af Oldsagssamlingen i Viborg samt at overdrage ham et eksemplar af statutterne. Endvidere fik Olsen til opgave at forhandle med Thomsen i selskabets interesse.⁴³ Hvad disse forhandlinger har drejet sig om, nævnes dog ikke, hvilket måske kan være et tegn på, at der ikke har været de helt store stridspunkter. Endelig slås det fast i statutternes § 2, at »*Kommer Selskabet i Besiddelse af sjældne og vigtige Gjenstande, som fortrinsviis egne sig til Opbevaring i den store nationale Samling i Kjøbenhavn, vil det ansee sig pligtig til at aftræde disse*«. Dette er endnu en accept af Oldnordisk Museum som hovedsamling. Gennemgående ser det altså ud til, at man i Viborg var opmærksom på ikke at komme til at tage nogle initiativer, der kunne støde Oldnordisk Museum, hvilket måske også afspejlede et ønske om, at Oldnordisk Museum ville acceptere og evt. støtte Oldsagssamlingen i Viborg. Det eneste egentlige krav, man stillede til Oldnordisk Museum, var, at man kun ville afgive sjældne genstande »*i al Fald mod at erholde andre passende Sager i Bytte*«. ⁴⁴ Dette gav dog heller ikke anledning til problemer, idet Oldnordisk Museum anså kravet

Den første tegning af Bjerringhøjgravhøjen i Mammen, udført af Arthur Feddersen 24. april 1868. Gengivet i Jens Vellev: *Bjerringhøjundersøgelsen 1868 - og hvad der senere hændte.* (Mette Iversen, Ulf Näsman og Jens Vellev (red.): *Mammen. Grav, kunst og samfund i vikingetid*, 1992, s. 11-25).

som rimeligt, og gerne tildelte provinsmuseerne dubletter fra sin samling.

At Arthur Feddersens udførte omfattende gravearbejder, synes at harmonere med Worsaaes tanker i rundskrivelsen fra 1866 om provinsmuseernes rolle i udgravnings- og bevaringsarbejdet. Feddersen selv synes også at have haft lignende ideer, idet han samme år skrev, at museet i Viborg havde »betragtet sig som Udligger for Centralpunktet i Kjøbenhavn»⁴⁵ og dermed klart fik defineret, at han opfattede Viborg-museet som lokal repræsentant for Oldnordisk Museum.

Generelt synes der at have været et godt forhold mellem Feddersen og Worsaae. Følgende eksempel kan nævnes: I 1868 blev der gjort et usædvanligt fund i en gravhøj ved Mammen øst for Viborg, og Feddersen var den første fagmand, der nåede gravhøjen og udgravede den. I forbindelse med udgravningen forfattede han en tidsskriftsartikel, i hvilken han berettede om fundet. Det ses af artiklen, at Feddersen under udgravningerne var i tæt kontakt med Worsaae, der støttede ham ved bl.a. at sørge for, at der blev ført tilsyn med gravhøjen, så den ikke blev plyndret,

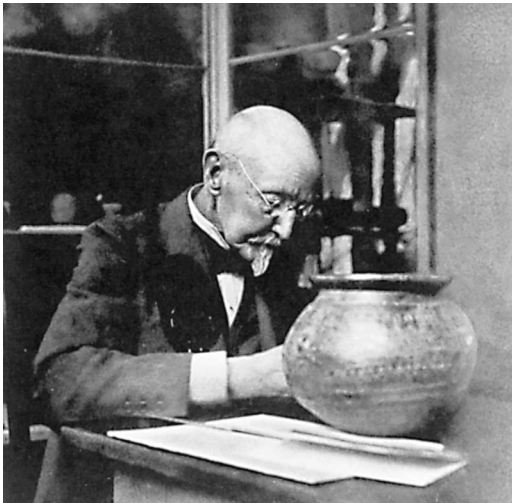
når Feddersen ikke opholdt sig på stedet.⁴⁶ I sin artikel nævnte Feddersen, at han forventede, at fundet senere ville blive beskrevet af »*en langt sagkyndigere end nærværende Meddeler.*«⁴⁷ Det er sandsynligt, at Feddersen her har haft Worsaae i tankerne, eftersom denne senere i november 1868 udarbejdede en sådan artikel om Mammenfundet.⁴⁸ Bestyrelsen for Oldsagssamlingen i Viborg havde ligesom Feddersen en positiv indstilling til Worsaaes forslag om oprettelsen af lokale oldsagskommissioner, og påbegyndte sammen med stiftsøvrigheden oprettelsen af en sådan lokal kommission.⁴⁹ Noget kunne tyde på, at Feddersen udover kontakten med Worsaae også generelt havde gode kontakter inden for fagkredse både nationalt og på europæisk plan. I 1882 omtalte Feddersen således i forbindelse med fundet af en besynderlig træfigur fra Broddenbjerg Mose, at professor Dr. Bastian fra Nationalmuseet i Berlin havde ydet ham bistand, idet der i den berlinske samling fandtes en lignende figur.⁵⁰

Der synes altså ikke i starten af museumsbølgen at have været tale om en egentlig kamp mellem Oldnordisk Museum og provinsmuseerne, men derimod synes der at have været en venskabelig konkurrence og et godt samarbejde. Det er derfor besynderligt, at de kræfter, der kom til at dominere toppen af Oldnordisk Museum efter Worsaaes død i 1885 fuldstændig vendte sig mod den harmoni, der indtil da havde hersket.

Krise

Worsaae blev efter sin død i 1885 efterfulgt af C.F. Herbst, der var en ældre mand og derfor kun kom til at virke kortvarigt. Han blev i 1892 efterfulgt af Sophus Müller, der havde en udpræget centralistisk holdning, hvilket skabte et anspændt forhold mellem provinsmuseerne og Nationalmuseet, som Oldnordisk Museum samme år var blevet navngivet.⁵¹

Provinsmuseerne havde fra begyndelsen i stort set alle tilfælde været privat finansierede, men i 1885 ansøgte Aalborg Historiske Museum om 2.000 kr. i statsstøtte, hvilket gav anledning til en række overvejelser hos Oldnordisk Museum. Herbst fik til opgave at udforme en udtalelse til Kultusministeriet, der skulle afsætte pengene. Fra Oldnordisk Museums side fandt man det mest rimeligt, at alle provinsmuseerne, hvis antal nu var nået op på syv, fik tildelt statsstøtte og ikke kun museet i Ålborg, og man fastsatte beløbet til 1.000 kr. Umiddelbart kan det virke mærkeligt, at en beslutning om at yde statsstøtte til provinsmuseerne

Sophus Müller (1846-1934), direktør for Nationalmuseet 1892-1920.

skulle blive optakten til en langvarig krise. Forklaringen er, at Herbsts udtalelse, der menes i virkeligheden at være udformet af Sophus Müller, også indeholdt en række betingelser, der af provinsmuseerne blev set som en begrænsning af deres frihed og selvstændighed. Det, der af provinsmuseerne var størst modvilje mod, var, at Oldnordisk Museum med jævne mellemrum skulle føre tilsyn med provinsmuseerne for at kontrollere, hvordan tilskuddene var blevet brugt, og afgøre, hvilke af museernes oldsager der var af national interesse og dermed skulle afgives til Oldnordisk Museum. Endvidere skulle alle udgravninger foregå efter tilladelse og vejledning fra Oldnordisk Museum. Sophus Müller foreslog samtidig med udtalelsen, at der skulle dannes en fælles museumsforening mellem provinsmuseerne og Oldnordisk Museum med en fælles overbestyrelse i København.⁵²

Som en følge af dette samledes repræsentanter fra provinsmuseerne den 22. maj 1887 til et møde i Ålborg, hvor de med Sophus Müller drøftede Herbsts udtalelse og forholdet mellem provinsmuseerne og Oldnordisk Museum. Museet i Viborg sendte bestyrelsens formand, Gottlieb Bruun, som delegeret til mødet, hvor han sammen med især mødets arrangør, Barfod fra Ålborg, og Lotze, den delegerede fra Odense, rettede en skarp kritik mod Oldnordisk Museum. Der var stor frygt for, at tilsynene og overbestyrelsen for museumsforeningen ville give Oldnordisk Museum så stor kontrol med provinsmuseerne, at de reelt

Prinsens Palæ, fra 1854 Oldnordisk Museum, set fra Marmorbroen. Tegning af H.G.F. Holm 1857.

ville få frataget deres selvstændighed. Selv om museet i Viborg og for den sags skyld de øvrige museer godt kunne bruge tilskuddet på 1.000 kr., havde Bruun visse betænkeligheder. Han spurgte derfor: »... *hvis et Provinsmuseum efter nogle Aars Forløb hævdede Forbindelsen med Oldnordisk Museum, vilde det saa forlange noget for sine Penge, saa Provinsmuseet kom til at afgive de for Tilskuddet Indkjøbte Gjenstande?*« Til dette svarede Müller dog nej. Museet i Viborg havde som nævnt været særdeles aktivt mht. at foretage arkæologiske udgravninger, og Bruun fremhævede derfor, at »*Forpligtelsen til at indhente Oldnordisk Museums Raad og Afgjørelse med Hensyn til Udgravning af Kjæmpebøje var umulig at efterkomme i alle Tilfælde.*« Specielt i de tilfælde, hvor der i hast måtte foretages nødgravninger, var det et problem. Trods modstanden mod tilsynene anerkendtes afleveringspligten dog af både Bruun og de øvrige delegerede. Bruun vidste af erfaring, at »*Oldnordisk Museum tager ikke meget,*« så der var altså ikke på dette tidspunkt frygt for, at tilsynene skulle ribbe museerne for oldsager. Mødet synes ikke at have resulteret i en egentlig løsning af de ovennævnte problemer. Det eneste møderesultat var, at provinsmuseerne sammen med Sophus Müller fik udformet en ansøgning om statsstøtte til Kultusministeriet, mens forslaget om museumsforeningen blev opgivet. En ting stod dog klart. Forholdet mellem pro-

vinsmuseerne og Oldnordisk Museum havde med Herbsts udtalelse lidt et alvorligt knæk.⁵³

Oldsagssamlingen i Viborg blev naturligvis påvirket af den ændrede linie, som skabtes efter Worsaaes død. Af bestyrelsens forhandlingsprotokol fremgår det, at museet i 1890'erne en gang om året blev inspiceret af Sophus Müller, og at der næsten hver gang måtte afgives genstande. Bruuns påstand om, at Oldnordisk Museums ikke ville tage meget, kom altså ikke til at passe.⁵⁴ Dertil kom, at Nationalmuseet samtidig udvide sin centralistiske linie ved via Kultusministeriet at udsende en række cirkulærer til amtsforvaltere, biskopper og præster samt til skolelærere, som blev gjort opmærksom på, at de skulle indberette og aflevere oldtidsfund direkte til Nationalmuseet uden om provinsmuseerne. Dette initiativ var til stor skade for kontakten mellem provinsmuseerne og lokalbefolkningen.⁵⁵

Alt dette var i længden uacceptabelt, og Gottlieb Bruun fortsatte da også sin kritik mod Nationalmuseet. Blandt andet på et nyt museums-møde i Århus i 1892 rejste han en skarp kritik og igen på et møde i København i 1897. Sidstnævnte møde, der var arrangeret af Müller, skulle ellers have haft »en ganske privat og kammeratlig Karakter.« Mødet fandt sted i Prinsens Palæ og varede i to dage fra 16. til 17. maj 1897. Ifølge programmet var det meningen, at de delegerede fra provinsmuseerne, Nationalmuseet og andre københavnske samlinger skulle overvære en række foredrag om museumsanliggender, men det viste sig hurtigt, at forholdet mellem provinsmuseerne og Nationalmuseet blev mødets hovedemne. Müller havde i sit indlæg på mødet fremhævet Nationalmuseets betydning for videnskaben og havde hævdet, at provinsmuseerne med deres øgede lokalindflydelse skadede den ret, som han mente, Nationalmuseet havde til at henvende sig direkte til befolkningen uden om provinsmuseerne. Dette førte til store protester fra Gottlieb Bruun og fra de delegerede fra Odense og Ålborg, og der opstod en heftig diskussion, der var så langvarig, at mødets tidsplan ikke kunne overholdes.⁵⁶

Efter mødet var Bruuns kritik blevet for meget for Sophus Müller. Han henvendte sig til bestyrelsen for Oldsagssamlingen i Viborg og bad om en forklaring, og bestyrelsen følte sig derfor nødsaget til at irrettesætte Bruun og vise sin loyalitet over for Nationalmuseet. På et bestyrelsesmøde den 2. august 1897 hedder det, at »Paa Forespørgsel af Directeur Müller ophystes det, at *Etatsraad Bruuns Opførsel mod Nationalmuseet ikke var foregaaet i henhold til Forhandlinger i Bestyrelsen og med dens Mandat.*«⁵⁷ Det synes besynderligt, at bestyrelsen, som Bruun på dette tids-

punkt havde været formand for i 11 år, vendte sig imod ham, men irettesættelsen af Bruun er næppe et udtryk for bestyrelsens egen holdning og er nok snarere en følge af det pres, som Müller som rigets øverste museumsdirektør har lagt.

Hvorfor denne udvikling?

I Salmonsens store illustrerede Konversationsleksikon fra 1902 hævdes det, at »*Forholdet mellem Nationalmuseet og de i de senere Aar opstaaede statsunderstøttede Provinsmuseer er væsentlig paa Müllers Foranledning ordnet paa mønsterværdig Vis.*«⁵⁸ Noget lignende ses i Berlingske Tiden, hvor museumsrådet i København i 1897 betegnedes som »*et særdeles vellykket Møde*« og det faktum, at der på mødet havde været en debat, der havde været så heftig, at mødets tidsplan var blevet forskubbet, nedtonedes kraftigt.⁵⁹ Dette afspejler, at der i visse dele af den københavnske fagverden ikke var særlig stor forståelse for provinsmuseernes protester i museumskonflikten eller for de kulturelle tiltag i provinsen. Sophus Müller har klart tilhørt disse kredse. Modsat Thomsen og Worsaae, der så provinsmuseerne som et supplement til Oldnordisk Museum, var Müller centralist og frygtede, at provinsmuseerne i stedet ville skade museet. Dertil kom, at han tilhørte en københavnsk embedsmandsfamilie, hvilket sikkert også har påvirket hans holdning til provinsen.⁶⁰ Som modstykke til det ovennævnte kan nævnes provinspressens omtale af museumsrådet i 1897. Viborg Stifts Folkeblad skrev, at Sophus Müllers »*bestemt formulerede Anskuelser aabenbart ikke fandt fuld Sympati hos adskillige i den store Forsamling*«, og at »*en lang og temmelig hæftig Debat udspandt sig.*«⁶¹ Krisen skyldtes altså hovedsagelig faglige uoverensstemmelser, der især var præget af, om man så konflikten fra provinsens eller Københavns side.

En anden årsag til, at konflikten blev så voldsom, var, at Worsaaes forslag om lokale oldsagskommissioner ikke blev realiseret, da der ikke kunne findes penge til finansieringen af dem.⁶² Disse kommissioner kunne ellers have skabt et formelt samarbejde og en vis orden i forholdet til Oldnordisk Museum. Det synes også at have været et problem, at provinsmuseerne i konflikten med Müller ikke kunne skabe en fælles front, og at der kun spredt, bl.a. på de tre museumsråd, blev protesteret.

Efter mødet i 1897 var der 15 års ro mellem provinsmuseerne og Nationalmuseet. Først i 1912 forsøgte Den Historiske Samling i Randers

sig med et »oprørsforsøg« som en følge af en konflikt om pligtaflævering af et sjældent ravfund. Resultatet faldt dog ikke ud til Randers' fordel, idet oprøret ikke fik opbakning fra de øvrige provinsmuseer.⁶³ På langt sigt skulle det dog vise sig, at Nationalmuseet ikke kunne fortsætte sin centralistiske linie. Sophus Müllers tyranni gav ham langt fra større kontrol med provinsmuseerne. Senere lovgivning har da også anerkendt provinsmuseerne og givet dem en rolle, der synes at stemme overens med den ide, som Worsaae havde i 1866. Som et resultat af dette er de arkæologiske udgravninger i de otte sydligste kommuner i Viborg Amt i dag Viborg Stiftsmuseums ansvarsområde, og museet må dermed kunne siges at være blevet en lokal repræsentant for Nationalmuseet, som Feddersen havde ønsket det.⁶⁴

Konklusion

Der var tre væsentlige årsager, der førte til oprettelsen af provinsmuseerne: 1) De nationale strømninger skabte interesse for den danske historie og oldtid, og dermed var der behov for museer, der kunne informere om dette, 2) Der var i provinsen og særligt i Jylland opstået et ønske om at højne kulturen ved at etablere nye kulturelle institutioner, og 3) Borgerskabet kunne som en nyopstået dominerende klasse tage initiativerne til oprettelsen af disse kulturelle institutioner, som også provinsmuseerne var en del af.

Borgerskabets dominerende rolle var især tydelig i Viborg, hvor byens mange akademikere engagerede sig i museumsselskabet. Man kan bare nævne katedralskoleadjunkten Arthur Feddersens store engagement for at forstå akademikernes betydning, og man kan nævne initiativtagerne bag indbydelsen og bestyrelsens sammensætning af embedsmænd. Uden denne højtuddannede klasse havde museumsoprettelsen ikke været mulig. De to første ovennævnte årsagsforklaringer var også til stede i Viborg, idet det nationale tydeligt indgik som en del af museets folkeoplysningsarbejde, og idet der argumenteredes for, at der også i en by som Viborg var behov for et museum, på samme måde som der var behov for Oldnordisk Museum i København. Oprettelsen af provinsmuseerne var på mange punkter en kulturpolitisk handling med det formål at skabe et nationalt sammenhold og højne kulturen i provinsen, og museet i Viborg var altså en del af dette.

Provinsmuseerne skabte konkurrence til Oldnordisk Museum, især

fordi de udgravede og udstillede arkæologiske fund og dermed bevægede sig ind på dette museums områder, men fordi deres arbejdsområder understøttede de mål, C.J. Thomsen og J.J.A. Worsaae havde angående folkeoplysning og arkæologi, gav de ikke i første omgang anledning til en egentlig konflikt, og på mange punkter var der da også et udbredt samarbejde mellem provinsmuseerne og Oldnordisk Museum. Først med Sophus Müller blev provinsmuseerne en del af den konflikt, der herskede mellem provinsen og København i sidste halvdel af 1800-tallet. På grund af dette afholdtes de tre museumsmøder i 1887, 1892 og 1897, men selv om mange af provinsmuseumsfolkene, hvoraf Gottlieb Bruun kan nævnes, på disse møder protesterede mod Nationalmuseet og mange gange havde de samme kritikpunkter og argumenter, var provinsmuseerne ikke i stand til at arbejde sammen i en fælles front mod Sophus Müller.

Alt i alt fik provinsmuseumsbølgen dog betydning langt frem i tiden, idet museerne i mange tilfælde har overlevet frem til i dag og med tiden også via museumslovgivningen er blevet anerkendt og støttet af Nationalmuseet, hvilket bl.a. er tilfældet med Viborg Stiftsmuseum.

Kilder og litteratur

Bøger og artikler m.m.

Albeck, Gustav: *Et større Danmark – Nogle træk af kulturlivets udvikling vest for Storebælt*, 1989.

Christensen, Harry: Vækst – Institutioner – Folketingsmænd. Viborgs udvikling 1850-1920. (*Fra Viborg amt 2001*, s. 168-92).

Engberg, Jens: *Danish Cultural Policy since 1750* (ikke publiceret artikel udleveret af Jens Engberg til undervisningsbrug på Aarhus Universitet).

Fedderson, A.: Mammen-Fundet. (*Samlinger til jydsk Historie og Topografi*, 1868/69, s. 167-74).

Fedderson, A.: Om Oldsamlingen i Viborg. (*Samlinger til jydsk Historie og Topografi*, 1866, s. 57-60).

Fedderson, A.: Nogle viborgske Oldsager og Udgravninger. (*Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie*, 1870, s. 236-61).

Fedderson, A.: To Mosefund. (*Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie*, 1882, s. 369-89).

Jensen, Jørgen: *Thomsens museum – Historien om Nationalmuseet*, 1992.

Kjær, Birgitte: »Gamle Thomsens« børnebørn – Om oprettelsen af de første provinsmuseer. (*Fortid og Nutid*, 28, 1980, s. 362-89).

Kjær, Birgitte: Gensidig afhængighed og godt samarbejde. (*Årbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie*, 1988, s. 187-96).

Kongelig Dansk Hof- og Statskalender. Redigeret af H.C. Erichsen, 1861
Nielsen, Niels Løgager: *Den højstegne lokalfølelse. Forholdet mellem hovedstaden og provinsen, belyst gennem museums- og arkivinstitutionernes dannelse og opbygning ca. 1885-1921*, 1986.
Rasmussen, Holger: *Dansk museumshistorie*, 1979.
Salmonsens store illustrerede Konversationsleksikon, XIII, 1902.
Trap, J.P.: *Statistisk-topographisk Beskrivelse af Kongeriget Danmark*, 2. udg., 5, 1875.
Viborg Stiftsmuseum 1861-1961 og dets bygning. Udgivet i anledning af museets hundredårsdag 24. juni 1961, 1961.
Worsaae, J.J.A.: Om Mammenfundet fra Hedenskabets Slutningstid. (*Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie*, 1868/69, s. 203-18).
Worsaae, J.J.A.: *Rundskrivelse til de antiqvariske Museers Bestyrelser i Odense, Aalborg, Viborg, Aarhus, Ribe og Reykjavik*, 20. Novbr. 1866. (Bilag nr. 2 i *Om Bevaringen af de fædrelandske Oldsager og Mindesmærker i Danmark*, 1877).
www.viborgstiftsmuseum.dk

Aviser

Berlingske Tidende.

Viborg Stiftstidende.

Viborg Stifts Folkeblad.

Utrykte kilder

Lokalhistorisk Arkiv for Viborg Kommune:

Statuter for Selskabet til Samling af Oldsager i Viborg, 1861.

Viborg Stiftsmuseums arkiv:

Bestyrelsens forhandlingsprotokol 1861-1905.

Genstandsprotokol 1861-1935.

Notat ang. året 1863-1864 indlagt i bestyrelsens forhandlingsprotokol.

Protokol, hvori indføres de aarlige Regnskaber over Indtægter og Udgifter i Selskabet til Samling af Oldsager i Viborg samt continuerende Liste over Selskabets inden og udenbys Medlemmer, med Anførelse af Tilgang, Fragang og Flytning. (Regnskabsprotokol).

Aalborg Historiske Museums arkiv:

Mødereferat af 22. maj 1887 i Forhandlingsprotokol for Aalborg Historiske Museums Bestyrelse.

Noter

1. Jens Engberg: *Danish Cultural Policy since 1750*, s. 2-3 (ikke publiceret artikel udleveret af Jens Engberg til undervisningsbrug på Aarhus Universitet).
2. Gustav Albeck beretter om dette i sin bog *Et større Danmark*, 1989.
3. Gustav Albeck, 1989, s. 129-31.
4. *Kongelig Hof- og Statskalender*, 1861, jf. Harry Christensen, 2001.

5. Begge amtmænd er jurister.
6. Magistrater, byfogeder m.fl.
7. Ansatte ved Landsoverretten, landsoverretsprokuratorer, ansatte ved underdomstole og underretsprokuratorer.
8. Distrikts- og stadslæger, praktiserende læger og fysici dvs. amtslæger.
9. Kjær, 1988, s. 190.
10. Kjær, 1988, s. 188-89.
11. Kjær, 1980, s. 367-71.
12. Jørgen Jensen, 1992, s. 329.
13. Holger Rasmussen, 1979, s. 79.
14. Kjær, 1980, s. 364-65.
15. Kjær, 1988, s. 192.
16. Indbydelsen er indskrevet i regnskabsprotokollen 1861-1866, s. 131-32.
17. *Viborg Stiftstidende* 17. juni 1861 (mødet blev fastsat til 19. juni, men blev rykket til den 24. juni, jvf. forhandlingsprotokollen den 8. juli 1861).
18. I forhandlingsprotokollen refereres der den 8. juli 1861 fra mødet.
19. *Viborg Stiftstidende* 13. juli 1861.
20. I museets genstandsprotokol 1861-1935 ses en række opkøb samt mange bidrag især fra bestyrelsens medlemmer og fra medlemmer af museumsselskabet.
21. Forhandlingsprotokollen 6. november 1861.
22. *Viborg Stiftstidende* 11. januar 1862.
23. Regnskabsprotokollen 1861-1865. Procentudregningerne er gjort på baggrund af tal fra protokollen. Forhandlingsprotokollen 6. november 1861 vedr. ansøgning om pengebidrag fra Viborg Byes og Omegns Sparekasse.
24. Forhandlingsprotokol 30. oktober 1879.
25. Indbydelse indskrevet i regnskabsprotokol, s. 131-32.
26. Indbydelse indskrevet i regnskabsprotokol, s. 131-32.
27. Statutter § 1.
28. Feddersen, 1866.
29. Af regnskabsprotokollen ses det, at der fra 1863 og frem med jævne mellemrum ydes bevillinger til Feddersens udgravninger.
30. Statutter § 1.
31. Feddersen, 1870.
32. Feddersen, 1866, s. 59.
33. Notat ang. året 1863-1864 indlagt i forhandlingsprotokollen, *Viborg Stiftsmuseum 1861-1961*, s. 10.
34. Forhandlingsprotokol 14. februar 1871 og 1. februar 1872, *Viborg Stiftsmuseum 1861-1961*, s. 10. J.P. Trap: Kongeriget Danmark, 2. udg., 5, 1875, s. 335.
35. M.T. Søegaard i *Viborg Stiftstidende* 28. november 1901, *Viborg Stiftsmuseum 1861-1961*, s. 10.
36. Feddersen, 1870, s. 236.
37. Kjær, 1980, s. 372.
38. Forhandlingsprotokol 1861-1905.
39. *Viborg Stiftsmuseum 1861-1961*, s. 12.
40. Jørgen Jensen, 1992, s. 261-62.
41. Rundskrivelse til de antiqvariske Museers Bestyrelser i Odense, Aalborg, Viborg, Aarhus, Ribe og Reykjavik, 20. Novbr. 1866. Bilag nr. 2 i: Om Bevaringen af de fædrelandske Oldsager og Mindesmærker i Danmark, 1877.
42. Indbydelse indskrevet i regnskabsprotokollen 1861-1866, s. 131-32.
43. Forhandlingsprotokol 29. juli 1861.
44. Statutter § 2.
45. Feddersen, 1866, citat, s. 60.

46. Feddersen 1868, s. 169-70.
47. Feddersen, 1868, citat, s. 167.
48. J.J.A. Worsaae, 1868/69.
49. Forhandlingsprotokol 26. januar 1867.
50. Feddersen, 1882, s. 381.
51. Løgager Nielsen, 1986, s. 23.
52. Løgager Nielsen, 1986, s. 29-30.
53. Mødereferat af 22. maj 1887 i Forhandlingsprotokol for Aalborg Historiske Museums Bestyrelse, Løgager Nielsen, 1986, s. 29-37.
54. Forhandlingsprotokol.
55. Holger Rasmussen, 1979, s. 83-84. Cirkulærerne er offentliggjort i *Berlingske Tidende* (morgen) 6. januar 1896 og 23. maj 1896.
56. Mødets program findes i Løgager Niensens prisopgave, s. 45. *Viborg Stifts Folkeblad* 19. maj 1897.
57. Forhandlingsprotokol 2. august 1897.
58. *Salmonsens store illustrerede Konversationsleksikon*, XIII, 1902, s. 37.
59. *Berlingske Tidende* (aften) 17. maj 1897.
60. Løgager Nielsen, 1986, s. 17.
61. *Viborg Stifts Folkeblad* 19. maj 1897.
62. Holger Rasmussen, 1979, s. 78-79.
63. Løgager Nielsen, 1986, s. 82.
64. www.viborgstiftsmuseum.dk

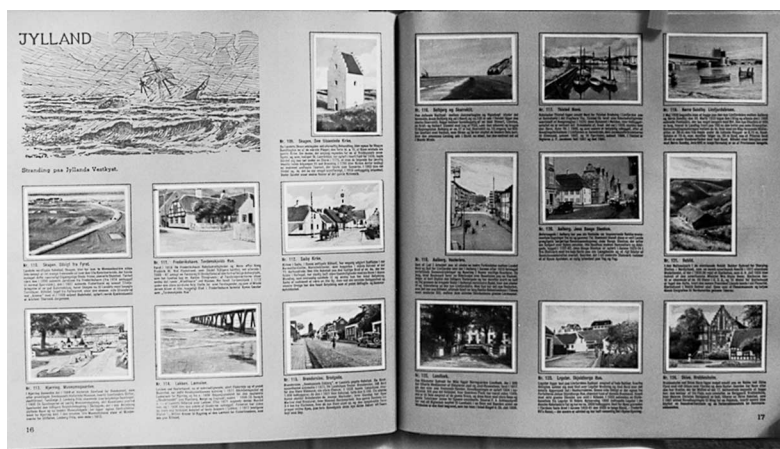
Kristian Buhl Thomsen, født 1982. Opvokset i Viborg. Siden 2002 historiestuderende ved Aarhus Universitet. Adresse: Risdalsvej 40, 224, 8260 Viby J.

En Viborg-drengs cykeltur til Skagen i 1936

»Ud i vort skønne Land« hed et Richs-album, som udkom i 1935. Det var et album, som i løbet af et par år kunne fyldes med Richs-billeder. Billederne fik man ved køb af den kendte kaffetilsætning i de gule pakninger, som bar navnet Richs. I hver pakke var der et Richs billede, som kunne limes ind i albummet. Mange børn havde et sådant album, og bytning af dubletter fandt praktisk talt sted i frikvartererne i alle skoler.

Et sådant album havde jeg også, og billederne, som jeg efterhånden fik samlet, kunne i høj grad give inspiration til en tur til forskellige steder i vort skønne land.

I 1936 besluttede min far sig til at tage en cykeltur til Skagen – og jeg fik lov til at tage med, selv om jeg kun var 9 år gammel på dette tids-

Opslag i Helmuth Spanggårds Richsalbum fra 1930'erne, inspirationskilde til den oplevelsesrige cykeltur i 1936. Man ser billeder med bl.a. Den tilsandede Kirke i Skagen, Tordenskjolds hus i Frederikshavn, Sæby Kirke, Limfjordsbroen og Vesterbro i Aalborg.

punkt. I ugerne forud for vores afgang studerede jeg alt, hvad der havde med Nordjylland at gøre, og her var albummet »Ud i vort skønne Land« en god vejleder. Turen blev fastsat til at skulle finde sted i den første uge i juli måned, hvor min far havde ferie fra Sindssygehospital, hvor han var ansat som plejer, og jeg havde min skoleferie.

I dagene forud for vores afgang blev forberedelserne truffet. Cyklerne blev klargjorte, kæder og nav fik olie, bagagebærere blev efterset, og lappegrej blev fyldt op i en lille taske bag på cykelsadlen. Hver cykel blev desforuden forsynet med en cykelpumpe.

Forud for afgang blev der på min fars bagagebærer anbragt en såkaldt »jordemodertaske«, eller rettere en »kit-bag«, hvori lidt ekstra undertøj blev placeret og andre småfornødenheder anbragt. Desuden kom der en ske, kniv og gaffel i tasken, samt et par tallerkener. Måske kom der også lidt madvarer deri, men det husker jeg ikke så nøje. På min bagagebærer blev der anbragt en skotøjsæske med maden til den første dag. Den gik dog hurtigt i opløsning under de hyppige regnbyger.

Turen skulle gå nordpå over Løgstør. Min far var ikke så tidlig færdig til at starte som jeg. Utålmodig, som jeg var, fik jeg lov til at køre lidt i forvejen, men med den udtrykkelige besked ikke at køre længere end til Engelsborg, hvor Skivevej og Løgstørvej deltes i en vejgaffel. I Engelsborg var der i vejgafflen opsat to store gulmalede skilte, hvorpå der med store bogstaver og pile tydeligt vistes vej til de to byer, Skive og Løgstør. Det varede nogen tid, før min far ankom til mødestedet, så jeg kørte nogle gange frem og tilbage på vejen, der var brolagt med chausseesten helt inde fra Viborg til Engelsborg. 3 km-stenen stod lige efter vejgafflen på begge veje. Endelig indfandt min far sig, og vores tur kunne nu begynde. Klokkeren var da 10 om formiddagen.

Min cykel var af en særpræget »model«, idet det var en gammel herrecykel, der var skåret ned i højden, men ikke i længden. Derefter var den svejset sammen igen, således at den passede til min beskedne størrelse. Cyklen fik derved en langstrakt facon med store hjul, og mange bemærkninger fik jeg om min »sofacykel«. Men cykle på den kunne jeg trods alt, selv om det ikke var en rigtig drengecykel. »Konstruktøren« til min cykel var i øvrigt min fætter, Marthin Høy, som havde etableret et cykelværksted i Sct. Mathias Gade 86, som senere blev til en »rigtig« cykelforretning.

Kort tid efter vores afgang fra Engelsborg kom turens første regnbyge. Mit eneste overtøj var en duvetinebluse med lynlås, som med et par sikkerhedsnåle var fastgjort til styret. Den kom hurtigt fri, og jeg fik den

Købmandshandelen i Nauntofte. Foto i Lokalhistorisk Arkiv for Viborg Kommune.

på. Min øvrige påklædning bestod af korte bukser, en skjorte og en ærme-løs slipover. Dertil kom et par sportsstrømper, som nåede til knæene.

Min fars påklædning bestod af et gråt jakkesæt med vest og en blød hat, som var den almindelige hovedbeklædning dengang. Til bukserne hørte et par cykelspænder, som samlede bukseopslagene, så de ikke kom ind i cykelkæden. Han havde en lys sommerfrakke med, som ligeledes var fastgjort til styret. Da regnbygen kom, fik han hurtigt frakken på, og sikkerhedsnålene blev derefter anvendt til at fastgøre frakkeskøderne op mod lommerne, for at de ikke skulle daske ind mod baghjulets cykel-ejer.

Vi fortsatte mod nord, forbi Nauntofte, hvor der dengang var en lille købmandsforretning, og lidt efter lidt tørrede vores våde tøj, men det var bestandigt klamt at have på. Vi nærmede os Skals, hvor vi øverst på bakken kunne se Skals Højskole. Engene nede ved Skals Å var fyldt med sortbrogede ungkreaturer. I store fenner gik der hundredvis af ungt kvæg og græssede. I hele området fra Hjarbæk Fjord og videre mod Løvel var der kreaturer, så langt øjet rakte. Da vi passerede Skals Å, fortalte min far mig, at nu var vi i Himmerland i Rinds Herred.

Dengang var Skals kendt for tre ting: Det var hestehandlere, kvægav-lere og højskolen. Hvis man her 50 år senere spurgte en person om, hvad Skals nu var kendt for, ville man uden al tvivl fa svaret: Bjørn West, Henning Grove og Anders Fog Rasmussen. Tre kendte folketings-

Skals Kirke og kirkelade. Foto Helmuth Spanggård 2004.

politikere, som alle nåede at blive ministre, den sidste endda statsminister.

Vi kørte gennem den hyggelige landsby, som også var stationsby, hvor kirken med sin gamle gulkalkede kirkelade ud mod gaden og sine store træer omkring plænen og den store byflagstang på stedet virkelig skabte et smukt landsbymiljø.

På turen, jeg tror det var i Skals, tog min far ind til en barber, da han var kommet ubarberet af sted fra Viborg. Da vi kom ind i barbersalonen, blev en sidedør åbnet, og en mand i en blå kittel, eller var det en overall, stak hovedet ind og sagde : »Lige et øjeblik.« Et øjeblik efter var han tilbage, men denne gang i en hvid kittel, og parat til at foretage barberingen. Det viste sig, at barberen var både cykelsmed og barber. Kun kitlen og det, at han vaskede hænder først, forandrede ham fra det ene fag til det andet.

Derfra fortsatte vi gennem Skals. Der var endnu ikke behov for en omkørselsvej uden om byen. Biltrafikken på Løgstørvej var dengang meget beskeden. Jeg tror, der gik hen ved en halv times tid mellem hver gang, vi så en bil på turen.

Turen fortsatte derefter ned mod Simested Å og videre forbi Låstrup Mejeri. Igen gik det op ad bakke. Min far trak altid cyklen op ad bakkerne, men var i øvrigt en udholdende cyklist. Han havde i 1933

præsteret at cykle fra Rendsborg i Sydslesvig til Viborg, ca. 275 km, på 20 timer. Han påstod, at han kun kunne have gjort det ved at gå op ad alle større bakker. Der var jo ikke gear på cyklerne dengang. Og beundringsværdigt var det særligt, da min far ikke hørte til de slanke eller sportstrænede mænd.

Herefter cyklede vi forbi Kjeldgårdsminde Kro og købmandshandel. Her havde Viborg Amts Vejevæsen i øvrigt et garageanlæg med en traktor, en vejtrømler og en lastvogn stationeret.

Maskiner, der vel blev brugt til vedligeholdelsen af amtsvejen mellem Viborg-Løgstør.

Næste by, vi kom til, var Ulbjerg, hvorfra vi kunne se Lovns Bredning og over til Salling. Min far havde medbragt en gammel kortbog fra Geodætisk Institut, så han vedvarende kunne vise mig, hvor vi befandt os. Når jeg siger, kortet var gammelt, skyldtes det ikke alene, at det var lidt laset og måtte holdes sammen med nogle gummibånd, men også, at Sønderjylland på kortet var uden farve, idet den dansk-tyske grænse på kortet gik ved Kongeåen. Kortet var således trykt før Genforeningen i 1920.

Nogle kilometer senere nåede vi Gedsted, og var nu tæt ved nordgrænsen af Viborg Amt. Men på trods af, at Viborg Amt ifølge lommebøger m.v. dengang havde kendingsbogstavet T på bilernes nummerplader, havde jeg bemærket, at de lokale biler, vi så i Skals og Ulbjerg, og nu også i Gedsted, var forsynet med et V på nummerpladen, hvilket betød, at de hørte hjemme i Randers Amt. Men forklaringen var den, at bogstaverne viste, hvilken politikreds bilen var indregistreret i, og ikke amtet, som man kunne læse. Og for at gøre det vanskeligere, var området nord for Skals Å, Rinds Herred, en del af Hobro Politikreds, og da Hobro lå i det nordvestligste hjørne af Randers Amt, var bogstavet for denne politikreds V. Ja, det kunne være svært at finde ud af systemet dengang. Men biler fra Skals, Møldrup, Gedsted, Ulbjerg, Ålestrup osv. havde altså V på deres nummerplader, selv om de hørte hjemme i Viborg Amt. Men alt dette blev ændret, da man omkring 1970 gik over til det nuværende fællessystem for hele Danmark med to bogstaver.

Ved broen over Lerkenfeldt Å kørte vi ud af Viborg Amt og ind i Ålborg Amt. Vejen fulgte her stadig tæt ved Lovns Bredning. Et stykke nord for amtsgrænsen kom et vejkryds, hvor skilte angav, at vejen mod øst førte til Farsø, Nibe og Ålborg, vejen mod vest til Hvalpsund, og mod nord forsatte vejen til Løgstør. Det var den, vi skulle følge. Men næsten samtidig hørte asfaltvejen op, og de næste 5-6 km var grusvej.

7-mile-sten ved Viborg-Løgstør-landevejen ved Trend, dvs. ca. 53 km nord for Viborg. Foto Helmuth Spanggård 1989.

Først lidt syd for Strandby var vejen atter en »tjærevej«, som man sagde dengang.

Nord for Strandby kom vi til Trend Skov, hvor det daværende kronprinspar, Frederik (9.) og Ingrid af den danske befolkning som »folke-gave« havde fået skænket »Jagthytten i Trend« ved deres bryllup i 1935. Men udefra var der ikke andet at se end et højt hegn langs landevejen, og en stor port indtil området, som var låst. Ingen skilte angav, at det var kongeligt område.

Herfra kom vi igen til at køre langs Limfjorden. Ifølge kortet var det Bjørnsholm Bugt. Langt fremme i regndisen kunne vi se en stor hvid bygning, som min far angav som Bjørnsholm Gods. Men senere har den igen fået sit gamle navn, Vitskøl Kloster. Langs bugten var der allerede dengang flere små sommerhuse og en fin badestrand, men badevejr var der absolut ikke tale om. Fra bugten kunne vi se øerne Fur, som var Viborg Amts nordligste område, og Livø, der dengang var et internat for farlige åndssvage, som samtidig var kriminelle.

Nu gik turen gennem Ranum med Ranum Statsseminarium og den forholdsvis nye kirke med de to tårne. Af børn dengang hyppigt kaldet for Ranum Domkirke på grund af de to tårne, som skabte en vis lighed med Viborg Domkirke.

Ved firetiden nåede vi Løgstør. Vi havde da kørt de 65 km på ca. seks timer, og holdt en gennemsnitshastighed på 10 km i timen. Vores mad-

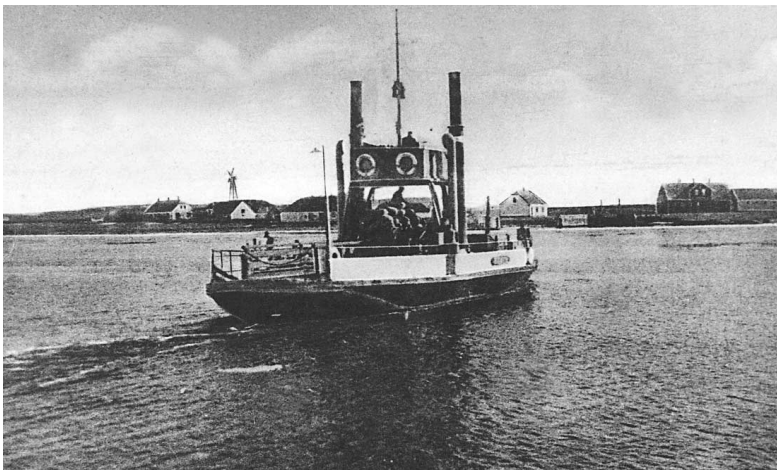
*Ranum Kirke. Foto
1970 i Lokalhistorisk
Arkiv for Løgstør Kom-
mune.*

pakke må vi have spist undervejs, men hvor husker jeg ikke. Min far trængte til en kop kaffe, og den fik han i »Restaurant Norden«, hvor jeg fik en sodavand og et stykke wienerbrød.

Men vi måtte forsætte fra Løgstør, og jeg glædede mig til for første gang i mit liv at skulle ud at sejle med en færge. Vi skulle nemlig med Aggersund-færgen over Limfjorden. Vi kom ombord på færgen. Foruden os var der nogle flere cyklister, som skulle med, samt en hestevogn med to heste foran. Biler var der ingen af på denne tur. Men min største overraskelse var, at det var landpostbude, dog med guldsnore i stedet for sølvsnore på uniformen, som billetterede, ligesom kaptajnen på styrebroen var i postuniform. Denne færgerute tilhørte altså postvæsenet. Aggersundbroen var endnu ikke bygget. Den største skuffelse havde jeg dog til gode. Færgen sejlede kun over på nordsiden, en tur af 2-3 minutters varighed. Jeg havde ventet en sejltur af langt større længde.

Efter at vi var kommet i land på nordsiden, forsatte cykelturen mod

Aggersund-færgen. Foto fra 1930'erne i Lokalhistorisk Arkiv for Løgstør Kommune.

Fjerritslev. Til Fjerritslev var vejen også asfalteret, men gennem byen var der brolægning, også med chausseesten. Vi passerede her privatbanen mod Thisted og Nørresundby, men så ikke noget til privatbanens lokomotiver, som ellers altid havde min interesse. Vi fortsatte fra Fjerritslev mod øst. Vejret var stadig meget fugtigt, selv om det ikke regnede. En times tid senere, ca. kl. 19, nåede vi vort mål for denne dag, da min far fik et værelse til os på Brovst Afholdshotel. Da havde vi cyklet godt og vel 105 km. Her fik vi »Dagens Middag«, og var så parate til at gå i seng. Vi har sikkert sovet godt i håbet om, at vort tøj ville være nogenlunde tørt til næste morgen.

Næste morgen inden vi gik ned til morgenmaden, læste min far et stykke for mig i Det Nye Testamente. Udover bogen med kortene fra Geodætisk Institut, var Biblen eller Det Nye Testamente altid med på de ture, som jeg senere havde med min far rundt omkring i Danmark.

Vi startede vores tur på andendagen med at køre til Åbybro, som lå ca. 16-17 km fra Brovst. Herfra ville min far køre gennem et hjørne af Store Vildmose. Det var et stort fladt område, som nu var drænet og opdyrket. Her var nu flere smågårde og husmandssteder, men jeg følte ikke, at området gav indtryk af at være en kæmpestor tørvemose. Men min far, som havde været gennem området mange år tidligere, var imponeret over den opdyrkning, som havde fundet sted.

Vi kørte atter ud på landevejen ved Saltum og fortsatte mod nord,

hvor det næste mål var Løkken. Jeg glædede mig til at se Vesterhavet. Jeg havde aldrig tidligere set havet, Hjarbæk Fjord var det største vand jeg indtil da havde set. I Richs-albummet var der et billede af »læmolen«, hvor fiskerbådene kunne fortøjes, når de ikke blev trukket op på stranden, og bag ved, oppe på klitterne, var der et af de store sømærker. Et sømærke var et markeringspunkt, bygget af træ i en speciel form, som fiskerne kunne rette sig efter, når de vendte hjem efter fiskeri i Nord-søen. Navigationsudstyr som i dag kendtes dengang ikke i de almindelige fiskekuttere.

Løkken var allerede dengang en kendt badeby, men på grund af det dårlige vejr var der intet badeliv på stranden den dag. Men jeg opnåede dog at se Vesterhavet, og vi så også en enkelt fiskekutter komme ind og lægge til ved molen. Dog var der ingen bølger, som jeg ellers havde set på postkort fra Vesterhavet.

Fra Løkken kørte vi ud forbi Børglum Kloster, som jeg også kunne genkende fra billeder, jeg tidligere havde set. Men der var ikke tid til ophold, for vi skulle nå både Hjørring og Frederikshavn denne dag. Ad små veje nåede vi sidst på eftermiddagen Hjørring. Her gjorde vi et lille ophold på banegården. Jeg var imponeret over, at uden for banegården stod et skilt med teksten og en pil, hvorpå stod »Til Vestbanegården«.

Banegården i Hjørring. Postkort fra 1930'erne i Historisk Arkiv. Vendsyssel historiske Museum.

Vestbanegården i Hjørring. Postkort fra ca. 1937 i Historisk Arkiv. Vendsyssel historiske Museum.

To banegårde i en by, der var mindre end Viborg. Imponerende! Fra Vestbanegården udgik Hjørring Privatbaner mod henholdsvis Løkken, Hirtshals og Sæby, På Hjørring Hovedbanegård troede jeg faktisk, at jeg var kommet til udlandet, for en dame stillede mig et spørgsmål, som for mig lød helt uforståeligt. Hun talte sikkert rent vendelbomål, så jeg var ikke i stand til at besvare hendes spørgsmål, som sikkert har drejet sig om en afgangstid eller lignende. Kaffe og sodavand med et stykke wienerbrød til fik vi på banegårdsrestaurationen.

Fra Hjørring gik det nu med medvind mod Frederikshavn. Men midtvejs, i Sindal, skulle min far atter til barberen. I Sindal var der en barberforretning midt i byen, og medens min far var derinde, fik jeg lov til at se mig lidt omkring i byen. Jeg var dog hurtigt tilbage igen, og satte mig på trappestenen. Barberen boede i et hvidt hus, hvor dørkarme og vinduesrammer var røde. Ca. 55 år senere kom jeg med min kone atter gennem Sindal, og kunne straks genkende huset, hvori der stadig var en barbersalon.

Nu var der kun 20 km til Frederikshavn, hvor vi skulle overnatte. Det gik rask ud ad landevejen, og ved 19-tiden kunne min far melde vores ankomst til Sømandshjemmet, som ejedes af Kristelig Sømandsmission. Her fik vi et værelse og vores aftensmad. Så vidt jeg husker, kostede en

overnatning for min far 3 kr. og en opredning til mig 1,50 kr. Her skulle vi have to overnatninger.

Da vi havde spist vores aftensmad, havde min far en god bekendt i Frederikshavn, som han gerne ville hilse på. Det var en trosfælle fra Indre Mission, maskinarbejder Chr. Bach, som arbejdede på et af de store skibsværfter. Her fik vi vores aftenkaffe og blev inviteret til at spise til middag inden vores hjemtur mod Viborg. Men den følgende dag skulle vi jo nå turens egentlige mål, Skagen.

Næste morgen efter morgenmaden og Sømandshjemmets morgenandagt, var vi klar til at køre til Skagen. Turen frem og tilbage ville være på ca. 100 km, og så skulle vi nå helt ud på Grenen og se nogle af Skagens seværdigheder, så det gjaldt om at komme tidligt af sted. For første gang på turen skinnede solen ved vores afgang. Solen skinnede helt frem til ved middagstid. Min far var inde i en slagterbutik for at købe pålæg og ved en bager for at købe brød, så vi havde tilstrækkelig med proviant med. Mælk til maden fik vi på et landmejeri undervejs. Og så gik turen mod Danmarks nordligste punkt.

Undervejs mod Skagen fik jeg behov for at besøge et toilet. Jeg var lidt kræsen på dette område, så at sætte mig i en skovkant eller bag et dige var ikke noget for mig. Vi opsøgte derfor en af de små privatbanestationer, hvor et tørkloset altid kunne findes. Her var både rent og tiltalende, men toiletpapir var der ikke noget af. Derimod var der på et søm på væggen anbragt en stak gamle fragtbreve, som alle var udfyldt ved hjælp af en »blækstift«. Her kunne jeg altså fornøje mig med at læse, hvem der havde fået tilsendt kunstgødning, maskindele, tømmer osv. Men problemet var, at det svære, stive papir skulle »nulres« meget kraftigt, før det kunne anvendes til sit påtænkte formål.

Godt midtvejs meldte sulten sig, og ved en lille station på Skagensbanen, Hulsig, søgte vi ind. Her spurgte vi stationsmesteren, om vi måtte spise vores medbragte mad i ventesalen. Det fik vi elskværdigt lov til. Så nu kom knive, gaffler og tallerkener fra min fars »jordemodertaske« i anvendelse. Da vi var færdige, sagde vi tak for gæstfriheden til den snakkesalige stationsmester, der vistnok var glad ved at se fremmede mennesker på den øde beliggende station, som lå tæt ved Råbjerg Mile. Han havde underholdt os under hele måltidet, og spurgt os ud om alt muligt.

Turen på asfaltvejen gennem det klitklædte landskab gik udmærket. Plantager vekslede med klitter med marehalm og fyrrebuske. Kort før Skagen var der et skilt, som viste vej hen til »Den tilsandede Kirke«.

Hulsig Station. Foto ca. 1934 i Lokalsamlingen i Skagen.

Denne vej fulgte vi, men måtte lade cyklerne stå et stykke før kirken. Her blev jeg atter udsat for en skuffelse. Jeg troede, at det var en kirke, som var dækket med fygesand, vi skulle se. Men der var ingen kirke. Kun et fritstående tårn var der at se. Og det var synligt helt ned til kirkenes oprindelige indgang. Selve kirkeskibet havde man nedrevet, så kun tårnet stod tilbage. Tale om en tilsandet kirke var der altså ikke, men derimod om et fritstående tårn i et fygesandsområde, dette var nok den rigtige betegnelse.

Næste mål var så selve Skagen og dernæst det endelige mål, Grenen, ca. 3 km nord for byen. Her cyklede vi direkte til, tiden var ved at løbe fra os, og det så ud til igen at trække op til regnvejr. Vi nåede »Danmarks nordligste Punkt« kl. ca. 14, en dag i juli 1936. Datoen er glemmt. Det var virkelig en positiv oplevelse, at stå der, hvor Skagerrak og Kattegat mødes. På banegården i Viborg var opklæbet en plakat, hvorpå der stod at læse: »Hvor to Have og alverdens Turister mødes, SKAGEN«. Nu var jeg selv en af disse turister. Selv om det var forholdsvis stille vejr, oplevede vi dog, bølgerne fra »de to have« mødes og danne en skumstribe ud over revet. At Grenen så peger mod øst, og at det nordligste punkt ligger ved rundingen lidt længere mod vest, var jeg dengang ikke klar over. Oplevelsen var for mig ikke mindre af den grund. Ude i horisonten kunne vi se røgen fra flere dampskibe, som sejlede enten mod øst el-

Den tilsandede kirke i Skagen. Postkort fra ca. 1934 i Lokalsamlingen i Skagen.

ler vest. Selv om skibene var mange sømil ude, var røgstriben et tydeligt tegn på, at det var kulfyrede dampskibe. Motorskibe var der kun få af dengang.

Og nu kom den store oplevelse, som er den væsentlige årsag til, at turen stadig står klar i min erindring. Der var en kanonfotograf på Grenen, og min far ofrede penge på, at jeg blev fotograferet. Billedet var færdigt ca. et kvarter senere, og i ventetiden kunne vi betragte de øvrige turister, som færdedes på stranden, og nogle børn, som opsamlede småfisk, der blev skyllet op af bølgerne. Der var kun nogle få mennesker foruden os den pågældende hverdag. Billedet af »Mig på Grenens Spids« har altid været på en af de første sider i mit ældste fotoalbum, og derfor er jeg blevet mindet om turen til Skagen og »Danmarks Nordligste Punkt«, en oplevelse, som dengang kun blev få børn til del.

Inden vi påbegyndte tilbageturen til Frederikshavn, hvortil der var godt 45 km, ville min far have, at vi skulle omkring Gammel Skagen eller Højen på vestsiden af Skagens Odde. Det nåede vi også, men at se selve Skagens seværdigheder nåede vi ikke. Ved 17-tiden gik turen mod syd. Men kort tid efter begyndte det at regne. Da vi nåede Hulsig Station, 15 km syd for Skagen, styrtede regnen ned, samtidig med at det lynede og tordnede. Vi søgte ly på stationen, hvor vi havde spist vores medbragte frokost. Men da uvejret blev ved, bestemte min far sig til, at

*Helmuth Spanggård,
fotograferet af en ka-
nonfotograf på Grenens
Spids en julidag i
1936.*

vi skulle tage med toget til Frederikshavn. Vi var begge helt gennemblødte. Først mellem kl. 19 og 20 kom der et tog. Vi fik cyklerne med i pakvognen, og omkring kl. 21 var vi i Frederikshavn. Da vi kom tilbage til Sømandshjemmet, fik vi hurtigt noget at spise. Derefter fik jeg noget tørt undertøj på og kom straks i seng, medens det våde tøj blev hængt til tørre på stolene, eller hvor det nu kunne lade sig gøre.

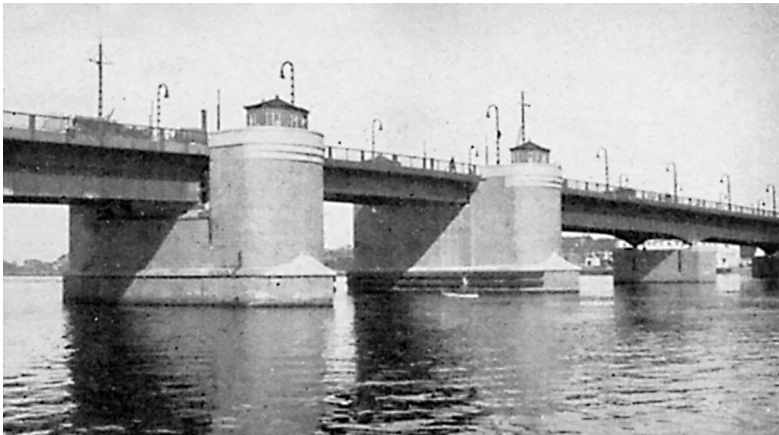
Næste morgen efter morgenandagten på Sømandshjemmet sagde vi farvel til bestyreren. Cyklerne lod vi blive stående, da vi nu skulle en tur rundt i Frederikshavn, inden vi skulle spise til middag hos familien Bach. Vi så den Treskibede korskirke, og det gamle Krudttårn fra Tordenskjolds tid. Derefter så vi på de store skibe i havnen. Her var der en stor sammenstimlen af mennesker. Årsagen var den, fik vi at vide, at Skoleskibet Danmark skulle lægge til i Frederikshavn i løbet af kort tid. Længe gik der heller ikke, før vi fik skibet at se. Hvor var det imponerende med de store hvide sejl som blev sænkede, da skibet nåede de yderste moler. Herefter var det motorkraft, som førte skoleskibet ind til kajen. De store matrosdrengene var overalt på skibet i deres uniformer, men vi nåede ikke at se nogen gå iland i deres udgangsuniformer.

Krudttårnet i Frederikshavn, fæstningstårn fra Tordenskjolds tid, og Frederikshavn Kirke. Foto Helmuth Spanggård 1996.

Efter middagen hos familien Bach hentede vi vores cykler på Sømandshjemmet, og ved 14-tiden kørte vi mod Sæby. En meget smuk tur langs Kattegat. Nu smilede solen atter i en kort tid. Fra Sæby kørte vi mod Ålborg uden de store oplevelser, udover at vejret var tåleligt, selv om vi havde vinden noget imod os. Først i Hjallerup var der noget at se. Her havde den kendte pastor Anton Lajer lavet en skulptursamling af cement, hvor religiøse motiver udgjorde hoveddelen. Det var en skulptursamling, som vakte megen forargelse og et så voldsomt røre i hans egen menighed i Hjallerup, at man ønskede at få ham afskediget. Pastor Lajer stammede i øvrigt fra Thorning, hvorfor han ofte blev omtalt i de lokale aviser. Pastor Lajer blev vistnok afskediget i utide.

Vi ankom til Nørre Sundby sidst på eftermiddagen. Her skulle vi også bo på Sømandshjemmet. Vi blev indlogerede og fik vores aftensmad. Da vi havde fået spist, skulle vi se lidt af Ålborg og Nørresundby i aftenlys. Her blev jeg virkelig imponeret. Vi gik over den nye Limfjordsbro, og aldrig før havde jeg set så mange neonlys og reklamer på begge sider af fjorden. Om der overhovedet var neonlys i Viborg i 1936 husker jeg ikke, men i Ålborg og Nørresundby var der i hvert fald mange. Ifølge fabrikant Poul Erik Bendixen kom de første neonreklamer i Viborg i 1938, og han mener at det var hos Crome & Goldschmidt,

Limfjordsbroen i Aalborg. Billede i Nordjysk turistfører, ca. 1937.

også kaldet Carl Christensens Efterfølgere på Nytorv, at det første neonlys blev tændt i Viborg

Da vi næste morgen skulle i gang med turens sidste etape fra Ålborg til Viborg, sagde vi farvel til Sømandshjemmets bestyrer. Han var næsten grædefærdig, idet hans beholdning af tørre lagener var ved at slippe op. I de sidste 14 dage havde det næsten været umuligt at få de nyvaskede lagener tørre på grund af bygevejret. Og nu truede nye byger, da vi skulle af sted.

Vi kørte over Limfjordsbroen og så de mange skibe i havnen på begge sider af fjorden. Det nye gadegennembrud, Vesterbro, i Ålborg var imponerende med alle de moderne bygninger i »lagkagestil«, parkeringspladser under gaden, Cimbrertyren midt i gaden osv. Vi forlod Ålborg med indtrykket af en stor og moderne by.

Vi nåede Støvring, hvor vi skulle dreje mod sydvest mod Viborg. Men på grund af den kraftige sydvestlige vind med byger besluttede min far sig for, at vi skulle forsætte mod syd til Hobro. Herved ville vi komme i læ af Rold Skov og få vinden ind lidt mere fra siden. Når vi nåede Hobro og skulle mod Viborg, havde vinden nok lagt sig noget hen under aften.

På vejen mod Hobro tror jeg, at min far for første gang på turen blev vred på mig. Regnen silede ned, og jeg var ved at køre træt. Hos en landsbykøbmand fik min far fat i noget snor, måske høstbindegarn. Det bandt han fast til sin cykel og hen til min, så jeg kom altså lidt på slæb.

Salonens lys spejler sig Salonsøen. Postkort fra ca. 1938 i privateje.

Men uopmærksom må jeg have været, for pludselig kunne min cykel ikke køre mere. Snoren havde viklet sig ind i navet og omkring dækket på mit forhjul. Og i styrtende regn og med sin lyse sommerfrakke på måtte han nu arbejde med sin lommekniv for at få mig kørende igen. Olie på fingrene og pletter på frakken var resultatet. Og snoren – den blev smidt i grøften, så jeg måtte atter klare mig med egne kræfter.

Vi nåede Hobro, men lysten til at se nærmere på byen havde fortaget sig. Efter et besøg i en bagerbutik for at få sulten stillet, gjaldt det om at komme videre. Vinden havde heldigvis lagt sig en smule. Over Onsild og Tjele nåede vi frem. Og endelig ved skumringstiden var vi i Overlund og kunne se lysene ind over Viborg. Da vi kørte ned ad Overlundbakken, hoppede mit hjerte af glæde. Og da vi så lysene fra Salonen genspejle sig i Salonsøen, kunne jeg – som vi senere har set Pave Paul Johannes den 2. gøre det – have lyst til at ligge på knæ og kysse jorden, – for nu var jeg kommet hjem til Viborg. En stor oplevelse rigere, men til gengæld meget træt. Turen, som jeg altid vil huske, havde lært mig et stykke af Danmark at kende, og alligevel var det skønt at komme hjem igen efter de fem dage i regn og blæst.

Da vi kom hjem på Middagshøjvej, havde min mor aftensmad til os.

Hvad vi fik, husker jeg ikke, men der var rabarbergrod til os bagefter.

Dagen efter så min mor med bekymring på min cykelsadel, som var en gammel model, der var lavet af stift læder. På grund af regnen var den blevet blød, og den havde taget facon efter sadelpinden og min bagdel, dvs. en skarp fold lige i midten. Min mor sagde, det så ud som om det var et bræt, der var rejst på højkant. Men det havde jeg ikke mærket noget til. Jeg havde trods alt gennemført de næsten 500 km, som vi havde kørt på de fem dage, uden at få vabler der, hvor de lettest kunne fremkomme.

Helmuth Spangsgård, født 1926 i Viborg. Oprindelig handelsuddannet, senere civilansat i Flyvevåbnet 1953-1988, nu pensionist. Har skrevet bøger og artikler om Viborg og omegn, herunder *Viborg by og egn under besættelsen 1940-45*, 2000, og *Viborg by og egn før og nu*, I-IX, 1996-2004. Adresse: Søbakken 30, 8800 Viborg.

Da Hald var Danmarks Hollywood

Om filmskuespiller Emilie Sannom. Et erindringsbillede fra april 1983

Mere end et halvt århundrede er forløbet, siden Danmark mistede en af den tids fremtrædende personligheder inden for teater- og filmverdenen, Emilie Sannom.

Den 30. August 1931 havde hun påtaget sig den opgave at optræde som faldskærmsudspringer fra en flyvemaskine. En opvisning, der havde samlet tusinder af tilskuere og var arrangeret ude på herregården Hessels marker ved Grenå.

Lignende optræden havde hun før gennemført, uden mindste uheld, og det både herhjemme og i udlandet. Men denne gang skulle det desværre komme til at gå anderledes, idet hendes faldskærm svigtede i det afgørende øjeblik ved slet ikke at folde sig ud som beregnet. Derved blev det til et styrt på 600 meter, som ingen havde nogen mulighed for at afværge, så det for Emilie Sannom blev til et dødbringende fald mod jorden, til stor forfærdelse for alle de tilstedeværende. En øjensynlig strålende fortsat karriere fandt i de samme sekunder sin afslutning. Hun nåede ikke at blive mere end 41 år ².

For de yngre generationer er denne tragiske hændelse, som ramte en talentfuld personlighed, blevet historie, men nogle af vi ældre husker endnu den hektiske tilværelse, som Emilie Sannom havde valgt sig. Sådan, som den kom til udtryk i de filmoptagelser, hvori hun oftest var hovedkraften på det hvide lærred i den tids biografer.

Næsten uden undtagelse sås hun indblandet i de mest voldsomme af-færer, som et gidsel tilfangetaget af en snusket forbryderbande, som liggende bagbundet i en prærievogn, hvis løbske heste for frem ad smalle veje, ud til randen af dybe dalslugter, idet det uundgåeligt endte i en forrygende væltetur. Bagefter fik vi at se, hvordan banditterne lå skamløst nede i dalkløften, mens pigebarnet ved et lykketræf kom helskindet fra den meget faretruende kørsel. Eller vi fik hende at se klatrende

Emilie Sannom (1886-1931), som det fremgår af billeder og af erindringerne her en smuk, varm kvinde.

rundt i en flyvemaskines understel, mens den strøg op under skyerne med en hvinende fart. Hun præsterede også at ligge fastbundet til svelterne mellem togskiner, mens et frembrusende tog hamrede hen over hende, i hvæsende damp og røgskyer. Engang foretog hun en klatretur og det helt til tops i et højt kirketårn, hvor hun blot havde lynafledertråden at klamre sig til. Hun prøvede også at lade sig binde fast til et mølleværks vandhjul, der så fik skodderne trukne for det strømmende vand. Da det så gav sig til at dreje rundt, blev følgen, at hun ved hver omgang blev dyppet helt under i bagvandets udløb og dertil fik det ene skvulp på mindst ti spande vand efter det andet over sig fra hjulets skovlrum. Det skulle forestille noget med et mordforsøg, som hun altså lykkeligt undgik³.

Opmærksomheden omkring Emilie Sannoms præstationer udeblev da heller ikke, for var hendes navn på plakaterne ved indgangen til en biograf, så var fuldt hus sikret. Avisanmeldelser, som fremkom både dengang og siden, var raske til at fremhæve den uforfærdede piges hek-

De to drenge, Jens Chr. Mortensen (nr. 2 fra højre forrest), artiklens forfatter, og lillebroderen Carsten Mortensen (helt til højre), som også var med til løjerne sammen med Mille, fotograferet med familien, i midten moderen, Ane Elisabeth Mortensen, og til højre herfor faderen, Jens Chr. Mortensen. Foto fra 1914, samme år som Filmfabrikken Danmark var i Dollerup for at optage de fire film. Foto i privateje.

tiske udfoldelser, der i virkeligheden savnede sidestykke og muligvis heller ikke siden er blevet overgået af nogen anden.

Når jeg her og nu gør Emilie Sannom til genstand for en særlig opmærksomhed, er grunden den, at jeg i min erindring gemmer nogle personlige oplevelser i nær tilknytning til hende og gennem længere tid har følt en trang til at betro papiret et og andet deraf.

Det er ikke hendes filmkarriere som sådan, jeg vil beskæftige mig med, da mit kendskab dertil ingen steder forslår. Men blot enkelte sider af hendes væsen og væremåder, da hun også som privatmenneske var en helstøbt ener, der besad modet og viljen til at være sig selv og gøre lige akkurat, som det kunne falde hende ind i enhver given situation.

Mit erindringsstof har en baggrund, der nu ligger 70 år tilbage i tiden, netop i den kommende sommer, hvilket vil sige 1913⁵, så jeg går da vist ingen for nær ved at omtale forholdene, som de virkelig var, og jeg oplevede dem, og det uden at trække fra eller lægge til.

For mit indre blik står hændelserne lige klare, trods det lange åremål, der er gået siden da, og jeg er nær ved at tro, at jeg er en af de helt få, om

Dollerup Bakker, set fra sydenden af Hald Sø, et landskab, der blev benyttet af filmholdet. I baggrunden til venstre, skjult bag træerne, ligger Jens Chr. Mortensens barndomshjem. Postkort, formentlig fra omkring 1950, i privateje.

ikke den eneste, som endnu har en personlig erindring derom. En lidt yngre bror og jeg, der oftest fulgtes ad, således at han var min medvider, fyldte det følgende efterår henholdsvis ni og ti år. Han er dog afgået ved døden for flere år siden.

I nogle egnsbeskrivelser, som jeg i sin tid fremkom med⁴, har jeg løseligt berørt noget af det samme emne, men deri undladt de mere »ømme« punkter, der er grundlaget for teksten her, da de ikke rigtig faldt sammen med det øvrige stof.

I tanken skruer jeg så tiden tilbage, til nogle sommeruger i 1913.⁵

Lige oven for nogle høje bakker her i det midtjyske lå mit barndomshjem, en mindre landejendom. Det var netop dér, hvor istidens gletsjer-rand stoppede sin videre fremtrængen for de mange tusinde år siden.

De kilometertykke ismassers smeltevand udhulede ved sit afløb det underliggende terræn, så det efterhånden fik den nuværende form, der er stærkt varierende, i bakker og dalslugter, som lavenge og søer. Da så bevoksninger af træer og buske som lyng og mange andre plantearter kom til, fik egnen det udseende, som kendes i nutiden. Området som sådan er en naturattraktion, der beundres i vide kredse, og er for turister et yndet udflugtsmål.

Hernede under lyngbakkerne og på engene ved søbredden skete der det, at en filmmand, direktør Ole Olsen, der i 1906 havde startet »Nor-

disk Films Kompagni« med et filmatelier i Hellerup ved København, havde fundet stedet velegnet til nogle supplerende optagelser, der skulle indgå i de filmarbejder, som var i gang derovre.⁶

Det var midt på sommeren i 1913, at der ankom en stab af filmteknikere og filmskuespillere, vel en snes personer i alt, under ledelse af instruktør Emanuel Gregers.⁷ De kom med toget til den nærliggende landstation,⁸ med deres bagage, som bestod af flere store kufferter og trækasser, godt forsynede med nogle kraftige hængelåse. Derudover var der nogle sække med teltudstyr.

Med sit hestekøretøj blev min far hyret til den videre transport af genstandene ned til det udpegede område, kaldet Søgarene,⁹ beliggende mellem søen og bakkerne. Min bror og jeg var med på denne køretur og var straks meget optaget af, hvad der videre skulle ske.

Den plads, hvor filmfolkene slog sig ned, lå kun få hundrede meter fra mit hjem, så vi to drenge fulgte spændt med i, hvad disse fremmede mennesker foretog sig. Allerede dagen efter var hele staben i fuld gang med at indrette sig på deres kommende opgaver.¹⁰

Staben bestod ikke kun af mandfolk, som vi først antog det, en enkelt pige hørte også til. Hendes hverdagsnavn, hørte vi, var »Mille«, et forenklet udtryk for Emilie, jo, det var altså Emilie Sannom, hvad dog endnu ikke dengang sagde os noget, men snart skulle det blive anderledes.

Hun skilte sig dog ikke ud fra de andre, hvad arbejdet angik, uden for selve filmoptagelserne. Alle hjalp til med alt, også Mille. Skulle der graves et hul i jorden til en pæl eller stolpe, var hun lige så ivrig med skovl og spade, som enhver af de andre. Eller skulle der slås søm i med en hammer, når bræddekulisser stilledes op, fejlede hendes håndelag skam ikke noget. Dog var der et særpræg ved hende, som vi ikke kunne undgå at bemærke, og det var hendes ret kortklippede frisur. De piger, vi ellers kendte, havde da lange fletninger, som de satte op i en knude i nakken med hårnåle og kamme. Men Mille kom jo da også helt ovre fra København, så det var nok forklaringen. Hun var dengang 23 år,¹¹ og kun få dage gik, før hun gav sig i leg med vi to drenge, når hendes tid ellers tillod det. Men så var hun da også lige med det samme parat til at komme os i møde, nærmest lidt overstadigt.

Var selve filmeriet ellers i gang, så havde vi knægte bare at holde os langt væk, og det fik vi at vide på en måde, der ikke var til at tage fejl af, og jeg tror da heller ikke, vi overtrådte dette forbud.¹²

Mest var det i morgen- og formiddagstimerne, filmoptagelserne stod

Emilie Sannom under diligencen i filmen Diligencekusken fra San-Hilo fra 1914.

på, » – for da gav sollysets indfaldsvinkel de bedste belysningsforhold til de bagved liggende lyngbakkers brune farve.« Sådan udtrykte teknikerne deres mening om dette forhold.

For vi drenge at se, var deres filmoptageapparat en sortmalet trækasse, stående på et treben. Foran var der et stort rundt glasøje, og på den ene side et sjovt lille håndsving, der blev drejet rundt på, for at betjene den indvendige mekanik, hvordan det så ellers gik til, men i hvert fald var der noget med en snurrende lyd derindefra, når der blev drejet i svinget.

Der var ingen, der sagde noget til, at vi to gik frit omkring blandt filmfolkene, når optagelserne var overstået for denne gang, blot var der ikke noget, der hed at være pilfingrede ved deres udstyr. Eftermiddagens gerning var da forberedelser til det, man skulle i gang med den følgende morgen. Ofte var denne side af sagen klaret i god tid inden aften, og så var Mille straks parat til at underholde os, hvor hendes hittepåsomhed var næsten uendelig.

Hun lærte os således at »trimle tå«, som hun kaldte det, og det foregik på den måde, at vi øverst på en græsklædt skråning satte os på enden med korslagte ben, altså i skrædderstilling, med hovedet bøjet godt ned

mod brystet og de sammenfoldede hænder holdende fast om nakken, for så i sammenrullet tilstand, næsten i kugleform, at rulle nedad i en række kolbøtter, den ene oven i den anden. Det spændende bestod i, hvem der kunne klare de fleste omgange uden at give op. Mon ikke vi drev det til ti-femten, mens Mille nok klarede det dobbelte.

Også legen at »trimle tønde« var på hendes program. Den foregik parvis, hvor vi modsatvendte lagde os ved siden af hinanden på en græs-klædt skråning, holdende godt fast om hinandens udstrakte ben med hænder og arme, for således at trimle sammen nedad. Og hu-hej da hvor det så gik, det ligefrem kildrede i maven under en sådan rundtur. Skiftevis forsøgte vi også sammen med Mille, hvad dog ikke rigtig ville lykkes så godt, for da var parternes uens størrelse en afgjort hindring, da »rullen« blev for meget sidetung.

Putteleg i bakkernes høje lyng og under enebærbuske havde vi megen fornøjelse af, ligesom kapløb såvel opad som nedad, endda både forlæns og baglæns. Her vil det nok være passende at nævne: I det alt sammen gjaldt det, at Mille mange gange på skrømt lod os vinde i konkurrencerne, for at holde morskaben ved lige, og jeg tror ikke, at vi altid fattede sagens rette sammenhæng.

Ret nær bakkekanten oven for filmfolkenes virkefelt lå der et mindre landbrug, hvor et ældre ægtepar havde deres hjem.¹³ Skønt nær de firs var de særdeles raske og rørige. Hos de to blev det snart til, at de for det meste travlt optagne filmfolk fandt et ligefrem hjemligt fristed, så helt ovenud var gæstfriheden i deres ret beskedne hjem.

Når pausetider var inde, kunne enhver af holdet komme og gøre sig det behageligt og slappe af efter forgodtbefindende. Hænde kunne det endog, at en eller flere overnattede på høløfter over husdyrene, selv om alle ellers havde sikret sig nødvendige logier med kostforplejning omme i landsbyen.

På ejendommens gårdsplads var brønden til den nødvendige vandforsyning. »Kjeldhuset« over den havde en vindebom med håndsving, så det ved hjælp af en spand i et langt reb var muligt at hejse vand op. Omkring brøndhuset var der brolægning, hvorpå der stod et vandtrug til husdyrene, foruden en vaskebænk med kar og spande. Dette inventar kunne de fremmede frit benytte sig af og efter behag, om de havde behov for en gang hånd- og ansigtvask. Familiens omtale af dette forhold lød siden hen sådan, at alle sørgede for at gøre i orden efter sig efter en afbenyttelse, så det var intet problem, og vandet i brønden slog altid rigeligt til.

Emilie Sannom. Privatbillede fra omkring det tidspunkt, hun indspillede film på Viborg-egnen. Efter Erik Nørgaard: Mille, mændenes overmand, 1992.

Almindeligvis forløb disse vaskeprocesser derude i det fri ved vaskebænken jævnt hen stilfærdige, selv om der godt kunne være en halv snes om budet på en gang. Nok hændte det, at vaskeriet udartede til en mere regulær vandgang, når gemyttet kom i det hjørne, men det tog beboerne med ro og besindighed, som de så rigeligt var i besiddelse af.

Således hændte det en dag, hvor varme og solskin nærmest var af det rigelige, og holdet samtidig havde haft særlig travlt, at de fleste af mændene kom til brønden på én gang, dels for at få en slurk vand gennem halsen, dels for at få sveden vasket af. Nærmest overvarme, som de var, smed flere af dem skjorten for at kunne gå særlig grundigt tilværks, og et par af dem igen lod også bukserne falde for at lade hele kroppen nyde godt af det svalende vand. At der så ret hurtigt udviklede sig et noget overdrevet vandpjaskeri, som alle andre mere eller mindre var deltagere i, kunne næsten ikke andet end forventes.

Mens dette vandorgie således var ved at udvikle sig, skete der det, at Mille og vi drenge også kom ind i gården, hvad dog ikke forhindrede de vandstrintende mandfolk i at fortsætte med deres. Straks, da Mille rigtig fattede, hvad der gik for sig, var hun lige så resolut som de af mændene, der deltog i fuld barhed, idet hun uden betænkning hev hver smule tøj

af sig, i en en – to – tre – fart og smed det hen på havehækken, for som en af de ivrigste af dem alle at overdænge både sig selv og de andre ved af vandtrugets indhold at hive sjat på sjat op med en vandøse.

De to gamle, der forinden havde fundet en hvileplads på en trappe, og vi drenge kom til at optræde som tilskuere, mens mandelatter og kokette småhvin fra Mille blandede sig i lyden af vandplaskene mod brostenene, til truget var helt tømt, og morskaben derfor ebbede ud.

At tørre sig med et håndklæde efter vandgangen var ikke Milles sag, det blev grebet helt anderledes an. I det bareste ingenting, som hun gik og stod, greb hun i en hånd af hver af os drenge for at tage os med på en lang løbetur. Først gik det ud ad en markvej, og der kom vi forbi en række køer, der stod på græs, men gav sig til at fare rundt i tøjrslaget ved synet af os hoppende og springende mennesker. Videre gik det rundt om en kornmark og fortsat ind mellem nogle kartoffel- og roerækker, til vi kom ind på en græsager med høstakke. For lige at puste ud, smed vi os alle tre i det duftende hø, men dog kun i få minutter, inden vi var på stikkerne igen for i trav som før at nå tilbage til gården.

Når Mille tog vi drenge med på denne rundtur, måtte det nok ses som et udslag af hendes sædvanlige legelyst med os, og hun nåede ved samme lejlighed at ryste de tilbageblevne vanddråber af kroppen.

Nået ind på gårdspladsen så vi, at mændene, der havde taget tøjet på, have travlt med skiftevis at trække i brøndhusets håndsving for at hejse vand op til opfyldning af det tomme vandtrug, mens andre satte de benyttede ting på plads og fejede stenbroens vandpytter væk.

Endnu opholdt det gamle par sig siddende på trappen til forstuedøren, som de havde gjort det under det nu overståede vaskehalløj. Helt afgjort morede de sig begge over, hvad disse filmfolk dog kunne hitte på, måske nok med en smule hovedrysten, da de ret frimodige afklædninger fandt sted.

I denne omgang var slutspurten endnu tilbage for dem, idet Mille lige så nøgen, som hun stadig var, for hen og satte sig mellem dem. På skift slog hun armene om deres hals for at favne dem i mægtige knus, og sluttede af med gevaldige smækkys, mindst tre–fire stykker til hver især.

Var det noget af en overraskelse, Mille dér udsatte parret for, så mentes den dog som et tegn på hengivenhed, noget, de heller ikke på nogen måde tog fejl af. De var slet ikke upåvirkelige af hendes pigelige væsen, hendes friske åbenhed, så de tilgav hende sikkert hellere end gerne også dette ret utilslørede optrin.

Lige så uventet, som Mille havde gjort de to sin opvartning, minut-

kort som den var, lige så rask smuttede hun fra dem, og hen til havehækken, hvor hendes ret skødesløst henkastede påklædning stadig lå, for i enkelte snuptag at få det på igen.

Alle i filmholdet drog nu hver til sit, og den velkendte ro faldt atter over det lille hjem.

Som det ville kunne forstås, var der opstået en gensidig sympati mellem det gamle par og Mille, trods de meget individuelle forskelle, ikke alene i alder, men måske endnu mere i livsform og tilværelse, i det hele taget.

Der skal lige nævnes en enkelt pudsighed parterne imellem.

Mandens dialekt og sprogbrug var ikke så lidt særpræget, noget, der morede Mille ved de misforståelser, som kunne opstå derved. Blev hans vendinger hende for knudrede, kunne hun affærdige ham med ordene: »Stop nu lidt Grandpappa, begynd lige forfra igen – « – hvad han så var pligtskyldig nok til at gøre, selv om det samme gentog sig gang på gang.¹³

I til- og omtaleformen benyttede hun altid udtrykkene: Grandpappa og Grandmamma, når det gjaldt de to gamle mennesker, hvad så end årsagen kunne være.

Når selve filmoptagelserne stod på, var de agerende skuespillere meget selvfølgelig udstyret med påklædning, som stemte overens med filmens formål. Men når fritiden var inde, gjorde Mille det mindst mulige ud af sit tøjforbrug, og ikke nok med, at hun da altid gik barfodet og barbenet, der udover bar hun kun en kort nederdel og en ærmeløs bluse, intet som helst andet. End ikke den mindste stump af undertøj måtte hun have fundet umagen værd at benytte sig af, og det var et forhold, som hun ikke gjorde den mindste hemmelighed af over for sine omgivelser.

En af holdets frieftermiddage tog Mille vi drenge med ned til engen ved søbredden,¹⁴ for at underholde og lege med os, som det jævnlig skete.

Det begyndte med, at hun viste os, hvordan vi kunne springe »buk« over hinanden, hvad vi da også ret hurtigt kom efter, men da det også blev til, at vi skulle forsøge at gå på hænder, var viljen god nok, men evnerne slog ikke rigtig til. Og så var det, hun sagde, at hun hellere måtte vise os, hvordan det kunne gøres. Men først skal jeg i min gymnastikdragt, som hun sagde, og dermed trak hun af sin bluse og nederdel. Helt bar som hun var, altså hvad hun kaldte sin gymnastikdragt, gav hun os en opvisning i, hvad hun formåede at udføre. Ikke nok med,

Emilie Sannom i filmen Zigeuneren Raphael, optaget i sommeren 1914 i Enebærddalen i Hald-området. Efter Erik Nørgaard: Mille, mændenes overmand, 1992.

at hun så gik på hænder hen over engen og det med benene ret opad, altså rank som et lys, blot i omvendt orden, men hun fortsatte over i kraft- og luftspring såvel forlæns som baglæns, det ene oveni det andet, endda i hurtigt tempo. Også en flik-flak-serie, foretaget i en mindre rundkreds, gennemførte hun, og det i en tju – hej – fart, så det næsten var umulig at skelne, hvad der var op eller ned, arme eller ben.

Efter at have holdt os i ånde en passende tid med denne opvisning, smed Mille sig i græsset ved siden af os ovenpå de anstrengelser, som uundgåeligt var forbunden derved, mens svedperler trængte frem på hendes næse og pande.

Pausen blev dog kun kort, inden hun var på benene igen, eller rettere på hænderne, da det nu blev til håndgang fra søbredden og ud i vandet. Søbunden skrånede jævnt udad, så det blev snart til, at hun havde hovedet under vandspejlet, og da hun fortsatte, var snart kun hendes fødder at se. Men da de også forsvandt, tror jeg nok, vi fik en fornemmelse af noget galt, for det var tit blevet os fortalt, at søen kunne man drukne i, hvis man var uforsigtig. Disse bekymringer kunne vi godt spare os, da

KOSMORAMA

Sct. Mathiasgade 78.

1. Bækkelund Film.

Zigøjneren Raphael.

Enestaaende spændende Zigøjner-
skuespil i 4 Akter.

Handlingen foregaar omkring Hald,
Bækkelund og paa den jyske Hede.

I Filmen forekommer store Optog af
Zigøjnere, Hedebrand, Rensdyr,
Giftslanger m. m.

Obs. Uafbrudt Forestilling. — Pro-
grammet begynder forfra hver Time.

I Kosmorama i Sct. Mathiasgade 78 i Viborg fik man den 25. september 1914 den 1. Bækkelund-film på programmet, og den lokale interesse blev forsøgt øget gennem annoncens henvisning til Hald og Bækkelund. Annonce i Viborg Stifts Folkeblad. Lokalhistorisk Arkiv for Viborg Kommune.

Mille dukkede op, først med hovedet, for derefter med en hånd at vinke ind til os. Derefter blev det til, at hun plaskede rundt som en sælhund i en kogende hvirvel af skumsprøjt, for så at svømme såvel under som over vandet, dykke ned og komme op igen de mest uventede steder.

Da Mille endelig bestemte sig for at komme i land igen, foregik det så sandelig også ved håndgang, med benene opad og hovedet under vand de første skridt. Da hun var nået ind til engen, blev det igen til flere sammensatte spring som før, i et mindst lige så forrygende tempo.

Selv om vi drenge var nok så opmærksomme tilskuere til disse præstationer af Mille, på land som i vand, der vel dårlig nok kendte sin lige, så var vi alligevel for umodne til at kunne vurdere hendes beherskelse af muskler og åndedræt, ikke mindst under vandgangen. Jeg har dog heller ikke siden hørt om noget tilsvarende, endsiges set det, heller ikke i vore dages fjernsyn, så hendes kunnen også på dette felt kendes måske slet ikke at være overgået af andre.

I det par uger mere, som filmfolkene opererede på vor egn, var vi drenge endnu nogle gange vidne til »vandhundeopvisninger«, som Mille selv kaldte dem, men da var det, når hun sammen med andre af holdet tog en hastig badetur dernede. At det foregik i bart antræk for alle, nævnes lige i forbifarten, for noget som en badedragt var der vist ingen,

som kunne tænke sig at anvende, det var nærmest en genstand, de færreste kendte noget videre til.

Sikkert er det, at Milles medspillere helt forgudede hende, for hun var dem en virkelig ven og kammerat, og det i ordenes bedste betydning, foruden ovenud hjælpsom i enhver given situation.

Opgaverne ved filmoptagelserne, der nok var delegeret ud til hver enkelt, fungerede alligevel i et personligt sammenhold, som også rakte ind i fritiden, så også den blev et fællesanliggende. Derved forenkledes grebet kvinde/mand til det mønster, som der her er givet udtryk for.

Det vidtfavnende frisind, der kendetegnede Mille, var ikke et udslag af en pludselig indskydelse, men en del af hendes sande væsen, der i forening med et utroligt gåpåmod var noget af det, som var baggrunden for hendes store popularitet.

Et motto, som jeg har truffet på i en anden forbindelse, siger:

»Jeg tør det og gør det«.

Lignende sentens kunne Mille udmærket tegne sig for!

Disse personlige oplevelser, jeg her har nedskrevet, har ligget gemt i min erindring i de nævnte halvfjerds år. Optegnelserne kunne muligvis være gjort mere fyldige. Dog mener jeg at have fået de væsentligste træk med. I samme forbindelse må huskes på, at begivenhederne er opfattet med en nårigs sanser, hvor stort synes endnu større og småt endnu mindre.

Vedrørende Emilie Sannoms færden siden hen har jeg ikke stort andet end nogle blad- og avisudklip at holde mig til, sådan som de tid efter anden er fremkommet. Dog hændte det nogle år senere, at jeg fik hende at se optræde som faldskærmsudspringer, endda på ret nært hold. Men en nærmere forbindelse blev det ikke til, hvilket sikkert også ville have været begge parter ret ligegyldigt.

Omtrent ved samme tid blev hun oppe i Norge udsat for et biluheld, som det tog hende flere måneder at forvinde følgerne af. Hun skulle da have sagt noget om, at hun havde været på mange forvovne flyveture og altid sluppet heldigt fra dem, så det måtte være skæbnens ironi, at det var lige ved at gå helt galt på en biltur ad en jordbunden vej.

Et mislykket faldskærmsudspring kom til at sætte det store punktum for »luftens vovehals«, som en avis skrev i en overskrift til en artikel om filmskuespillerinden Emilie Sannom.

Noter

1. Noter og renskrift foråret 2004 ved Erling Greve Kristensen, Røverdalen 20, Dollerup, 8800 Viborg. Tlf.: 86 63 89 89.
Tak for hjælpen med realoplysningerne til Birgit Aarestrup og Leif Nielsen, Dollerup, Jens Mortensen, Knækkeborg, filmhistorikeren Jan Nielsen, København, bibliotekar Christian Hansen, Det dansk Filminstitut/Biblioteket, Erik Østergaard, Skelhøje og Jens Chr. Mortensens søn Svend Aage Mortensen, Sjørup.
Jens Chr. Mortensen var født i Over Testrup i Lysgård sogn i 1903 og døde 92 år gammel i 1995. Ejendommen, hvor han blev født, er den nuværende Bisballevej 58, hvor nu familien Astrup bor. Lidt forvirrende hed Jens Chr. Mortensens far også Jens Christian Mortensen. Da den unge Jens Chr. blev 13 år den 1. Marts 1916 flyttede familien fra Over Testrup til Knækkeborg (nuværende Bisballevej 30). Sælgeren af Knækkeborg var Jens Chr. Mortensens faster, så der var tale om en familiehandel. Knækkeborg ejes i 2004 af Jens Chr. Mortensens brorsøn, ovennævnte Jens Mortensen, efter i mange år at have været ejet af Jens Chr. Mortensens bror, Henning Mortensen, f. 1913, nu bosat i Viborg. Efter flytningen til Knækkeborg beholdt familien Bisballevej 58, og denne ejendom var senere ejet af Jens Chr. Mortensen.
2. Skal være 44 år.
3. Mortensen skriver i *Fra Viborg Amt*, 1975, s. 42, at »hun [Mille] omme i Non Mølle lod sig binde til det store vandhjul, der derefter blev sat i gang, så vandet i fossende kaskader strømmede ned over hende, mens hun snart havde hovedet og snart benene ned eller op«.
4. Jens Chr. Mortensens beskæftigen sig med filmoptagelser i Dollerup: I 1971 udskrev »E Bindstouw« i Lysgård en prisopgave, som drejede sig om beskrivelser af livet eller sider af livet i det gamle Lysgård før 1920. Mortensen deltog og fik prisbelønnet artiklen »Fra Lysgård sogn i gamle dage«. Denne tekst blev aftrykt i *Fra Viborg Amt*, 40, 1975, s. 23-50.
I artiklen er der et afsnit, som hedder »Da der filmedes i Bisballe Bakker«. Det dækker s. 37-44. S. 37 skriver Mortensen, »På den tid ejedes de omtalte bakker af gård-ejer Søren Jørgensen, Bisballegård, og han stillede dem til rådighed helt uden vederlag.«
5. Er husket forkert, året skal være 1914, da »Filmfabriken Danmark« det år optog 4 film i Dollerup Bakker, alle med Mille som skuespiller – de såkaldte fire Bækkelundfilm: nr. 1: »Zigeuneren Raphael«, nr. 2: »Diligencekusken fra San-Hilo«, nr. 3: »Hans Faders Ære« og nr. 4: »Kærlighed gør stærk«. I artiklen i *Fra Viborg Amt*, 1975, s. 37, skriver Mortensen, at bakkerne på Bisballe-siden »var i årene 1912-13 og 14 i nogle sommeruger naturkulisser om optagelser af nogle filmscener af virkeligt format, når man tager i betragtning, at det var i filmens barndom.«
6. Ole Olsens selskab Nordisk Film kommer først til Dollerup Bakker i 1917 og optager i perioden frem til 1920 syv spillefilm derfra og en reportagefilm om det første år i Krigsfangelejrens historie i Hald Ege.
7. Emanuel Gregers var skuespiller i alle fire Bækkelundfilm. Og sikkert ikke instruktør. Instruktøren kunne være Viborgenseren Richard Lund, som skrev manuskript og drejebog til den første Bækkelundfilm »Zigeuneren Raphael«. Året var 1914.
8. Her er sikkert tale om Skelhøje Jernbanestation.
9. Der er lidt tvivl om, hvor Søagrene ligger. Men det er sikkert de små marker mellem sydenden af Hald Sø og arealerne op mod Knækkeborg. Men det kan også være de jorder, som ligger på den anden side af Dollerupvej, og som dengang var veldræned og derfor tjenlige til agerdyrkning.
10. Mortensen skriver i artiklen i *Fra Viborg Amt*, 1975, s. 37-38, at filmfolkene »blev indlogerede omme i Bækkelund, mens optagelserne stod på. Holdet bestod af såvel

- teknikere som skuespillere og udgjorde en 12-15 personer i alt«. Bækkelund er den nuværende Niels Bugges Kro.
11. Emilie Sannom blev født 29. september 1886 og døde 30. august 1931. I sommeren 1914 var hun derfor 27 år og ikke 23.
  12. Med hensyn til, hvilke film der blev optaget, skriver Mortensen i *Fra Viborg Amt*, 1975, s. 37 »Bl. a. var der en film, der hed »Vesuv i udbrud« og en anden hed »Zigøjnerprinsessen«, men der var flere endnu. Nordisk Film optager i 1917 en film, der hedder »Zigøjnerprinsessen« i Dollerup Bakker. Om det er den, Mortensen tænker på, vides ikke. Filmen »Vesuv i udbrud« er der også tvivl om, idet der i de forskellige lister ikke findes en film med den titel. Landskabet omkring Hald Søs ende mod Lysgård appellerer til at betragte det som en vulkan. Og han kan have misforstået det, han så, og givet det det navn, han mente. Men en anden 'Bækkelundfilm' fra 1914 – nr. 2 i rækken – »Diligencekusken fra San-Hilo« kunne »Vesuv i udbrud« være kommet til at hedde, idet programmet til denne film indeholder følgende sekvenser – »Zita spærrer sin Medbejlerske inde i en gammel Brønd, der ligger ved Foden af en Vulkan« og »Vulkanen, der ligger umiddelbart i Nærheden af den Brønd, hvor Rosa er gemt, er i Udbrud, og da Tom faar befriet hende er, det under en farlig Kamp med Askeregn og glødende Lava; de to elskende forenes – Zita resignerer – Skindhandlerne faar deres Penge tilbage – og Retfærdigheden sejrer.« (Jan Nielsen, s. 562). Viborg Stifts Tidende skriver den 22. juli 1914: »Et »ildsprudlende Bjerg« vil optræde på Stanghede først kommende Fredag Aften, som et Led i Filmeriet omkring Bækkelund«. (Jan Nielsen, s. 563). Dollerup kan sagtens være blevet til Stanghede og Bækkelund set fra Viborg. Og Social-Demokraten slutter sin anmeldelse af filmen den 15. oktober 1914 med følgende passus: »- Til sidst faar man endogsaa at se en Vulkan i Udbrud. Filmen er udmærket sat i Scene og synes i høj Grad at interessere Tilskuerne«. (Jan Nielsen, s. 565).
  13. Det ældre ægtepar kaldet Grandpappa og Grandmamma kaldes i teksten i *Fra Viborg Amt*, s. 43 »Bedstemamma« og »Bedstepappa« og har navnene Line og Lars. Mortensen skriver, at Lars havde udenlandsk accent. Lars kaldes »Las«. Dollerups historioграф Birgit Aaestrup, Dollerup, oplyser, at Lars var halvbroder til den svenske Niels Zackariassen, født 1835, indvandret til Danmark i 1857. Niels Zackariassen byggede i 1877 den lille landejendom nord for Dollerup Kirke – nedrevet 2001 (nuværende Dollerupvej 79 og beboet af Line & Michael Andreassen). Niels Zackariassen tog sine tre halvsøskende med til Danmark, og de slog sig alle ned i Dollerup. Lars' udenlandske accent var jo så derfor svensk. Lars blev født den 1. marts 1851 og var derfor i 1914 63 år.
Lars og Line boede i et hus, som for nyligt er nedrevet, beliggende tæt ved det store nye hus, som ligger højt på et plateau øst for Dollerupvej og vest for Hindbjergus (nuværende Bisballevvej 46, beboet af Anne Engsig og Preben Vagn Nielsen).
  14. Med Søbredden menes uden al tvivl sydenden af Hald Sø ved den nuværende badeplads.

Litteratur

- Jan Nielsen: *A/S Filmfabriken Danmark. SRH/Filmfabriken Danmarks historie og produktion*, 2003. 992 s.
 Erik Nørgaard: *Mille – mændenes overmand. Den eventyrlige beretning om skuespillerinden Emilie Sannoms liv*, 1992. 119 s.

- Erik Nørgaard: *Levende billeder i Danmark. Fra »Den gamle Biograf« til moderne tider*, 1971. 259 s.
- Jens Chr. Mortensen: Fra Lysgård i gamle dage. (*Fra Viborg Amt*, 40, 1975, s. 23-50). (Heri specielt Da der filmedes i Bisballe Bakker, s. 37-44).
- Peter Schepelern (red.): *Filmleksikon*, 1995. 692 s.
- Hans Jørgen Jensen, Informationsmedarbejder ved Formidlingscentret Assistens Kirkegaard: »Emilie Sannom«. Nørrebros varietéstjerne og Europas dristige luftakrobat. 5 sider. Ses på <http://www.assistens.dk/mille.htm>
- Emilie Sannom. 2 sider. Ses på <http://www.danskefilm.dk/skuespiller/5735.htm>.

En gravsten fra Faldborg Kirkegård

Faldborg Kirke blev bygget i 1100-tallet af granitkvadre. Tårnet blev senere bygget af munkesten. Kirken blev nedlagt i 1655 og stod herefter i over 200 år som ødekirke eller ruin. Kirkegården blev dog stadig brugt til begravelser, da mange af egnens beboere havde deres slægtninge begravet der, og da afstanden til den eneste kirke i sognet, Vindum Kirke, var lang efter datidens forhold. Hestevogn var den almindelige transportmulighed, og vejene var ikke altid lige fremkommelige. Begravelserne på Faldborg Kirkegård fortsatte formentlig frem til 1870, da Brandstrup Kirke blev bygget.

Det var almindeligt, at egnens beboere hentede sten fra kirkeruinen til eget byggeri. Stenene var eftertragtet. I 1853 opstod der således en tvist mellem de to nærmest boende lodsejere, Niels Nielsen Astrup på matr.nr. 3 og Niels Jensen på matr.nr. 6b, om retten til stenene. Den førstnævnte betragtede sig åbenbart som rette ejer af stenene og klagede

Monumentet for Faldborg Kirke, ved den nedlagte kirkegård nær landevejen lige vest for Rødkærbro. Foto Inge Degn 2004.

over, at den anden også tilegnede sig sten. Ved forligskommissionens mægling enedes de imidlertid om at dele kirkegrunden i to dele, således at Niels Nielsen Astrup fik den nordvestlige del, mens Niels Jensen fik den sydøstlige del. De sidste sten er nok fjernet omkring år 1900, hvorefter kirkegårdens jord indgik i den almindelige dyrkning.

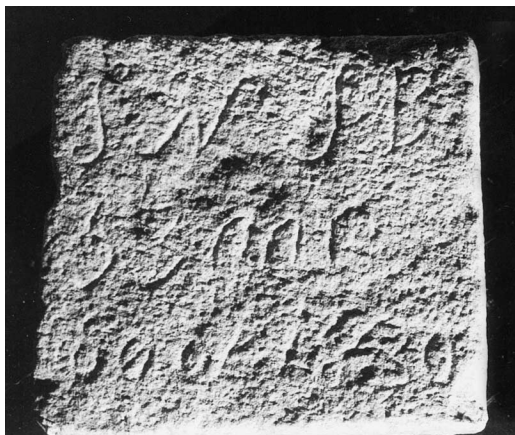
Da den senere ejer af matr.nr. 6b (Faldborgvej 3), Anders Brøndum, midt i 1890'erne byggede til stuehuset, hentede han sten fra den nedlagte kirkegård og brugte dem bl.a. ved støbning af soklen, der var ret høj mod øst. Mens mine forældre havde ejendommen, viste far ved flere lejligheder interesserede gæster både de flade og regelmæssige sten i soklen og også andre sten fra kirken. Omtrent midt for i soklen sad en sten med en utydelig indskrift, og vi vidste godt, at det måtte være en gravsten. I 1974 skulle stuehuset renoveres og soklen pudses. Jeg hjalp derfor far med at få stenen fjernet fra soklen. Vi havde forestillet os, at stenen var flad på begge sider, som gravsten normalt er. Til vores overraskelse var stenen ikke tilhugget på bagsiden, men havde sin oprindelige facon. Det var ret besværligt at få stenen fri, da den fyldte mere end forventet, og tung var den også. Stenen blev lagt i haven, der hvor hunden Vips var begravet. I 1987, da Bruno Nielsen overtog ejendommen, tog jeg stenen med til Hjørring, hvor den siden lå i vores have.

Gennem årene betragtede jeg jævnlige stenen og lagde mærke til, at når sollyset kom fra en bestemt retning, var stenens indskrift mere tydelig, men alligevel ikke så tydelig, at der var sikkerhed for, hvad der egentlig stod. Jeg tog derfor stenen med op på Vendsyssel Historiske Museum i Hjørring, hvor de var meget interesseret i den. Der blev taget en del billeder af den for bedre at kunne tyde indskriften. En arkæolog undersøgte også stenen og bestemte den til at være en bygningssten, altså en kvadersten fra en bygning. Den havde oprindelig været omtrent dobbelt så lang, men var blevet halveret, da den skulle bruges som gravsten. Det er tydeligt at se, at halveringen ikke er udført så professionelt, som da stenen i sin tid blev formet til bygningssten. Arkæologen kunne også se, at indskriften var hugget af en amatør, vel sagtens en lokal beboer, der havde håndlag for det. At stenen oprindelig har været en bygningssten, passer udmærket med, at den i sin tid har siddet i muren i Faldborg Kirke.

Museet kom frem til at stenens indskrift sandsynligvis er:

S N S B
53 aar
død 1830

Stenen fra Faldborg Kirke, den halverede kvadersten, der har været genanvendt først som gravsten og siden som sten i fundamentmur til hus. Foto Gunnar Davidsen 2004.

Arkivalierne på Landsarkivet for Nørrejylland i Viborg kunne nu muligvis give et fingerpeg om, hvem gravstenen var sat over, og måske også nogle oplysninger om personen. Ifølge kirkebogen for Vindum sogn døde der i 1830 otte mænd og ti kvinder i sognet. Kun to af dem var fra den vestlige del af sognet omkring Brandstrup, og kun den ene af dem passer med indskriften på stenen. Det er Søren Nielsen Skovhuus, 52 3/4 år, bolsmand i Brandstrup, død den 24. juni 1830. Der kan således ikke være tvivl om, at stenen er sat over Søren Nielsen Skovhuus. Det sidste bogstav i indskriften på stenen kan muligvis stå for bolsmand eller Brandstrup, snarest det sidste.

Han blev født i Brandstrup i 1777 og døbt Søren Nielsen. Ved folketællingen i 1787 var han 10 år og boede hos sine forældre, Niels Poulsen og Ane Christine Sørensdatter. Ved folketællingen i 1801 var han tjenestekarl på Skaungård. Derefter blev han gift med Mette Cathrine Jensdatter. De fik fire børn: Niels, Jens, Marie Kirstine og Bodil Kirstine.

Da den ældste af børnene, Niels, blev døbt i 1811, er faderens navn indført i kirkebogen som Søren Nielsen Skovhuus. Det er første gang, tilnavnet Skovhuus er nævnt. Hvor det stammer fra, kan der kun gættes på. Der har sikkert været flere på egnen, der hed Søren Nielsen, og for at kende dem fra hinanden, fik de et tilnavn. Han har sikkert boet i et hus ved skoven.

I 1811 boede Søren Nielsen Skovhuus med kone og barn i Brandstrup eller måske snarere i en bolig på eller ved Skaungård. Familien flyttede derefter til Bøgild Hede i Torning sogn. Der blev de tre yngste børn født. Efter at have boet der i en del år indgik Søren Nielsen Skov-

huus i 1827 en købekontrakt med gårdejer Søren Sall i Brandstrup om køb af en del af hans jord for et beløb på 276 rbd. 3 mark. Søren Sall, der havde overtaget sin gård i 1825, havde jord i tre forskellige retninger i Brandstrup. Specielt hans jordparcel mod syd var lang og smal. Der var omkring 2 km til den nederste ende af marken ved Faldborg Sø og sognegrænsen til Sjørslev sogn. Derfor solgte han den nederste del af jorden til Søren Nielsen Skovhuus.

Efter at købekontrakten var indgået i august 1827, gik der omtrent et halvt år, inden familien flyttede fra Bøgild Hede. Det kan vel tænkes, at det halve år er brugt til byggeri, så de havde et sted at bosætte sig. Ejendommen fik senere matr.nr. 6b (Faldborgvej 3), og er således den ejendom, hvor gravstenen senere blev brugt i soklen.

Om det er en tilfældighed, at stenen senere netop blev brugt på den ejendom, som Søren Nielsen Skovhuus tidligere havde ejet, vides ikke. Der var trods alt gået 60-70 år fra 1830 til midt i 1890'erne. I den periode havde der været flere ejere af ejendommen og ingen af dem vides at have været i familie med Søren Nielsen Skovhuus.

Søren Nielsen Skovhuus nåede således at bo på ejendommen i 2½ år, inden han døde i 1830.

Af Middelsom og Sønderlyng herreders skifteprotokol fremgår det, at skiftet efter ham blev afholdt i to omgange, først den 24. marts 1831 på bopælen og derefter den 1. juni 1831 på herredets tingsted i Viborg.

Da boet efter Søren Nielsen Skovhuus var endelig opgjort, var der underbalance, altså gæld i boet. Det har været svært for enken at videreføre ejendommen, da Søren Sall vel også gerne ville have handelen afsluttet, så jorden kunne blive endelig udstykket. Der var nu gået 3-4 år siden købekontrakten blev oprettet, og der var ligesom ikke sket mere. Værre blev det naturligvis nu, da Søren Nielsen Skovhuus døde. Enken kunne kun håbe på at finde en mand, der ville overtage både ejendom, gæld, kone og børn. Det lykkedes ikke, for i 1832 flyttede enken til Elsborg sogn med tre af børnene. Den ældste datter på 15 år har nok været ude og tjene.

I 1834 blev enken, Mette Cathrine Jensdatter, gift med enkemand Søren Simonsen, Højbjerg Brohus. De boede på aftægt hos hendes søn Niels Sørensen Skovhuus i Vindelsbæk Huse. Året efter døde Søren Simonsen, og Mette Cathrine Jensdatter blev således enke for 2. gang. Hun døde som 58-årig i 1838. Ved folketællingen i 1834 er Søren Simonsens erhverv oplyst at være Betient ved Wærtshuset. Han var ansat på det, der siden blev kendt som Højbjerg Kro. Dengang var Vi-

borg-Århus-landevejen ført over Tange Å, også kaldet Lilleå, ved Højbjerg Brohus. Samme sted var der en vandmølle, en købmand og den privilegerede kro. Det har været egnens samlingssted indtil jernbanen kom, og den nærliggende stationsby Rødkærbro opstod. Det fortælles, at der ved bygningen af Højbjerg Kro bl.a. er anvendt sten fra den nedbrudte Faldborg Kirke.

Efter at Mette Cathrine Jensdatter i 1832 var flyttet til Elsborg sogn, flyttede Jens Nielsen med kone og to sønner samme år ind på ejendommen, der endeligt blev udstykket fra Søren Salls gård i 1834.

Stenen har således først været en bygningssten, der sad i muren i Faldborg Kirke. Derefter gravsten over Søren Nielsen Skovhuus. Så bygningssten i stuehusets sokkel, Faldborgvej 3, for indtil videre at ende som et kuriosum, der fra 2004 opbevares hos Helle og Arne Søndergaard, Faldborgvej 8, 8840 Rødkærbro.

Gunnar Davidsen, f. 1939, pensionist, tidligere postbestyrer ved Post Danmark i Hadsten. Arbejder med slægtshistorie og egns- og ejendoms-historie. Adresse: Thorsvej 37, 9800 Hjørring.

Pontiac-morderen

Vi befinder os i Falledsgårde syd for Viborg, sidst i 1920'erne.

Viborg-Herningvejen – nu hovedvej 12 – gik dengang gennem gårdene og ikke, som nu, vesten om.

Denne oprindelige vejføring afstedkom et par sving på vejen, der i mørke og dårligt vejr kunne være vanskelige at overse.

Lokalt boede en lillebilvognmand, der ejede et køretøj af mærket Pontiac – en flot amerikansk bil med artillerihjul og et forsølvet indiarhoved som kølerprop.

Manden hed Christian Nielsen og havde tilnavnet: »Den trætte mand«. Denne benævnelse kan ikke udelukkes også at have haft at gøre med situationen på billedet, – det vides ikke med sikkerhed. Sikkert er det derimod, at episoden, der i det mindste var anden gang, han havde haft et betydeligt uheld, efterfølgende gav ham et nyt lokalt tilnavn, der udsprang af følgende:

Christian Niensens Pontiac bliver efter endnu et uheld slæbt bort af lastbilvognmand Martin Østergaard, Skelhøje. Foto i privateje.

I svinget ved gårdene var han en nat på ny havareret med Pontiac'en, således at den ikke kunne køre derfra ved egen hjælp. Der er ingen overleveringer om tilskadekomne.

Dagen derpå blev så rekvireret assistance til bjærgning og borttransportering ved den lokale lastbilvognmand Martin Østergaard, Skelhøje. Med hjælp af tilløbende mandskab og nysgerrige løftedes forenden op på ladet og surredes fast, hvorefter transport til et værksted i Viborg kunne indledes.

Umiddelbar før denne sælsomme transport begav sig de ca. 12 km. i vej, er billedet taget.

På dette ses fra venstre Martin Jensen og Karl Evald Schultz i spidse træsko.

Derefter følger post Gunnar. Med hænderne i lommen ses gårdejer Poul Nielsen.

Vognmand Østergaard ses i den lyse jakke længst til højre.

Christian Nielsen – alias »pontiac-morderen« – som han efterdags benævntes – er ikke til stede på billedet.

Beretning for året 2003

Historisk Samfund for Viborg Amt er som bekendt en besindig forening med besindige medlemmer, og foreningen går ikke ind for de store radikale forandringer, men mere for den rolige historiske udvikling.

Det ses også i beretningen over det år, der er gået – 2003 – hvor vi som sædvanlig har budt på en række foredrag, der har spændt bredt rent historisk og emnemæssigt.

Det startede med foredraget efter generalforsamlingen den 19. februar, hvor arkivar Arne Gammelgaard ledte os ind i en verden og blandt nogle menneskeskæbner, som mange af os vidste alt for lidt om, selv om historien om dem udspillede sig i vores levetid.

Det næste foredrag var også tæt på os i flere henseender, hvor museumsleder Per Bugge Vægger ledte os ind i kalkgrubernes spændende verden, en historie, der spænder fra middelalder til op imod vores egen tid.

Efter en lang sommerpause tog vi tråden op igen med vores oplæg til den store reformationsfejring, som Viborg har lagt op til i 2004. Vi havde fået højskolemanden Niels Højlund til at komme og give sit bud på reformationens betydning for tiden efter 1536, og især hvad den betyder for dagens danskere. Det blev en spændende og velbesøgt aften med noget at tænke videre over.

Sidste års hjertesuk over den manglende tilslutning til foreningens udflugter viste sig også at gælde den lille forårsudflugt, vi havde planlagt. Vi var en lille beskeden flok, som mødtes ved E Bindstouw, så stedet og fik os en snak om Blicher og stedet i Lysgård over en kop termokaffe og hjemmebagte hveder.

Der var lidt flere, som meldte sig til eftersommerens udflugt til tre klostre syd for Viborg, og de havde en god oplevelse under lektor Hans Krongaards kyndig ledelse.

Samfundets anden hovedhjørnesten – årbogen – udkom som planlagt i slutningen af november, og som sædvanlig med en række spændende og forskellige artikler. Vi havde også her en optakt til reformationsfesten i Carsten Bach Nielsens artikel om fløjlsrevolutionen i Viborg. Både Jørn Kristensen og Henning Ringgaard Lauridsens artikler om henholdsvis Viborg-søerne og Houlkær-området var historie fra

vore dage, mens Bent Østergaard og Zira Villadsen begge fortalte historie fra det 19. århundredes Midtjylland.

Vi havde vores sædvanlige præsentation af den nye årbog i Kongens Kammer den 25. november, og selv om der ikke var så mange af forfatterne, som havde haft mulighed for at møde op, var det glædeligt at se mange af medlemmerne deltage i den lille sammenkomst.

Af det mere kedelige beretningsstof er sådan set kun tilbage at nævne, at bestyrelsen har holdt tre fælles møder og en række møder i de to udvalg, som tager sig af det praktiske arbejde omkring årbogen og foredrags- og udflugtsvirksomheden.

Vi bestemte i forsommeren 2003, at vi ville gå ind med alle kræfter i fejringen af 475 året for Viborgs helt egen reformation, og det synes jeg, vi har gjort helt godt med det, der er foregået indtil nu. Så er der bare tilbage at ønske god fornøjelse med det foredrag, som venter os efter generalforsamlingen, samt minde om, at det jo langt fra er slut.

Der venter os et foredrag om reformationstidens kampskrifter, de anonyme pamfletter og uforskammede breve, der var en del af den teologiske strid, og som fik medvind af det nye medie – det trykte ord.

Som afslutning på forårets foredragsrække venter der os en helt særlig oplevelse, når museumsinspektør Bi Skaarup vil fortælle om reformationstidens mad og drikke. Vi vil slutte foredraget af med at smage på fortiden, og her gælder det, at man skal melde sig til, for der kan kun være ca. 30 mennesker til bords i Skovgaard-Museets sal, så de første 30, som melder sig til mig, får for 240 kr. en chance for at lade sig føre tilbage til reformationens og renæssancens madkultur.

Og mens vi er ved reformationsfesten, vil jeg også gøre opmærksom på en udstilling på Skovgaard Museet om bog- og billedtryk i reformationens tjeneste med værker af Cranach, Dürer og Hans Vingaard.

Udstillingen ledsages af flere foredragsrækker og omvisninger, som alle fremgår af programmet, der ligger fremme, og som man er velkommen til at tage med sig.

Reformationen fik sit i Viborg i 1529, og se om ikke også den får det i 2004.

Marianne Bro-Jørgensen

Regnskab for året 2003

Indtægter:	Medlemskontingenter	60.640,00
	Tilskud (Kultursamvirket)	15.000,00
	Bogsalg	5.694,50
	Renter	836,09
	Interimkonto	500,00
	<hr/>	
	I alt	82.670,59
	Beholdning ved årets begyndelse	39.713,61
	<hr/>	
		122.384,20
	<hr/>	

Udgifter:	Trykning af årbog 2003	35.805,00
	Diverse udlæg årbog	1.350,25
	Trykning af kuverter, girokort m.m.	3.352,50
	Annoncering	2.069,38
	Udsendelse /Porto	12.598,00
	Bankgebyrer	731,00
	Møder, foredrag og udflugter	15.570,50
	Abonnement Lokalhist. forening og	
	Fortid og Nutid	2.020,00
	Gaver, repræsentation og præsentation	1.165,75
	Interimkonto	500,00
	<hr/>	
	I alt	75.162,38
	Beholdning ved årets slutning	47.221,82
	<hr/>	
		122.384,22
	<hr/>	

Status:	Indestående kasse:	436,50
	Do bank:	46.785,32
	Do reservefond:	1.221,06
	<hr/>	
	I alt	48.442,88

Viborg, den 5. februar 2004

Jørgen Østergaard

Ovenanførte regnskab er revideret. Der fandtes intet at bemærke.

J.V. Lund

Michael Christensen